

Studia Linguistica

XL

Acta Universitatis Wratislaviensis No 4053

Studia Linguistica

XL

Herausgegeben von

Edyta Błachut

Marta Rogozińska

Artur Tworek

Wrocław 2021
Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego

Czasopismo STUDIA LINGUISTICA ukazuje się
pod patronatem Instytutu Filologii Germańskiej Uniwersytetu Wrocławskiego
Die Zeitschrift STUDIA LINGUISTICA erscheint
unter dem Patronat des Instituts für Germanistik der Universität Wrocław

Recenzenci / Gutachter: Elżbieta Biardzka, Monika Bielińska, Marek Biszczyński,
Joanna Błaszczak, Adam Fałowski, Ulrike Notarp, Karin Pittner, Barbara Rodziewicz,
Witold Ucherek, Justyna Wesola, Włodzimierz Wysoczański

Rada Naukowa / Wissenschaftlicher Beirat: Lesław Cirko, Anna Dąbrowska, María José
Domínguez Vázquez, Maria Katarzyna Lasatowicz, Anna Michońska-Stadnik, Anna
Małgorzewicz, Roman Sadziński, Michał Sarnowski, Danuta Rytel-Schwarz, Christoph Schatte,
Hélène Vinckel-Roisin

Redakcja językowa / Sprachliche Redaktion: Robert Barski

© Copyright by Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego Sp. z o.o.
Wrocław 2021

ISSN 0239-6661 (AUWr)
ISSN 0137-1169 (SL)

Wersją pierwotną czasopisma jest wersja drukowana
Die ursprüngliche Version der Zeitschrift ist eine Druckversion

Publikacja przygotowana w Wydawnictwie Uniwersytetu Wrocławskiego Sp. z o.o.
50-137 Wrocław, pl. Uniwersytecki 15
tel. 71 3752885, e-mail: marketing@wuwr.com.pl
Gesetzt in: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego Sp. z o.o.
50-137 Wrocław, pl. Uniwersytecki 15
Tel. 71 3752885, E-Mail: marketing@wuwr.com.pl

Inhaltsverzeichnis

OLGA BARABASZ-REWAK, Нариси мовного образу ПРАВЕДНОГО в українських текстах Псалтиря (переклад Івана Огієнка)	7
ELŻBIETA FLUDRA, Эвфемизмы семантического поля <i>секс</i> в русском и польском языках с точки зрения их прямых значений	21
BEATA GRZESZCZAKOWSKA-PAWLIKOWSKA, Überlegungen zur Aussprachebewusstheit im Kontext der Fremdsprachenvermittlung	31
MICHAŁ HRABIA, Verbes français préfixés en <i>sur-</i> et leurs équivalents lexicographiques polonais	41
ANNA PILARSKI, Die Präposition <i>auf</i> als Verkettungskomponente	57
JULIA RYSICZ-SZAFRANIEC, Авторська кінорецензія: жанрово-структурні та мовні особливості (на прикладі текстів Олександра Ковальчука)	77
IZABELA SEKŚCIŃSKA, The role of inner speech in the speech production process	93
ANNETTE SIEMES, <i>Gesundheit/здоровье</i> und <i>Krankheit/choroba</i> als kommunikativ semantisierte sprachliche Größen und Elemente des Systems der Kollektivsymbolik in Deutschland und Polen	113
RITA WŁODARCZYK, KACPER KOCUR, Różnorodność języka hiszpańskiego. Badania porównawcze na materiale języka hiszpańskiego i jego odmian używanych w krajach Ameryki Łacińskiej	137

Rezensionen

Monika Bielińska (red.), 2020: Leksykografia. Słownik specjalistyczny, Kraków: TAiWPN UNIVERSITAS, 478 s., ISBN 978-83-242-3670-1 (Aleksandra Molenda)	157
Paweł Mecner (2020): Układ scalony. Gramatyka faz i etykiet, Kraków: Universitas, 148 s., ISBN 978-83-242-3576-6 (Marcin Orszulak)	160

<https://doi.org/10.19195/0137-1169.40.1>

OLGA BARABASZ-REWAK

ORCID: 0000-0001-5418-3947

Uniwersytet Wrocławski, Польща

Нариси мовного образу ПРАВЕДНОГО в українських текстах Псалтиря (переклад Івана Огієнка)

Вивчення активної ролі мови у зв'язку з позалінгвальними факторами в процесі категоризації та структуризації дійсності стало підґрунтям сучасної когнітивної етнолінгвістики, яка трактує мову як постійне діяння. У пропонуваному дослідженні спираємося на близьке нам розуміння терміна „когнітивна етнолінгвістика” та відповідну методологію, які притаманні люблінській етнолінгвістичній школі¹, а також використовуємо дослідження українських дослідників різних періодів – О. Потєбні, В. Кононенка, В. Жайворонка, Р. Кіся, О. Сімович, О. Федик, Т. Космеди, П. Мацькова, І. Голубовської, Н. Данилюк та ін. Розширена відповідь на питання щодо назви (назв) цієї дисципліни та обґрунтування вибору терміна містяться в публікаціях найвпливовішого представника школи Є. Бартмінського (Bartmiński 2009:7–8; Bartmiński 2016:20–23). Оскільки „етнолінгвістичні дослідження прямують до вияву та опису спільнотної, передовсім національної, тотожності” (Bartmiński/Chlebda 2013:70), неодмінним компонентом етнолінгвістичних наукових розробок є концепція мовної картини світу (МКС). Найзагальніше визначення МКС – це „різним чином звербалізована дійсність, яка міститься в мові та складає сукупність суджень про світ” (Bartmiński 2006:12). Це можуть бути судження, закріплені в граматиці, лексиці, паре-

---

¹ Першими й основними підвалинами люблінської етнолінгвістики стали аналіз мови фольклору, дослідження слов'янської народної культури (етимологічні й діалектологічні розробки представників московської етнолінгвістичної школи), філософія німецьких учених Й. Гердера та В. фон Гумбольдта щодо образу (чи картини) світу, погляди американських релятивістів Ф. Боаса, Е. Сепіра, Б. Уорфа – й пізніше, дослідження А. Вежбіцкої та представників когнітивної лінгвістики (зокрема В. Еванс, Б. Бергена, Й. Зінкена) (пор. Bartmiński 2016).

мійних текстах, а також у позамовних (етнографічних) даних. Відтак концепція Ф. Боаса про те, що кожна мова виражає лише вибрану частину поняття (Boas 1966:39), яке міститься у свідомості, у люблінській теорії МКС набуває вигляду твердження про те, що маємо справу не зі загальними і вербалізованими поняттями (хоча їхнє існування не заперечується), а з поняттями, закодованими власне в кожній конкретній мові – культурними концептами (або стереотипами)². Корені цього твердження сягають констатації В. фон Гумбольдта про те, що „кожна мова існує для своїх користувачів у певних межах, поза якими простягається територія іншої мови” (Humboldt 1999:60), відповідно, якщо невід’ємною рисою людини є мова, то картина світу не може існувати поза нею.

Здійснюючи аналіз культурних концептів, у пропонованій статті спираємося на базове поняття когнітивної дефініції, мета якої полягає в „усвідомленні мовцями способу розуміння предмета, тобто суспільно усталеного і придатного для аналізу за допомогою мови знання про світ, категоризації його явищ, їхньої характеристики і аксіології” (Bartmiński 1988:169). У цьому процесі важливу роль відіграє використання концепції профілювання (пор. Bartmiński 1993 і Niebrzegowska-Bartmińska 2015):

суб’єктивного мовно-поняттєвого аналізу, що полягає у своєрідному формуванні образу предмета. Це конструювання образу здійснюється через виокремлення конкретних аспектів (підкатегорій, фасетів) в рамках певного типу знань і відповідно до вимог визначеного пункту бачення: наприклад, походження, ознаки, вигляд, функції, дії, емоції тощо (Bartmiński/Niebrzegowska 1998:212).

Мовний образ об’єкта обов’язково доповнюється аксіологічним компонентом: оцінювання як обов’язковий чинник виникає зі способу людського світосприйняття. „Чим важливіша роль об’єкта у певній культурі, тим правдоподібніше те, що він і слово, яке його номінує, будуть містити аксіологічний елемент; причому оцінка окремих об’єктів виникає з оцінки ієрархії та її структури, що панує у цій культурі” (Кісь 2002:252). Використання такої дефініції в нашій роботі передбачає реконструкцію (принаймні часткову) культурного концепту (стереотипу) ПРАВЕДНОГО на основі вибраних і фасетно укладених мовних даних (як поодиноких лексем, словосполучень, так і цілих речень, ширших фрагментів) зі словників української мови і текстів Псалтиря перекладу Івана Огієнка, а також екскурсів у сферу вірувань, об-

² Терміни поняття і концепт об’єднує те, що вони стосуються „ментального кореляту”, який стоїть між лексемою та її відповідником у реальному світі та який можна було би вписати в структуру мовного знаку, відсилаючи до верхньої точки семантичного трикутника Огдена-Річардсона. Термін МКС містить та відображає всі три елементи семіотичної тріади (пор. Bartmiński/Chlebda 2013).

рядової практики юдеїв. Ці мовні конструкції експліцитно або імпліцитно³ реалізують упорядковану сукупність ознак, належачи до семантичної площини мови і посередньо до культури. На потреби цієї роботи використовуємо дещо змінену й адаптовану пропозицію люблінських етнолінгвістів щодо укладання експлікації концепту в блоки згідно зі семантичними категоріями в певній логічній послідовності. З огляду на обсяг статті обмежуємося лише кількома аспектами аналізу (парадигматичні відношення, мовні засоби вираження головних атрибутівів і кількісних характеристик, найчастотніших єдностей з іншими фрагментами МКС, які діють в одному часопросторі), усвідомлюючи обмеженість і частковість результатів цього дослідження.

Одним із фундаментальних концептів, який містять численні народні й наукові тексти кожного народу, є БОГ⁴. Пропонована стаття є частиною⁵ ширшого дослідження цілісного мовного образу Бога в українському перекладі Книги Псалмів, здійсненому Іваном Огієнком. У вітчизняних наукових розробках останніх десятиліть саме Біблії належить визначальне місце з-поміж досліджень релігійного стилю (Д. Степовик, М. Тимошик, Н. Бабич, Т. Мороз, П. Мацьків, Н. Гуйванюк, М. Демський, О. Демська, Н. Сологуб, Л. Ткач, О. Дзера та ін.). Серед перших повних перекладів Святого Письма народною українською мовою знаходимо праці П. Морачевського, П. Куліша, І. Пулюя, І. Нечуя-Левицького, І. Огієнка, І. Хоменка⁶. Переклад Івана Огієнка відзначається унікальністю та важливістю в кількох аспектах. Саме його тексти стали: а) першим українським науковим і дослівним перекладом Біблії з оригінальних мов – у цьому контексті можна насмілитися назвати їх т.зв. сакральним каноном українців (після старослов'янського перекладу), б) чи не найкращим слов'янським перекладом узагалі, в) „наріжним каменем розвитку” сучасної української літературної мови та джерельною базою комп'ютерної лексикографічної системи, в якій репрезентовано біблійну лексику й фразеологію для нового академічного „Словника української мови”.

³ Експліцитний спосіб вираження передбачає застосування лексичних та лексико-граматичних засобів, серед котрих найбільшу вагу мають прикметники, іменники, дієслова та структури стверджувальних і заперечних речень. Імпліцитною (лат. *implicite* – неявний) вважають ту інформацію, яку автор має на увазі, виражає опосередковано, і яку читач виводить зі значень мовних одиниць, які разом у контексті виражають відповідну семантику. Для сприйняття та розуміння змісту повідомлення в адресанта й адресата повинен бути спільний лінгво-когнітивний рівень мовної особистості.

⁴ У статті застосовано такий графічний принцип: лексеми й інші мовні засоби записуємо *курсивом*, концепти – ВЕЛИКИМИ літерами, значення подаємо в одинарних ‘лапках’.

⁵ З огляду на обмежені можливості публікації в пропонованому тексті взято до уваги вибірку перших двадцяти псалмів джерела „Книга Псалмів”. Застосовано систему скорочень типу Пс 1:6, де 1 – номер псалма, 6 – номер вірша.

⁶ Детальний історичний огляд українських перекладів Біблії, починаючи від Переяславського Євангелія і до перекладів XXI ст., пропонує О. Дзера у статті „Історія українських перекладів Святого Письма” (2014), де окреслює також відмінність підходів до перекладу і проблему їхньої різночасової рецепції.

Переклад І. Огієнка мав оригінальну концепцію і наукове підґрунтя. По-перше, митрополит досконало вивчив оригінальні мови Біблії, а також опанував латинську, старослов'янську, польську, німецьку й англійську, щоб зіставити свій переклад із перекладами інших народів. По-друге, він розробив наукові принципи перекладу Біблії й оприлюднив їх 1927 р. у дослідженні „Методологія перекладу Святого Письма та Богослужбових книг на українську мову” [...]: необхідність перекладу Святого Письма сучасною українською мовою [...]; збагачення національної мови, зокрема, через відтворення багатой синоніміки Біблії; неприпустимість уживання в біблійному тексті елементів просторіччя; застосування в перекладі метричного вірша (Дзера 2014:218).

Саме цих принципів бракувало, на думку самого І. Огієнка, у текстах його попередників. Особистою метою автора під час створення власного перекладу було поєднання богословського та навчального аспектів. Тому, беручись до цієї надзвичайно складної роботи, І. Огієнко поставив перед собою два найголовніші завдання: найточніше передати зміст оригіналу, дбаючи передусім про змістову точність цілого ряду багатозначних слів, і забезпечити переклад милозвучною, сучасною літературною мовою. „Перекласти всю Біблію [...] треба такою літературною мовою, яка б стала зразковою бодай на перші 50 літ. Мусимо мати переклад, який став би найкращим підручником вивчення української мови. Без цього нормальний розвій нашої літературної мови не матиме так їй потрібного „камня наріжного” (Іларіон 1958:13).

Переклад Івана Огієнка відзначається надважливістю ще й у контексті того, що „Біблія як центральний текст європейської культури фактично не має загальнодоступного оригіналу, і саме її національні переклади визначають особливості біблійних мовних картин світу, які, відповідно, зумовлюють своєрідність авторських інтерпретацій” (Дзера 2014:214).

З огляду на сказане актуальність і новизну пропонованого дослідження вбачаємо у спробі реконструювати вибрані фрагменти культурного концепту ПРАВЕДНИЙ саме в Огієнковому текстовому ареалі Псалтиря. Фасетно укладені мовні дані, які експліцитно та імпліцитно виражають характеристики ‘номени’, ‘основні ознаки’ і ‘дії праведного щодо а) Бога, б) грішників’ у світлі концепції профілювання дозволять у результаті прослідкувати багатство й різноаспектність українського наповнення цього концепту, його позитивну аксіологію й розуміння ментального авторського світу Івана Огієнка, непересічної мовної особистості з талантом інтуїтивно відчувати колективний досвід „трансформувати його в такі мовні форми, які і за природою творення, і за характером сприймання (саме в єдності цих двох процесів!) постають як мовно-естетичні знаки національної культури” (Єрмоленко 1999:359).

Згідно з „Етимологічним словником української мови”, слово *праведний* походить від старослов'янського *правьднь* ‘праведний, справедливий’, а те –

від іменника *правда* ‘правда’ (Мельничук 2003:550). На основі словникових статей у „Словнику української мови в 11-ти томах” і „Словарі української мови” Б. Грінченка можна виокремити два основні значення слова *праведний*: 1) ‘той, хто дотримується заповідей, моральних приписів якоїсь релігії; безгрішний’ // ‘який узгоджується з релігійними приписами, але суперечить гуманним принципам’, 2) ‘справедливий, правильний’ // ‘чесний, благородний’ (Білодід 1976:500; Грінченко 1958:398). Джерело „Словники України” online” подає синонімічні засоби вираження назви цього концепту, що відповідають виокремленим значенням лексеми *праведний*: 1) безгрішний, непогрішний, святий, преподобний, 2) чесний, справедливий, правильний, правий, законний.

У перекладах початкових псалмів І. Огієнка нами виокремлено численні синонімічні **номени** на позначення особи, яка живе в єдності з Богом. Експліцитне вираження семантики ‘безгрішності’ реалізують субстантивовані прикметники *праведний* („Бо Ти, Господи, благословлятимеш праведного”, Пс 5:13); *святий* („не попустиш Своему святому побачити тління”, Пс 15:10); *побожний, вірний* („Спаси мене, Господи, бо нема вже побожного, з-поміж людських синів позникали вже вірні”, Пс 11:2); *простосердий* („нечестиві натягують лука [...], щоб у темряві до простосердих стріляти”, Пс 10:2); *святий, шляхетний* („До святих, які на землі, що шляхетні вони, до них все жадання моє”, Пс 15:3); *вбогий* („Раду вбогого ганьбите ви”, Пс 13:6), а також прикметники *блаженний* у короткій формі *блажен* („Блажен муж, що за радою несправедливих не ходить, і не стоїть на дорозі грішних, і не сидить на сидінні злоріків”, Пс 1:1); *непорочний* („І був я із Ним непорочний”, Пс 17:21–25). Друге значення лексеми *праведний*, ‘справедливий, чесний’ експліцитно реалізує іменник *доброчинець* („нема добродійця”, Пс 13:1). Імпліцитно функцію номенів виконують описові конструкції зі семантикою ‘праведність’: *Ім’я Твоє знають*; *ті, хто шукає Тебе* („І на Тебе надіятись будуть усі, що Ім’я Твоє знають, бо не кинув Ти, Господи, тих, хто шукає Тебе”, Пс 9:11), *чисті серцем* („Щит мій у Бозі, Який чистих серцем спасає”, Пс 7:11), *хто надію на Тебе складають* („всі, хто надію на Тебе складають”, Пс 5:12), *хто вдається до Тебе* („Спасителю тих, хто вдається до Тебе”, Пс 16:7).

Словом-символом праведного у біблійному контексті є іменник *дерево* („І він буде, як дерево, над водним потоком посаджене, що родить свій плід своєчасно, і що листя не в’яне його, і все, що він чинить, щаститься йому!”), Пс 1:3). Використання цього іменника на позначення особи, яка перебуває в близьких стосунках із Богом, зумовлене юдейським світосприйняттям, де дерево означало „Божі насадження, тобто людей, здатних сприймати правди Його волі і давати плоди праведності” (Хомік/Хомік/Петрова 2019: Дерево; Райкен/Уилхойт/Лонгман 2005: Дерево). Для акцентуації семантики ‘живодайність, плідність’, вираженій словосполученням *родить плід*, у цьому ж псалмі функціонують лексема-символ *полова* і словосполучення *вітер*

розвіває з антонімічним значенням ‘сухий, мертвий, безплідний’ (‘безбожні, вони як полова, що вітер її розвіває’, Пс 1:4).

Кількісна характеристика лексем на позначення людини, що живе в єдності з Богом, найчастіше представлена граматичною формою однини, на противагу формам множини лексем *безбожні, вороги, беззаконники* тощо як виразу антонімічного значення ‘віддаленість від Бога’ (‘Устань же, о Господи, в гніві Своїм, понесися на лютість моїх ворогів, і до мене скеруй постанову Свою’, Пс 7:7; ‘у тіні Своїх крил заховай Ти мене від безбожних’, Пс 16:8–9; ‘Відступіться від мене, усі беззаконники, бо почув Господь голос мого плачу!’), Пс 6:9). Граматична форма однини виражає семантику ‘поодинокість, вибраність праведних’, що знаходить підтвердження у тексті Нового Завіту ‘багато бо покликаних, але мало вибраних’ (Мт 22:14).

Наступний фасетний елемент опису концепту ПРАВЕДНИЙ, наявного в текстах Псалтиря перекладу Івана Огієнка, – це основні **атрибутиви**, виражені як лексемами, словосполученнями, так і ширшими контекстами. Нами виявлено, що у початкових псалмах функціонують поодинокі атрибутиви та цілі семантичні моделі відповідно до значень, виокремлених у лексемі *праведний*: а) ‘ступінь єдності з Богом’ + ‘радісний’ + ‘невинний’, б) ‘благословенний’ + ‘вислуханий’ + ‘винагороджений’, в) ‘безпечний, захищений Богом’, г) ‘правдомовний, щирий’, г) ‘слабкий, стривожений’ та кілька інших. Варто зазначити, що наведені нижче мовні засоби актуалізують позитивний оцінний компонент у номенах особи, яка перебуває в єдності з Богом.

а) Вербальна реалізація першого елемента вказаної домінантної моделі ‘ступінь єдності праведного з Богом’ здійснюється у такому тексті: ‘Блажен муж, що за радою несправедливих не ходить, і не стоїть на дорозі грішних, і не сидить на сидінні злоріків’ (Пс 1:1). Задля розкриття семантики ‘ступінь єдності праведного з Богом’ автор псалма використав протиставне значення ‘міра близькості праведного з грішниками’, виражене заперечними формами дієслів *не ходить, не стоїть, не сидить*, додатково вводячи семантику ‘категорії грішників’, виражену трьома лексемами *несправедливі* (непобожні, небагочесні), *грішні* (які хиблять), *злоріки* (насмішники, циніки) (детальніше див. Тимо 2020). Тексти псалмів містять також вияви кореляції значень ‘єдність із Богом’ і ‘вірність Богові’ та позитивний аксіологічний компонент. Їх експліцитно виражають стверджувальні та заперечні форми слів *беріг, не відступив, не відкидав, стерігся* (‘беріг я дороги Господні, і від Бога свого я не відступив [...] і не відкидав я від себе Його постанов! [...] і стерігся своєї провини’, Пс 17:22–24; ‘за словом уст Твоїх я стерігся доріг гнобителя’, Пс 16:4). Ці лексеми вказують на реалізацію першого значення лексеми *праведний*, зафіксоване у словниках української мови.

Як свідчать контексти аналізованих початкових псалмів, другий семантичний елемент моделі, ‘радісний’, прямо пов’язаний зі значенням ‘єдність із Богом’ і вказує на наслідок такого тісного зв’язку. ‘Біблійна енциклопедія

Брокгауза” (Рикерен/Майер 1999: Радость; веселье) вказує, що „справжня радість свідчить про повноту земного життя й участь у небесному щасті. [...] Щоби постійно відчувати радість, слід черпати її „з джерел спасіння” (Іс 12:3; 35:10), шукати її у Бога (Пс 42:4). Указане значення реалізують іменник *радість* („радість велика з Тобою”, Пс 15:11), дієслова і дієслівні форми *тішаться*, *будуть співати*, *будуть радіти* („А всі, хто надію на Тебе складають, хай тішаться, будуть вічно співати вони, і Ти їх охорониш, і будуть радіти”, Пс 5:12) та предикативні конструкції *серце радіє*, *дух веселиться* („Він по правиці моїй [...], через те моє серце радіє та дух веселиться”, Пс 15:8–9).

Атрибутив ‘невинний’ указує на семантику ‘чеснота, набута внаслідок випробування вимог до праведного’ та високу оцінку аналізованого ментального предмета. У текстах це значення виражене експліцитно, за допомогою іменників *правота*, *невинність* („суди ж мене, Господи, за моєю правотою й за моєю невинністю”, Пс 7:9; „очі Твої нехай бачать мою правоту!”, Пс 16:2). У псалмах зафіксовано мовне вираження семантики ‘чистий’, яка корелює з процесом випробування та становить набуту чесноту праведного: „Про значення слова *чистий* можна стверджувати на основі грецького слова *ейлікрінес*, що складається з двох коренів: „солнце” і „випробовувати” („випробований сонцем” – Септуагінта і НЗ)” (Ринкер/Майер 1999: Чистота, нечистота; чистий, нечистий). Відтак, невинність праведного часто проявляється під час випробування й одночасно становить його нагороду: „Ти випробував моє серце, навістив уночі, перетопив Ти мене, й не знайшов чогось злого” (Пс 16:3); „суди ж мене, Господи, за моєю правотою й за моєю невинністю” (Пс 7:9); „Бо Господь справедливий, кохає Він правду, праведний бачить обличчя Його!” (Пс 10:7).

б) ‘Благословенний’ + ‘вислуханий’ + ‘винагороджений’. Як показав аналіз початкових текстів Псалтиря, ці поняття функціонують в тісному зв’язку. „Під благословенням Біблія розуміє звернення Божої любові, благодаті на людину” (Ринкер/Майер 1999: Благословення). Це значення експліцитно виражає дієслово *благословлятимеш* („Бо Ти, Господи, благословлятимеш праведного”, Пс 5:13). Відповідно до „Словника української мови”, однією зі сем у структурі лексеми *благословенний* є ‘щасливий’, що вказує на мисленеву установку ‘один із наслідків пізнання Бога’ у тексті „Ти вчиниш його благословенням вічним, звеселиш його радістю, як буде він разом з Тобою!” (Пс 20:7).

Семантика ‘благословенний’ корелює в текстах зі значеннями ‘вислуханий’ і ‘винагороджений’. Значення ‘благословення’ імпліцитно містять тексти з семантичним компонентом ‘вислухана молитва в храмі’, що його імпліцитно реалізують словосполучення *почує голос* („В тісноті своїй кличу до Господа, і до Бога свого я взиваю, Він почує мій голос із храму Свого”, Пс 17:7) і лексико-граматична конструкція *доходить зойк в уші* („і доходить мій зойк до лица Його в уші Йому!”), Пс 17:7). У біблійному контексті сло-

во *вислуханий* пов'язане зі семантикою 'перебування в храмі', де юдеї могли наблизитися до Бога в молитві й принести жертву. Це значення експліцитно виражають дієслівні словосполучення *перебувати в наметі Твоїм, мешкати на святій Твоїй горі* („хто може перебувати в наметі Твоїм? Хто мешкати може на святій Твоїй горі”, Пс 14:1), *до дому Твого ввійду* („А я в ласці великій Твоїй до дому Твого ввійду”, Пс 5:8). Відтак семантика 'вислухана молитва в храмі' містить одночасно високу оцінку праведного.

Щодо другого елемента 'винагороджений', то „благословення трактується [...] як нагорода за послух” (Райкен/Уилхойт/Лонгман 2005: Благословеніе). Таке значення, 'отримати винагороду за вірність єдиному Богові', імпліцитно виражають словосполучення з компонентом, який містить семантику 'отримати спадок': *частки припали, гарна спадщина* („Частки припали для мене в хороших місцях, і гарна для мене спадщина моя!”, Пс 15:6). Речення „Господь то частина спадку мого та чаші моєї” (Пс 15:5) виражає теологічно пізніше значення 'одухотвореності спадку' (пор. Леон-Дюфур 1990: Наследствие).

в) Ознака 'захищений/врятований Богом' указує на семантику 'той, який заслужив на захист/рятунок від Бога перед нападниками'. Її імпліцитно виражають іменники, що містять семи 'давати захист/прихисток/допомогу в боротьбі': *щит* („Щит мій у Бозі”, Пс 7:11), *твердиня, притулок* („І твердинею буде Господь для пригніченого, в час неолі притулком”, Пс 9:10), *скеля, башта* („Мій Бог моя скеля, сховаюсь я в ній, Він щит мій [...], Він башта моя!”, Пс 17:2–3), а також дієслово *підпирає* („Господь підпирає мене, і я не побоюсь десяти тисяч люду”, Пс 3:6–7). Експліцитно семантику 'Божий рятунок від нападників' реалізують дієслова *врятував* („Він мене врятував, бо вподобав мене”, Пс 17:20), *спасає* („Щит мій у Бозі, Який чистих серцем спасає”, Пс 7:11), *не кинув* („не кинув Ти, Господи, тих, хто шукає Тебе!”, Пс 9:10–11), а також лексико-граматична конструкція *Він по правиці моїй, й я не буду захитаний!* (Пс 15:8–9). Остання актуалізує позитивний оцінний компонент в семантичній структурі номенів праведного, оскільки права частина тіла корелює зі сакральною сферою, дотичністю до Бога (Райкен/Уилхойт/Лонгман 2005: Правая сторона). Семантика 'врятований' у Біблії корелює також зі значенням 'врятований від посмертного забуття' та вказує на високу оцінку праведного, що виражають словосполучення *не опустиш душі до шеолу, не попустиш побачити тління* („Бо Ти не опустиш моєї душі до шеолу, не попустиш [...] побачити тління!”, Пс 15:10).

г) Ознака 'правдомовний, щирий' відповідає другому з наведених вище словникових значень лексеми *праведний* і є передумовою набуття статусу праведного. Ця семантика експліцитно виражена в текстах словосполученнями *уста необлудні* („Почуй молитву мою із уст необлудних!”, Пс 16:1), *правду говорить, не обмовляє* („правду говорить у серці своїм, хто не обмовляє своїм язиком”, Пс 14:1–3). Ця ознака вказує також на семантику 'любов до

ближнього', 'дотримання слова', 'чесність', що виражено, відповідно, дієсловами *присягає* і *дотримує* („присягає, для себе хоча б і на зло, і дотримує”, Пс 14:1–3); заперечними словосполученнями *не дає срібла на лихву, не бере підкупу* („не дає свого срібла на лихву, і не бере на невинного підкупу”, Пс 14:1–3) і *ближнього не зневажає* („свого ближнього не зневажає”, Пс 14:1–3). Такі мовні характеристики містять безумовно високу і позитивну оцінку аналізованого предмета.

У перших двадцяти псалмах присутня й нечастотна ознака 'слабкий, стривожений', пов'язана з великою кількістю духовних і фізичних ворогів. Цю семантику експліцитно виражають прикметник *слабий* („Помилуй мене, Господи, я ж бо слабкий”, Пс 6:3), дієслово *змучився* („Змучився я від стогнання свого”, Пс 6:7) і предикативи *око зів'яло, постаріло* („Моє око зів'яло з печалі, постаріло через усіх ворогів моїх”, Пс 6:8). Другу частину ознаки, 'стривожений', реалізують предикативи *тремтять кості, душа стривожена* („уздорю мене, Господи, бо тремтять мої кості, і душа моя сильно стривожена”, Пс 6:3–4), а також речення „щоночі постелю свою обмиваю слізьми, сльозами своїми окроплюю ложе своє!” (Пс 6:7). Низька частотність мовних засобів вираження наведених атрибутів у початкових текстах псалмів свідчить про те, що основним поняттям, яке знаходить вираження саме в цих текстах, є 'подяка за вчинені Богом добродійства' і 'прослава Бога'. У подальших дослідженнях теми варто буде прослідкувати розвиток і можливість трансформації семантики 'слабкий, стривожений'.

У межах лінгвальних способів реалізації характеристики 'дії праведного' можна виокремити дві групи мовних засобів. Перша реалізує семантику 'дії праведного щодо Бога', друга ж – 'дії праведного щодо грішників'.

Перша група, пов'язана зі загальним значенням 'основні дії праведного щодо Бога', містить два семантичні підвиди: а) 'дії з метою наближення до Бога', б) 'безпосередній заклик Бога до покарання грішників'.

а) Перший семантичний підвид, 'дії з метою наближення до Бога', реалізують мовні засоби з таким значенням:

– 'пізнає Бога', що експліцитно виражають дієслова *роздумує, пізнав* („про Закон Його вдень та вночі він роздумує!”, Пс 1:2; „Тепер я пізнав, що спасає Господь помазанця Свого”, Пс 19:7);

– 'хвалить, благословляє Бога', експліцитно виражена дієслівними формами *хвалю, благословляю, співаю, буду хвалити/ виспівувати/ співати/ тішитись* („хвалю Тебе, Господи, серед народів, і Йменню Твоєму співаю!”, Пс 17:50; „Благословляю я Господа”, Пс 15:7; „Я буду радіти, і тішитись буду Тобою, і буду виспівувати Ймення Твоє”, Пс 9:3; „Я ж Господа буду хвалити”, Пс 7:18);

– 'надіється, опирається на Бога', експліцитно виражені дієсловами *опирається* („На Тебе слабкий опирається”, Пс 9:35), *надіюсь/надіятись будуть* („Я надіюсь на Господа”, Пс 10:1; „І на Тебе надіятись будуть усі, що Ім'я Твоє

знають”, Пс 9:11), а також словосполученнями *надію покладаю* („Я надію на милість Твою покладаю”, Пс 12:6); *має надію* („Цар має надію на Господа”, Пс 20:8) і предикативом *уявляю Господа постійно* („Уявляю я Господа перед собою постійно”, Пс 15:8).

б) Другий семантичний підвид, ‘безпосереднє закликання Бога до покарання грішників’, виражають численні словосполучення з імперативами у 2 особі однини, які вказують на значення ‘близькі стосунки праведного з Богом’. Також ці мовні засоби реалізують потрійну семантику, яка свідчить про одне з головних бажань праведного – встановлення справедливості, яка часто дорівнює помсті:

– ‘прохання про справедливий суд’: *признай за винних, відкинь від Себе, злого скарай* („Признай їх за винних, о Боже, [...] за їхні великі злочинства відкинь їх від Себе”, Пс 5:11; „злого скарай за неправду його”, Пс 10:16).

– ‘прохання до Бога показати свою помсту’. Це значення може бути виражене двояко. Перша група мовних засобів – це наказова форма дієслова в 2 особі однини: *устань в гніві, понесися на лютість ворогів, накинь пострах, руку підійми, зламай рамено, нехай підітне уста та язика, кинь на коліна* („Устань же, о Господи, в гніві Своїм, понесися на лютість моїх ворогів”, Пс 7:7; „Накинь, Господи, пострах на них, нехай знають народи, що вони тільки люди!”), Пс 9:20–21; „Устань же, о Господи Боже, руку Свою підійми”, Пс 9:33; „Зламай же рамено безбожному”, Пс 10:16; „Нехай підітне Господь уста облесливі та язика чванькуватого”, Пс 11:4; „Устань же, о Господи, його попередь, кинь його на коліна!”), Пс 16:13). Друга група мовних експлікацій – імператив у 3 особі однини і множини: *нехай злоба скінчиться, хай людина не перемагає, хай упадуть, хай схоплені будуть, нехай множаться смутки, нехай не панують* („Нехай злоба безбожних скінчиться”, Пс 7:10; „хай людина не перемагає! [...] через свої заміри хай упадуть”, Пс 5:11; „хай схоплені будуть у підступах”, Пс 9:23; „Нехай множаться смутки для тих, хто набув собі інших богів”, Пс 15:4; „від свавільців Свого раба заховай, нехай не панують вони надо мною”, Пс 18:14).

– ‘впевненість у Божій помсті’, яку виражають дієслова в формі майбутнього часу 2 і 3 ос. однини *повбиваєш/ потовчеш/ вигубиш/ спустить/ знайде/ понищить/ пожере* („Ти їх повбиваєш залізним жезлом, потовчеш їх, як посуд ганчарський”, Пс 2:8–9; „Ти вигубиш плід їхній із землі”, Пс 20:11; „Він спустить дощем на безбожних горюче вугілля, огонь, і сірку, і вітер гарячий”, Пс 10:6; „Знайде рука Твоя всіх ворогів Твоїх, знайде правиця Твоя Твоїх ненависників [...] Господь гнівом Своїм їх понищить”, Пс 20:9).

Друга група мовних засобів, які реалізують загальну семантику ‘основна дія праведного щодо грішних’, також корелюють зі значенням ‘вчиняти помсту самому або в співдії з Богом’. Імпліцитно перша частина виражена дієсловами майбутнього часу в 1 ос. однини *дожену, винищу, потрощу, зітру, потопчу* („їх дожену, і не вернуса, аж поки не винищу їх, я їх потрощу”)

Пс 17:38–39; „понищу ненависників я своїх! [...] І я їх зітру, як той порох на вітрі, як болото на вулицях, їх потопчу!”, Пс 17:41, 43). Друга ж частина виражена словосполученнями з *Тобою поб'ю*, з *Богом проберусь через мур* („Бо з Тобою поб'ю я ворожого відділа, і з Богом своїм проберусь через мур”, Пс 17:30).

Варто відзначити, що наведена кількість мовних засобів на позначення семантики ‘бажання помсти’ вкрай типова для текстів Старого Завіту. „Біблійна енциклопедія Брокгауза” (Ринкер/Майер 1999: Мечь;мстить) вказує, що „Бог не випадково названий Богом помсти (Єр. 51:6), оскільки „Він відіміститься за кров Своїх всіх рабів, і пімсту поверне Своїм ворогам” (Втор. 32:41) [...] Тому зрозумілі звернені до Бога заклики про помсту. Так випробовуються люди, які не хочуть чекати, поки Бог здійснить відплату [...] можуть впасти у спокусу, молячись „Нехай в наших очах між народами стане відомою помста за пролиту кров Твоїх рабів” (Пс 78:10).

Концепт ПРАВЕДНИЙ становить один із ключових елементів, які співтворюють мовний образ Бога в українському світі Книги Псалмів перекладу І. Огієнка. Спроба реконструкції деяких фрагментів концепту дозволила прослідкувати Огієнкові способи осмислення старозавітних категорій багатючими українськими мовними засобами. Їхній аналіз дав змогу виокремити в межах кожного з аспектів профілю ПРАВЕДНОГО (номени, атрибутиви, дії) численні семантичні підвиди з їхнім обширним українським лексичним і лексико-граматичним наповненням, яке занурює читача в ментальний світ авторів Псалтиря, розкриваючи особливості юдейського світобачення. Подальші частини дослідження будуть присвячені ґрунтовному аналізу тих мовних засобів, які реалізують мисленнєву колекцію ‘Бог – грішник’, що стане наступним елементом у процесі реконструкції цілісного мовного образу Бога в старозавітних текстах блискучого перекладу Івана Огієнка.

Використана література

- BARTMIŃSKI Jerzy, 1988, Definicja kognitywna jako narzędzie opisu konotacji, в: [v:] Bartmiński J. (ред. [red.]), Konotacja, Lublin, с. [s.] 169–183.
- BARTMIŃSKI Jerzy, 1993, Profilowanie pojęć: wybór prac, Lublin.
- BARTMIŃSKI Jerzy, 2006, Językowe podstawy obrazu świata, Lublin.
- BARTMIŃSKI Jerzy, 2009, Aspects of Cognitive Ethnolinguistics, London.
- BARTMIŃSKI Jerzy, 2016, O aktualnych zadaniach etnolingwistyki, в: [v:] Etnolingwistyka 28, с. [s.] 7–29.
- BARTMIŃSKI Jerzy / CHLEBDA Wojciech, 2013, Problem konceptu bazowego i jego profilowania – na przykładzie polskiego stereotypu Europy, в: [v:] Etnolingwistyka 25, с. [s.] 69–95.
- BARTMIŃSKI Jerzy / NIEBRZEGOWSKA Stanisława, 1998, Profile a podmiotowa interpretacja świata, в: [v:] Bartmiński J./Tokarski R. (ред. [red.]), Profilowanie w języku i w tekście, Lublin, с. [s.] 211–224.

- BOAS FRANZ / POWELL John Wesley / HOLDER Preston, 1966, *Introduction to the Handbook of American Indian Languages*, Lincoln.
- HUMBOLDT Wilhelm von, 1999, *On Language: On the Diversity of Human Language Construction and its Influence on the Mental Development of the Human Species*, Cambridge.
- НІБРИЗГОВСЬКА-БАРТМІНЬСЬКА Станіслава, 2015, О профілюванні мовного образу світа, в: [v:] *Порадник Мовний* 1, с. [s.] 30–44.
- Білодід Костянтин (ред.), 1976, *Словник української мови*, т. 7, <http://sum.in.ua/s/pravednyj> (доступ: 23.01.2021) [Bilodid Kostyantyn (red.), 1976, *Slovyk ukraïns'koyi movy*, t. 7, <http://sum.in.ua/s/pravednyj> (dostup: 23.01.2021)].
- Грінченко Борис (ред.), 1958, *Словарь української мови*, т. 3, http://ukrlit.org/slovyk/hrinchenko_slovar_ukraïnskoi_movu/pravednyj (доступ: 23.01.2021) [Hrinchenko Borys (red.), 1958, *Slovar' ukraïns'koyi movy*, t. 3, http://ukrlit.org/slovyk/hrinchenko_slovar_ukraïnskoi_movu/pravednyj (dostup: 23.01.2021)].
- Дзера Оксана, 2014, *Історія українських перекладів Святого Письма*, в: *Іноземна філологія 127* (Ч. 2), с. 214–222 [Dzera Oksana, 2014, *Istoriya ukraïns'kykh perekladiv Svyatoho Pys'ma*, v: *Inozemna filolohiya 127* (Ch. 2), s. 214–222].
- Ермоленко Світлана, 1999, *Нариси з української словесності: стилістика і культура мови*, Київ [Yermolenko Svitlana, 1999, *Narysy z ukraïns'koyi slovesnosti: stylystyka i kul'tura movy*, Kyïv].
- Іларіон митрополит, 1958, *Біблія – найперше джерело для вивчення своєї літературної мови*, в: *Віра і культура* 6 (66), с. 13–17 [Iarion mytropolyt, 1958, *Bibliya – naipershe dzherelo dlya vyvchennya svoeyi literaturnoyi movy*, v: *Vira i kul'tura* 6 (66), s. 13–17].
- Кіс Роман, 2002, *Мова, думка і культурна реальність (від Олександра Потебні до гіпотези мовного релятивізму)*, Львів [Kis' Roman, 2002, *Mova, dumka i kul'turna real'nist' (vid Olexandra Potebni do hipotezy movnoho relyatyvizmu)*, L'viv].
- Книга Псалмів, 2009, <http://www.my-bible.info/biblio/ukraïnskaya-bibliya/psalmy.html> (доступ: 20.01.2021) [Knyha Psalmiv, 2009, <http://www.my-bible.info/biblio/ukraïnskaya-bibliya/psalmy.html> (dostup: 20.01.2021)].
- Леон-Дюфур Ксав'є (ред.), 1990, *Словарь библейского богословия*, http://yakov.works/spravki/4_faith_bible/slovari/1970_dufur_00.html (доступ: 23.01.2021) [Leon-Dyufur Ksav'ye (red.), 1990, *Slovar' bibleyskogo bogosloviya*, http://yakov.works/spravki/4_faith_bible/slovari/1970_dufur_00.html (dostup: 23.01.2021)].
- Мельничук Олександр (ред.), 2003, *Етимологічний словник української мови*, т. 4, <https://archive.org/details/etslurmov4/page/n549/mode/2up?q=праведний> (доступ: 28.01.2021) [Mel'nychuk Olexandr (red.), 2003, *Etymolohichnyy slovyk ukraïns'koyi movy*, t. 4, <https://archive.org/details/etslurmov4/page/n549/mode/2up?q=праведний> (dostup: 28.01.2021)].
- Райкен Лиллойд / Уилхойт Джеймс / Лонгман Тремпер (ред.), 2005, *Словарь библейских образов*, <https://azbyka.ru/otechnik/Spravochniki/slovar-biblejskih-obrazov/548> (доступ: 25.01.2021) [Rayken Liloyd / Uilkhoyt Dzheymys / Longman Tremper (red.), 2005, *Slovar' bibleyskikh obrazov*, <https://azbyka.ru/otechnik/Spravochniki/slovar-biblejskih-obrazov/548> (dostup: 25.01.2021)].
- Ринекер Фритц/Майер Герхард, 1999, *Библейская энциклопедия Брокгауза*, <https://bible.by/lexicon/brockhaus/word/2478/> (доступ: 20.02.2021) [Rineker Fritts / Mayyer Gerkhard, 1999, *Bibleyskaya entsiklopediya Brokgauza*, <https://bible.by/lexicon/brockhaus/word/2478/> (dostup: 20.02.2021)].
- „Словники України” online, <https://lcorp.ulif.org.ua/dictua/> (доступ: 23.01.2021) [„Slovyky Ukraïny” online, <https://lcorp.ulif.org.ua/dictua/> (dostup: 23.01.2021)].
- Тимо Тарас, 2020, *Псалом 1 – частина 1, частина 2*, <https://www.youtube.com/watch?v=eNefflT6jks>; <https://www.youtube.com/watch?v=9QHCCk87q1g>, (доступ: 10.01.2021) [Tymo Taras,

2020, Psalom 1 – chastyna 1, chastyna 2, <https://www.youtube.com/watch?v=eNeffIT6jks>; <https://www.youtube.com/watch?v=9QHScK87q1g> (dostup: 10.01.2021)].

Хомік Володимир / Хомік Андрій / Петрова Світлана (ред.), 2019, Словарь духовно-образного значения слов и изречений Библии, <https://bibleword.inf.ua/slovar/d/40-derevo.html> (доступ: 29.01.2021) [Khomik Volodymyr / Khomik Andriy / Petrova Svitlana (red.), 2019, Slovar' dukhovno-obraznogo znacheniya slov i izrecheniy Biblii, <https://bibleword.inf.ua/slovar/d/40-derevo.html> (dostup: 29.01.2021)].

Sketches of the linguistic image of the RIGHTEOUS in the Ukrainian texts of the Psalter (translated by Ivan Ohienko)

This article is a part of a study on the integral linguistic image of God in the Ukrainian translation of the Psalter translated by Ivan Ohienko. The important role of Ohienko's texts comes from the scientific nature of the translation and the influences in the formation of literary language. The author of the study is interested in the ways and means by which the concept of the RIGHTEOUS – one of the most frequent elements God functions with in text collections – is verbally expressed. Therefore, in this study, attention is focused on an attempt to ethnolinguistically analyse (based on the conception of profiling by J. Bartmiński) of the Ukrainian lingual implementation of such biblical concepts as 'righteous person', 'the main signs of a righteous person associated with God', and 'the actions of a righteous person towards a) God, b) sinners'. As a result, it will be possible to trace the richness and diversity of the language image 'righteous' created by Ivan Ohienko, by bringing readers closer to the understanding of the ways of linguistic filling of in Old Testament texts with Ukrainian language means.

Keywords: linguistic model, concept, attribute, semantics.

<https://doi.org/10.19195/0137-1169.40.2>

ELŻBIETA FLUDRA

ORCID: 0000-0002-3713-6943

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Польша

Эвфемизмы семантического поля *секс* в русском и польском языках с точки зрения их прямых значений

Введение

В ходе повседневного общения люди очень часто – сознательно или подсознательно – избегают употребления слов и выражений, считающихся неприличными или неуместными. Говорящий имеет возможность либо вообще не произносить их вслух, либо говорить о них не прямо, а с помощью других слов, под которыми подразумеваются эвфемизмы. Как замечает Д. Рембишевска, в лингвистике не существует общепринятых критериев определения данного понятия (Rembiszewska 2008:69, за Szymczak-Rozlach 2014:66). В результате этого термин **эвфемизм** трактуется и понимается учеными по-разному. Рассмотрение его дефиниций, существующих на сегодняшний день в научном обороте, выходит, однако, за рамки настоящей статьи. В связи с тем ограничимся лишь указанием наиболее значимых работ в области исследования эвфемизмов. Из трудов польских лингвистов нельзя не привести научного наследия А. Домбровской (Dąbrowska 1993, 1998) и К. Дембской (Dembska 2001, 2002a, 2002b, 2007). Среди работ русских языковедов внимания, несомненно, заслуживают труды В. П. Москвина (Москвин 1999, 2001) и Е. П. Сеничкиной (Сеничкина 2006, 2008).

В настоящем исследовании исходим из понимания эвфемизма, представленного в словаре Катажины Дембской, согласно которому под эвфемизмом подразумевается лексическая единица, маскирующая и одновременно смягчающая суть высказывания. Чаще всего она выступает либо как одно- или двухэлементная, либо в виде фразеологического оборота. По словам ученой, эвфемизмы остаются с заменяемыми ими выражениями либо в синонимиче-

ских, либо в квазисинонимических отношениях. Сверх того, они, во-первых, осознаются носителями языка, даже если взяты вне контекста (по крайней мере представителями одной социальной группы), во-вторых, зафиксированы в словарях (хотя бы в жаргонных). Слова, выступающие в высказывании в роли эвфемизмов, но не ассоциирующиеся у носителей языка с конкретным денотатом вне контекста, называются контекстуальными (Dembska 2007:12).

Несмотря на широкое использование эвфемистических выражений как в русском, так и в польском языках, можно выделить две основные сферы их применения: обиходно-бытовую и социально-политическую (Markunas 2010:5, Ковшова 2007:72). Согласно М. Л. Ковшовой, названные области эвфемизации отличаются в основном причинами непрямого наименования. Обиходно-бытовые эвфемизмы, относящиеся к семейной, интимной и повседневной сферам человеческой жизни, употребляются с целью «этикетно-этического смягчения неприятного в речи», в то время как специфика социально-политических заключается в языковой манипуляции (Ковшова 2007:72–73).

В настоящей статье анализу подвергаются принадлежащие к обиходно-бытовой сфере эвфемизмы семантического поля *секс*. Выбор данного поля обусловлен тем, что оно относительно редко становится предметом исследований лингвистов, хотя подвергается процессу эвфемизации как одно из самых распространенных. По нашим наблюдениям, самую высокую активность в рамках названной тематики среди польских и русских языковедов проявляет ранее упомянутая польская ученая К. Дембска. Внимания заслуживают также работы Зузанны Крутки (Krótki 2014), Малгожаты Брошко (Broszko 2017) и Ярослава Пацулы (Pacufa 2020a, 2020b).

Цель статьи заключается в распределении эвфемизмов по группам в соответствии с их прямыми значениями в русско-польском сопоставительном аспекте. Источником материала послужили «Rosyjsko-polski słownik eufemizmów semantycznego pola seksu» («Русско-польский словарь эвфемизмов семантического поля секс») К. Дембской и «Rosyjsko-polski dydaktyczny słownik podstawowych eufemizmów» («Русско-польский дидактический словарь основных эвфемизмов») А. Маркунаса. В исследовании учитывались эвфемизмы (в том числе контекстуальные), заменяющие следующие наименования: половой акт, совершать/совершить половой акт, мужской половой орган, яички, женские половые органы, ягодицы, женская грудь, проститутка. Выбор данных наименований обусловлен тем, что они формируют ядро и ближайшую периферию рассматриваемого семантического поля (Dembska 2007:221–222). В число анализируемых лексических единиц вошло 368 эвфемизмов русского языка и 94 польского¹. Собранный материал был разделен

¹ В случае, если какой-либо эвфемизм вбирает в себя дополнительный семантический оттенок, то рядом с ним приводится дефиниция.

на четыре семантические группы в соответствии с тематической соотнесенностью прямого значения. Учитывая тот факт, что число эвфемизмов в русском языке почти в четыре раза выше, чем в польском, результаты анализа будут сопоставляться в процентных соотношениях, подсчитанных отдельно для каждого языка.

Следует подчеркнуть, что статья не претендует на все исчерпывающее исследование указанной проблематики. В рамках настоящего исследования возможно, во-первых, подвергнуть анализу наименования, находящиеся в зоне дальнейшей периферии, во-вторых, выделить другие менее многочисленные группы прямых значений с учетом других признаков.

Основная часть

В обоих языках выделяется группа эвфемизмов, прямые значения которых отсылают к миру природы. В русском языке их удельный вес составляет четверть от общего числа всех рассматриваемых единиц, в польском – на 8% меньше. Здесь наиболее широко представлены эвфемизмы, именующие женщину легкого поведения и мужской половой орган. Преобладающее большинство из них построено на метафорическом переносе наименования животного:

русс. ‘проститутка’ – *вол, выхухоль, жаба, жучка, кобра, кобыла, кошка, ласточка, лебеди, мартышка, ночная бабочка, рыбка хариус, телка, хорек, чайка* и др.;

польск. ‘проститутка’ – *jałówka, kaczka, kobyła, larwa, mewa, mewka, małpa, małpka, pomy motyl*;

русс. ‘мужской половой орган’ – *анаконда, барсик, воробушек, головастик, гусь, зяблик, козел на привязи, петушок, попугай, поросенок* (‘мужской половой орган больших размеров’), *птичка, рыбка* (‘мужской половой орган, скорее всего, небольшого размера’), *слон* (‘мужской половой орган больших размеров’), *соловей, хариус, хомяк, цыпленок, червяк, чиж, ящерица* и др.;

польск. ‘мужской половой орган’ – *kurczę, robaczek, wróbelek*.

В русском и польском языках значение ‘мужского полового органа’ передается также при помощи слов, обозначающих подвижный придаток на задней части тела животного, ср. рус. *хвостик* и *пушистый хвостик*, польск. *ogon* и *ogonek*. Кроме вышеперечисленных обозначений в польском языке был также обнаружен еще один эвфемизм, не входящий в данную группу. Речь идет о лексеме *kwiat*², заменяющей наименование мужского полового органа.

² Эвфемизм *kwiat* употребляется также для обозначения женских половых органов.

Прямые значения, связанные с миром растений, более характерны для русского языка. Вместо слова *проститутка* употребляются такие эвфемистические варианты, как *лимонка*, *маргаритка* ('женщина, оказывающая услуги по оральному половому акту'), *фисташка* ('несовершеннолетняя проститутка, специализирующаяся на оказании услуг по оральному половому акту') и *шала*. В свою очередь, наименования мужского полового органа пополняются за счет следующих лексем: *анютина глазка* ('мужской половой орган небольшого размера'), *артишок* ('мужской половой орган небольшого размера'), *ночная фиалка*, *пенек*, *пенчик*, *пень*, *турнепс*, *тычинка*, *фрукт*, *хрен*, *цветок*. Сверх того, в русском языке зафиксирован один эвфемизм, который относится к наименованию гриба (*подосиновик*). Вбирает он в себя семантическое значение 'мужской половой орган'.

Среди эвфемизмов, прямые значения которых отсылают к миру природы, отмечены также наименования женских половых органов, причем в польском языке лишь один – вышеупомянутый *kwiat*. Все русские эвфемистические выражения, принадлежащие данной группе, заменяются либо наименованием животного (*жучка*, *королек*, *соловей*), либо наименованием растения (*мохнатая роза любви*, *розочка*, *цветок*, *цветок жизни*, *эдельвейс*). Кроме того, посредством переноса названий животных и растений образуются выступающие исключительно в русском языке эвфемизмы, которые обозначают половой акт и ягоды. Первые именуются с помощью таких слов и выражений, как *бесчеремуха* ('половой акт без высших чувств')³, *земляничка*, *клубничка*, *ромашка* ('вид группового полового акта, когда его участники сидят в круге напоподобие лепестков ромашки'), *ттенчик в гнездышко*, *хомячок в норку*, вторые – с помощью лексем *попугай* и *соловей*.

В пределах обсуждаемых ныне прямых значений выделяется небольшая группа эвфемизмов русского языка, которые вбирают в себя значение 'совершить (совершать) половой акт'. К ним относятся следующие: *кобылку купить* и *идти/пойти*, *обсеменить кого-л.*, *отпетухать кого-л.* ('совершить гомосексуальный половой акт (часто с применением насилия)'), *парить корягу*, *петушить кого-л.* ('совершать анальный половой акт, чаще всего с применением насилия').

Вторую группу прямых значений составляет лексика, отсылающая к сходству формы и цвета. Она получила особое распространение в польском языке, в котором ее удельный вес от общего числа эвфемизмов превышает 50%, являясь тем самым наиболее многочисленной группой. В русском общее количество обсуждаемых лексем достигает 24%, составляя третий по объему разряд. В обоих языках подавляющее большинство данных эвфемизмов – 64% в русском и 62% в польском – относится к наименованию мужского полового органа. Среди них вместо нежелательного слова чаще всего

³ Эвфемизм *бесчеремуха* образован от имени существительного *черемуха*.

употребляется техническая терминология, например: русск. *болт, напильник, пистолет, пистон, свайка, царь-пушка, шомпол*; польск. *armata, gwóźdź, hak, kolek, lufa, pistolet, wycior*.

Кроме того, обращает на себя внимание лексика, связанная с едой, в пределах которой чуть ли не все лексемы русского и польского языков объединяются в эквивалентные пары, ср. *банан–banan*⁴, *морковка–marchewka, огурец–ogórek, колбаса–kielbasa, сосиска–parówka*. Прямые значения, относящиеся к лексико-семантическому полю еды, довольно часто встречаются в группе эвфемизмов, именующих яичка. В русском они заменяются такими словами, как *абрикосы, кокосы, орехи, помидоры, яйца*, в польском – *jaja* и *orzeczu*. Для обозначения яичек используются также названия музыкальных инструментов: *бубенцы* и *бубенчики*, польск. *dzwonki* и *dzwoneczki*.

В пределах прямых значений, отсылающих к сходству формы, обнаружены также слова, содержащие в своем лексическом составе сему «отверстие». Наиболее широко они представлены среди наименований женских половых органов. Как и рассмотренные ранее, данные слова также объединяются в эквивалентные пары: *дупло–dziupla, дыра–dziura, дырка–dziurka, нора–nora, норка–norka, щелка–szparka, щель–szpara*. Наличие данной семы отмечается также в эвфемизмах, называющих ягодицы, и анус, в основе образования которых лежит прием синекдохи, ср. русск. *труба* и *трубка*, польск. *gura*.

Эвфемизмы, образованные на сходстве по цвету, обнаружены исключительно в пределах наименований русского языка, вбирающих в себя семантическое значение ‘совершать/совершить половой акт’. Речь идет о таких выражениях, как *шоколадка* (‘совершение анального, а затем орального полового акта’), *доставать шоколад* (‘совершать анальный половой акт’), *раскупорить шоколадку* (‘совершить анальный половой акт’), *стучать в шоколадку* (‘совершать анальный половой акт’), *заехать в коричневое* (‘совершить анальный половой акт’).

В обоих языках небольшие группы в рамках рассматриваемых эвфемизмов составляют наименования полового акта (ср. русск. *палка* и *штыковая атака*; польск. *pałka*) и женской груди (ср. русск. *ананас, банки, фары, шапики*; польск. *baniki, kule, kulki*).

В третьей тематической группе зафиксированы эвфемизмы, прямые значения которых отсылают к сходству действия. В русском языке их удельный вес достигает 37%, составляя самую репрезентативную группу, в польском – 31%, что образует вторую по объему группу. Названные прямые значения наиболее частотны, конечно, среди наименований, обозначающих соверше-

⁴ Несмотря на то, что названия фруктов и овощей можно отнести к миру природы, то, однако, в данных случаях в основе переноса их значений на наименования, принадлежащие семантическому полю *секс*, скорее всего, лежит сходство формы.

ние полового акта, которые в плане обоих языков объединяются следующими семами:

1. «поместить внутрь чего-л.»
 русск. *вставить пистон кому-л., вдолбить кому-л., впрыснуть (в прелки) кому-л., всадить кому-л., забить пулю (сваю) кому-л., запустить (дурашку) кому-л.* и др.
 польск. *wsadzić komuś, wsunąć komuś, wtykać komuś.*
2. «переместить что-л., толкая»
 русск. *двигать мебель, перепихнуться с кем-л., пихать кого-л., пихаться с кем-л.*
 польск. *pchać kogoś, pchać się z kimś, popychać kogoś, przepchnąć kogoś.*
3. «резким движением заставить переместиться»
 русск. *дернуть кого-л., толкать кого-л., толкаться с кем-л.*
 польск. *szarpnąć kogoś.*
4. «прийти в соприкосновение»
 русск. *связываться с кем-л., соединяться с кем-л., стыковаться с кем-л., схлестываться с кем-л.*
 польск. *łączyć się z kimś.*
5. «приводить в колебательное движение»
 русск. *качать кого-л., колебать кого-л., махать с кем-л.*
 польск. *huścić kogoś.*

В русском языке довольно часто отмечаются также лексические единицы, отсылающие к семантическому значению глагола сунуть, напр.: *втыкать кому-л., всунуть кому-л., задвинуть кому-л.*

Следующей наиболее сближенной в процентном соотношении группой наименований в пределах рассматриваемых эвфемизмов являются названия полового акта (в русском языке их удельный вес составляет 11%, в польском – 10%). Здесь среди русских эвфемистических выражений чаще всего встречаются лексемы, прямые значения которых связаны с процессом втягивания в рот и проведения языком по чему-нибудь, ср. *лекара*⁵, *отсос*, *сосаль*, *чупа-чупс*. Все они вбирают в себя семантическое значение ‘оральный половой акт’. Более того, наименования полового акта заменяются лексемами, содержащими в своем значении вышеобсуждаемые семы, ср. «переместить что-л., толкая»: *перепихнин*, *перепихон* и *перепихон (перепихнин) с повторением* (‘два половых акта, совершенных один за другим’); «колебательное движение»: *качай-качай* и *качели с висом* (‘половой акт, совершаемый стоя’). Обозначение позиции при половом акте находит также отражение в таких эвфемизмах, как *ламбада* (‘половой акт, совершаемый во время медленного танца’) и *в (на) стояка* (‘половой акт, совершаемый стоя’). В польском языке

⁵ Эвфемизм *лекара* образован от английского *to lick* (‘лизать’).

рассматриваемая группа прямых значений насчитывает три единицы, в том числе две эквивалентные русским: *na stojaka* ('половой акт, совершаемый стоя'), *odsysanie* ('оральный половой акт'), *połączenie*.

Кроме того, в исследованном материале обнаружены выступающие исключительно в русском языке эвфемизмы, именующие мужской половой орган, проститутку и женскую грудь. Среди первых преобладают прямые значения, обозначающие положение в пространстве, ср. *ванька-встанька* ('легко возбуждающийся мужской половой орган'), *висячий, стоячка, торч, торчила/торчило* ('мужской половой орган (чаще всего во время эрекции)'), *торчун*. Группа наименований проституток неоднородна, в ее пределах возможно объединить лишь две лексемы, прямые значения которых отсылают к действию, выполняемому ртом: *жвачка* ('проститутка, предпочитающая оральный секс'), (*ночная*) *соска* ('женщина, оказывающая свои услуги по оральному половому акту'). Кроме них отмечены такие эвфемизмы, как *волочайка, повалюшка, цеплялка* ('уличная проститутка'). В свою очередь, названия женской груди заменяются словами, которые вбирают в себя значения, упомянутые ранее, ср. *вислихи* и *колыхание*.

Среди обсуждаемых прямых значений в обоих языках единичными примерами представлены наименования ягодиц: русск. *курсанка* ('ягодицы, анус')⁶, *седло, сиделище/седалище, сиделка*; польск. *siodło*.

Единицы последней по численности группы эвфемизмов вбирают в себя прямые значения, относящиеся к омонимам. Причем следует подчеркнуть, что в польском языке они составляют лишь 1% от общего числа рассматриваемых лексем. В русском удельный вес названных эвфемистических выражений составляет 14%, а в его пределах самой многочисленной группой являются наименования мужского полового органа, прямые значения которых разделяются на следующие подгруппы:

1. персонажи: *буратино, карлсон, мужичок с ноготок* ('мужской половой орган небольшого размера'), *полкан, тарзан, фантомас, фанфан-тюльпан, фома годеев, франкентейн, хрюша, чебурашка, штирлиц*;
2. личные имена: *абдула, абрамка, василий(алибабаевич), яшка*;
3. реальные люди: *гамсахурдия, карл маркс, павло тычина, первопечатник федоров, хасбулатов, христофор колумб, цукерман, ясир арафат*;
4. топонимы: *эйфелева башня, биг-бен* ('мужской половой орган больших размеров'), *гондурас*.

Вторую по объему группу составляют названия проституток. Здесь не-прямое наименование нежелательного денотата реализуется исключительно с помощью личных имен, ср. *лаура, маруся, маруха, марушка, марьяна, машка, наташа, синди*. Прямые значения, отсылающие к личным именам,

⁶ Эвфемизм *курсанка* образован от жаргонного слова *курсать* – 'испражняться'.

встречаются также среди наименований женских половых органов (*люся* и *машка* в русском языке, *marysieńka* – в польском) и полового акта (*магдалина* и *моника*). Кроме того, в группе эвфемизмов, обозначающих половой акт, отмечены лексемы, называющие реальных людей: *лауса* и *мессалина*: географические объекты: *версаль* ('гомосексуальный половой акт'), *роттердам* ('оральный половой акт') и персонажей: *сулико* ('гомосексуальный половой акт'). Единичными примерами представлены также эвфемизмы, вбирающие в себя значение 'совершать половой акт', ср. *ехать в роттердам* ('совершать оральный половой акт'), *чебурашить кого-л.* и *чебурашиться с кем-л.*

Заключение

Итак, в результате проведенного анализа было выявлено, что прямые значения русских и польских эвфемизмов семантического поля *секс* объединяются в сходные группы, что позволяет сделать вывод об одинаковых когнитивных основах номинативных пространств в исследуемых славянских языках. Отличительные черты обнаруживаются в неодинаковом количественном соотношении заменяемых наименований в рамках отдельных групп, среди которых наименее сближенными оказались прямые значения, отсылающие к омонимам, а наиболее – прямые значения, отсылающие к сходству действия. В заключение следует подчеркнуть, что представленное исследование носит фрагментарный характер, в связи с чем данный вопрос требует дальнейшего рассмотрения.

Библиография

- BROSZKO Małgorzata, 2017, Jak dzyndzyk z nici w kłębek ułożonych stał się nazwą męskiego członka – analiza historycznojęzykowa wybranych nazw narządów płciowych w polszczyźnie, в: [v:] *Studia Filologiczne Uniwersytetu Jana Kochanowskiego* 30, с. [s.] 37–49.
- DAWBROWSKA Anna, 1993, *Eufemizmy współczesnego języka polskiego*, Wrocław.
- DAWBROWSKA Anna, 1998, *Słownik eufemizmów polskich: czyli w rzeczy mocno, w sposobie łagodnie*, Warszawa.
- DEMBSKA Katarzyna, 2001, Eufemizm – problemy badawcze (na materiale języka rosyjskiego), в: [v:] *Przegląd Rusycystyczny* 1, с. [s.] 68–71.
- DEMBSKA Katarzyna, 2002a, Krótka charakterystyka zjawiska eufemizacji we współczesnym języku rosyjskim (na przykładzie pola semantycznego seksu), в: [v:] Łuczaków I./Sokołowski J. (ред. [red.]), *Wyraz i zdanie w językach słowiańskich. Opis – konfrontacja – przekład*, Wrocław, с. [s.] 71–75.
- DEMBSKA Katarzyna, 2002b, Metaforyczny charakter wyrażen eufemistycznych współczesnego języka rosyjskiego (na przykładzie pola semantycznego seksu), в: [v:] *Przegląd Rusycystyczny* 1, с. [s.] 116–120.
- DEMBSKA Katarzyna, 2007, *Rosyjsko-polski słownik eufemizmów semantycznego pola seksu*, Toruń.

- KRÓTKI Zuzanna, 2014, Eufemistyczne nazwy stosunku seksualnego w historii języka polskiego, в: [v:] Przyklenk J. (ред. [red.]), Bogactwo polszczyzny w świetle jej historii, т. [t.] 5, Katowice, с. [s.] 140–153.
- MARKUNAS Antoni, 2010, Rosyjsko-polski dydaktyczny słownik podstawowych eufemizmów, Poznań.
- PACUŁA Jarosław, 2020a, Leksyka dotycząca „najstarszego zawodu świata” w polskim socjolekcie przestępczym z XIX i początku XX wieku, в: [v:] Studia Linguistica 39, с. [s.] 127–150.
- PACUŁA Jarosław, 2020b, Z historii polskiego słownictwa erotycznego – nazwy intymnych części ciała w dawnym socjolekcie przestępczym, в: [v:] Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Linguistica 15, с. [s.] 163–178.
- REMBISZEWSKA Dorota Krystyna, 2008, Eufemizmy w Słowniku dialektu knyszyńskiego Czesława Kudzinowskiego, в: [v:] Czyżewski F./Турпа А. (ред. [red.]), Tabu językowe i eufemizacja w dialektach słowiańskich, Lublin, с. [s.] 69–77.
- SZYMCZAK-ROZLACH Mariola, 2014, Eufemizmy we współczesnym języku słowackim, Katowice.
- Ковшова Мария Львовна, 2007, Семантика и прагматика эвфемизмов: краткий тематический словарь современных русских эвфемизмов, Москва [Kovšova Mariâ L'vovna, 2007, Semantika i pragmatika: kratkij tematičeskij slovar' sovremennyh russkih èvfemizmov, Moskva].
- Москвин Василий Павлович, 1999, Эвфемизмы в лексической системе современного русского языка, Волгоград [Moskvin Vasilij Pavlovič, 1999, Èvfemizmy v leksičeskoj sisteme sovremennogo russkogo âzyka, Volgograd].
- Москвин Василий Павлович, 2001, Эвфемизмы: системные связи, функции и способы образования, в: Вопросы языкознания 3, с. 58–70 [Moskvin Vasilij Pavlovič, 2001, Èvfemizmy: sistemnye svâzi, funkcii i sposoby obrazovaniâ, v: Voprosy âzykoznanîâ 3, s. 58–70].
- Сеничкина Елена Павловна, 2006, Эвфемизмы русского языка: спецкурс: учеб. пособие, Москва [Seničkina Elena Pavlovna, 2006, Èvfemizmy russkogo âzyka: speckurs: učeb. posobie, Moskva].
- Сеничкина Елена Павловна, 2008, Словарь эвфемизмов русского языка, Москва [Seničkina Elena Pavlovna, 2008, Slovar' èvfemizmov russkogo âzyka, Moskva].

Euphemisms related to the semantic field of *sex* in Russian and Polish from the point of view of their basic meanings

The aim of this article is to compare the basic meanings of Russian and Polish euphemisms from the semantic field of *sex*. Eight areas of this field were examined: the terms for the sexual act, the male sex organ, testicles, the female sex organ, buttocks, breasts, and prostitutes. Along with the area of the *sexual act*, a separate meaning for ‘engaging in a sexual activity’ has been differentiated. The analysis showed that the basic meanings are divided into the same groups in both languages, which allows us to conclude that euphemisms from the semantic field of *sex* in Russian and Polish are created based on similar cognitive foundations.

Keywords: euphemism, sex, sexual act, basic meanings.

BEATA GRZESZCZAKOWSKA-PAWLIKOWSKA

ORCID: 0000-0003-2252-5038

Uniwersytet Łódzki, Polen

Überlegungen zur Aussprachebewusstheit im Kontext der Fremdsprachenvermittlung

1. Einleitung

Das Ziel des Ausspracheunterrichts ist vor allem die weitgehende Eliminierung des fremden Akzents. Zu diesem Zweck sollten die jeweils gegebenen sprachsystembedingten Unterschiede zwischen L_1 und L_2 in der Artikulation und Prosodie aufgezeigt sowie diesbezügliche funktionale Regularitäten in der Zielsprache unter Anwendung verschiedener Ausspracheübungen trainiert werden.¹ Zugleich sollte es aber ebenso ausreichend Raum für die Sensibilisierung der Lernenden im Hinblick auf die phonostilistischen und textsortenspezifischen Besonderheiten der Rede sowie allgemein für die Bewusstmachung der kommunikationspraktischen Relevanz einer akzentfreien, situativ angemessenen Sprechweise geben. Es wird hier nämlich angenommen, dass das phonetisch aufmerksame Sprechen eine der wichtigen Voraussetzungen für die Sicherung von Verständlichkeit sprachlicher Mitteilungen und somit auch für die Vermeidung ungewollter Kommunikationswirkungen, etwa negativer Bewertung der Sprecherperson bzw. deren (Fach-)Kompetenz durch Rezipient(inn)en, darstellt. Davon ausgehend sollte das Erwecken von Aussprachebewusstheit zu einem der übergeordneten Ziele des Fremdsprachenunterrichts schlechthin werden.

---

¹ Im Rahmen der (Auslands-)Germanistik ist die Vermittlung der Zielaussprache gegenwärtig, zumindest in Polen, keine Selbstverständlichkeit (mehr). Zu den wenigen Ausnahmen gehören diesbezüglich die BA-Studiengänge an der Universität Łódź, Universität Wrocław und Universität Rzeszów mit jeweils inhaltlich unterschiedlich konzipierten Lehrprogrammen zur Theorie und Praxis der deutschen Phonetik.

Aussprachebewusstheit ist Gegenstand des vorliegenden Beitrags. Den Ausgangspunkt für weitere Überlegungen bilden Erläuterungen zur Konzeption der Language Awareness im Kontext der Mehrsprachigkeit.

2. Language Awareness – Sprachbewusstheit

Das ursprünglich in Großbritannien der 1970er/80er Jahre angelegte Konzept von Language Awareness lässt sich als aufmerksamer und reflektiver Umgang mit Sprache(n) der Umgebung bzw. als Brücke zwischen Mutter-/Erst- und weiteren (Fremd-)Sprachen beschreiben. Mit den sog. Topics der Language Awareness wurden zu Beginn zwei Ziele verfolgt: (1) auf pädagogischer Ebene: die Wahrnehmung, Einbindung und Aufwertung der im Klassenzimmer vorhandenen Erstsprachen und deren Sprecher(innen), und (2) auf kognitiver Ebene: die Vermittlung sprachlicher und metasprachlicher Fähigkeiten sowie Strategien zum Lernen von Sprachen (vgl. Hawkins 1984, 1985). Vor dem Hintergrund der Migration in die BRD und der daraus resultierenden Migrationspolitik fand dieses Konzept auch (zunächst) in die DaM- und DaZ-Didaktik Eingang (ausführlicher dazu vgl. auch Budde 2016:2, Demmig 2016:68f., Oomen-Welke 2016:6f.). Mittlerweile wird der Terminus Language Awareness im deutschsprachigen Raum grundsätzlich mit Sprachbewusstheit bzw. -bewusstsein oder mit Sprachaufmerksamkeit wiedergegeben, wobei aufgrund unterschiedlicher wissenschaftlicher Traditionen und Kontexte ein jeweils unterschiedlicher Fokus gesetzt wird, etwa die metasprachliche und die kognitive Komponente beim Vergleich von Sprachen und im Umgang mit Grammatik (→ bei Sprachbewusstheit), ein intuitives in den unbewussten Abläufen verortetes Sprachgefühl im Sinne von Fähigkeit zur Lösung der Sprachproduktionsprobleme ohne bewusste Reflexion (→ bei Sprachbewusstsein) und das Moment der Wahrnehmung von Sprachen und Kulturen (→ bei Sprachaufmerksamkeit) (vgl. u.a. Fujisawa 2017:134 und 137f., auch Spitta 2000:4, Budde 2016:2, Ossner 1989:25f.).² Die hier aufgeführte terminologische Vielfalt wird also durch eine definitorische Unklarheit begleitet, welche wiederum auf die Anwendungsbreite des gesamten Konzepts von Language Awareness (vgl. Demmig 2016:70) bzw. dessen Vagheit oder aber dessen schwere Greifbarkeit (vgl. Fujisawa 2017:134) zurückzuführen ist. Ein Konsens diesbezüglich besteht Knapp-Potthoff (1997:11) zufolge lediglich in der Tatsache, mit Bewusstheit sei eine Reflexionsebene bzw. eine Ebene der mentalen Verarbeitung angesprochen, die über ein rein mechanisches Verhalten und die bloße Verwendung von Sprache als Instrument hinausgehe. Davon wird ebenfalls in den weiteren Ausführungen ausgegangen.

² Andere in dem hier behandelten Kontext verwendete Termini sind metasprachliches Bewusstsein, Sprachsensibilisierung, Sprachbetrachtung und Sprechen über die Sprache, Sprachgefühl, SprachEinstellung, Sprachinteresse oder Sprachreflexion (vgl. die Übersicht bei Hohm 2005).

In den Zeiten der überall vorhandenen Mehrsprachigkeit stellt das Konzept der Language Awareness ein tragendes Element der Tertiärsprachendidaktik dar. Das Bewusstwerden verschiedener sprachlicher Phänomene soll dabei vor allem beim Sprachvergleich erfolgen, um die sprachtypologische Nähe bzw. Distanz bestimmen zu können (ausführlicher dazu vgl. u.a. Neuner et al. 2009, Fischer 2003, Hufeisen 1994). Auf die Idee der Language Awareness wird nicht zuletzt auch im „Gemeinsamen europäischen Rahmen: Lernen, lehren, beurteilen“ (GeR)³ zurückgegriffen, wo sie als Sensibilisierung bzw. Sensibilität für Sprache und ein allgemeines Sprachbewusstsein bezeichnet wird (dort s. Kap. 5.1.4.1). Die Sensibilität für Sprache und Sprachgebrauch umfasst nach GeR sowohl die Kenntnis als auch das Verstehen der Organisations- und Verwendungsprinzipien von Sprachen und ermöglicht, neue Erfahrungen in einen geordneten Rahmen anzupassen und als Bereicherung zu empfinden. Folglich wird jede weitere Sprache leichter gelernt bzw. verwendet und „nicht als Bedrohung für das bereits bestehende linguistische System des Lernenden abgelehnt, welches häufig als das normale und ‚natürliche‘ angesehen wird“ (ebd.).⁴ In diesem Zusammenhang sei mit Eichler/Nold (2007:63) ebenfalls die Fähigkeit zur kontrollierten Anwendung und Beurteilung sprachlicher Normen sowie zum Korrigieren von Verstößen hervorgehoben.

Die hier umrissene Weite der Konzeption von Language Awareness wird in der Aufgliederung ihrer jeweils unterschiedlich gefüllten Domänen besonders deutlich. Im Hinblick darauf unterscheidet Gnutzmann (1997:232f.) zwischen: (1) kognitiver Domäne (→ die Kenntnis von Gegenständen, die bewusste Wahrnehmung der sprachlichen Umwelt, die geistige Durchdringung des Sprachsystems und das Erkennen von sprachlichen Einheiten, Kontrasten und Regularitäten sowie deren Funktionen und Verwendungen auf verschiedenen sprachlichen Ebenen); (2) Performanz-Domäne (→ die effektive Verwendung von Grammatik und Wortschatz in Bezug auf Kommunikationsziele auf Grundlage des Wissens und der sprachlichen Kompetenz); (3) politischer Domäne (→ die Erziehung zum kritischen Umgang mit Texten bei besonderem Fokus auf die Beziehung von Sprache und Herrschaft, die Sensibilisierung für das Manipulationspotential von Sprache); (4) sozialer Domäne (→ die Beziehung von Sprecher(in) und Hörer(in) und das daraus resultierende Sprachverhalten, der Zusammenhang von Sprachgebrauch und sozialer Schicht oder von Sprache und Geschlecht sowie die unterschiedliche gesellschaftliche Akzeptanz sprachlicher Varietäten und Einzelsprachen) und (5) affektiver Domäne (→ Einstellungen der Lernenden zu sprachlichen Phänomenen, die Sprachsensibilisierung, die Neugierde und das Interesse an der Sprache, das Wissen um bewusste bzw. unbewusste Reaktion der Rezipienten auf das sprachliche Verhalten sowie Motivation).

³ Vgl. www.goethe.de/z/50/commeuro/5010401.htm.

⁴ Vgl. <https://www.goethe.de/Z/50/commeuro/5010401.htm>.

Abschließend soll an dieser Stelle betont werden, dass die Sprachbewusstseitsprozesse nicht nur, wie man es ursprünglich verstand, im Bereich der Grammatik oder Lexik im Sinne der grammatikalischen bzw. lexikalischen Bewusstheit, sondern auf allen Sprachebenen ablaufen (können). Dies impliziert also einen bewussten Umgang der Lernenden ebenso mit den lautlich-prosodischen Erscheinungen der zu erlernenden Sprache(n) im Sinne der phonetischen/phonologischen bzw. Aussprachebewusstheit, auf die im nächsten Kapitel ausführlicher eingegangen wird.

3. Phonetische Bewusstheit – phonologische Bewusstheit – Aussprachebewusstheit

In der englischsprachigen Literatur zur Language Awareness wird grundsätzlich keine scharfe Trennung zwischen phonetischer und phonologischer Bewusstheit unternommen. So steht die phonetische Bewusstheit beispielsweise laut Literaturrecherche von García Lecumberri (2001:238) für „the ability to reflect on and manipulate the sounds and sound system of a language independently of function and meaning [...]“; in ähnlicher Weise fasst Nicholson (1997:53) die phonologische Bewusstheit auf, nämlich als „the ability to reflect and manipulate the sound components of spoken words“. Nach García Lecumberri lassen sich jedoch die beiden Begrifflichkeiten klar voneinander abgrenzen und inhaltlich jeweils unterschiedlich füllen. So kann mit der ersteren auf spezifischere (artikulatorische, akustische und perzeptive) Klangeigenschaften sowie unterschiedliche Realisationen phonologischer Einheiten Bezug genommen werden, die letztere hingegen wäre ausschließlich im Hinblick auf kontrastive (segmentale wie auch suprasegmentale) Einheiten eines Sprachsystems zu verwenden (ausführlicher dazu vgl. auch Piske 2007:155ff.).

Eine derartige terminologische Verwirrung lässt sich nach Fujisawa (2016:133f.) ebenfalls im deutschsprachigen Raum konstatieren. In dem bereits zitierten GeR-Dokument wird beispielsweise von phonetischem Bewusstsein und dementsprechend von phonetischen Fertigkeiten (dort s. Kap. 5.1.4.2) gesprochen. Gemeint sind damit folgende Fähigkeiten: (1) zur Unterscheidung und zur Produktion ungewohnter Laute und prosodischer Muster; (2) zum Erkennen und zur Verkettung ungewohnter Lautfolgen sowie (3) zur Auflösung eines Lautkontinuums in eine sinnvoll strukturierte Kette phonologischer Elemente. Hinzu kommt auch das Verstehen und Beherrschen der Prozesse der Hörwahrnehmung und der Lautproduktion, die auf das Lernen einer neuen Fremdsprache angewendet werden können.⁵ Diese Fertigkeiten und Fähigkeiten werden jedoch an einer anderen Stelle im GeR (s. Kap. 5.2) unter dem Begriff der phonologischen Kompetenz zusammengefasst.

⁵ Vgl. <https://www.goethe.de/Z/50/commeuro/5010402.htm>.

Hierbei handelt es sich um Kenntnisse und Fertigkeiten der Wahrnehmung und der Produktion in Bezug auf konkrete Aussprachephänomene,⁶ etwa Phoneme mit ihren distinktiven Merkmalen, Allophone, Silbenstruktur, Wort- und Satzakkzent, Satzrhythmus, phonetische Reduktionen u.a. Fujisawa (2016:139f.) selbst verwendet konsequenterweise den Terminus der phonetischen Bewusstheit. Er meint damit die Sensibilisierung für die Phonetik einer Sprache mit all ihren Regeln und Funktionen im Sinne einer bewussten Wahrnehmung und betont zugleich die damit einhergehende kognitive Komponente im Sinne eines konkreten Wissens über rezeptive und produktive Eigenschaften einer Sprache sowie die damit zusammenhängenden physiologischen Aspekte. Somit hebt er die phonetische Bewusstheit vom phonetischen Bewusstsein ab, das nach ihm intuitiver Natur ist.

In der deutschsprachigen Fachliteratur zur Tertiärsprachendidaktik ist hingegen weder von phonetischer noch von phonologischer Bewusstheit explizit die Rede. Im Hinblick auf den DaF/E-Unterricht spricht beispielsweise Hirschfeld (2011:210) im Kontext der Phonetik allgemein von sprachlicher Bewusstheit, welche ihr zufolge als einer der positiven Einflussfaktoren auf das fremdsprachliche Lehren und Lernen gilt. Weitere solche Faktoren sind nach Hirschfeld die bereits erworbenen metasprachlichen Kenntnisse (Termini, Internationales Phonetisches Alphabet u.a.), das erweiterte Inventar an feinmotorischen Abläufen (Sprechbewegungen) zur Realisierung von phonetischen Merkmalen oder erweiterte Fähigkeiten und Fertigkeiten in der identifizierenden und differenzierenden Wahrnehmung gesprochener Sprache (das phonologische und phonetische Hören) u.a. (vgl. Hirschfeld 2011:209f.). In demselben Zusammenhang bedient sich wiederum Mehlhorn (2012/2013:187f.) der Begrifflichkeit einer Brücke, die sich auf Grundlage möglicher Ähnlichkeiten zwischen Sprachen ebenfalls im Bereich der Aussprache schaffen lässt. Die Aussprachebrücken betreffen nach Mehlhorn u.a. das Wissen um unterschiedliche Artikulationsweisen ähnlicher Laute und die Erfahrung mit fremden Artikulationsbewegungen sowie die Handhabung von Begriffen einschließlich der dahinter stehenden Konzepte. Zu betonen ist hierbei nicht zuletzt die Bewusstmachung einer automatischen Übertragung muttersprachlicher Besonderheiten in die Zielaussprache im Sinne des fremden Akzents (vgl. Mehlhorn 2012/2013:179f.). Im Hinblick darauf weisen Mehlhorn/Trouvain (2007) auf die Relevanz von L₁-L₂-Vergleichen, etwa in einem kontrastiven Phonetikunterricht z.B. mit Fokus auf die Prosodie, hin.

Der oben aufgezeigten terminologisch-definitiven Uneinheitlichkeit liegt wohl die gegenstandsbedingte Verwandtschaft von Phonetik und Phonologie zugrunde. Beide Teildisziplinen setzen sich nämlich ihrem Wesen nach mit den lautlichen und prosodischen Phänomenen der Sprache auseinander, auch wenn sie es aus unterschiedlichen Blickwinkeln tun: Während im Rahmen der Phonetik konkrete (artikulatorische, auditive und akustische) Eigenschaften der Sprachlaute

⁶ Vgl. <https://www.goethe.de/Z/50/commeuro/5020104.htm>.

sowie lautübergreifende (prosodische) Erscheinungen der gesprochenen Sprache untersucht werden, so gilt Phonologie als Lehre über deren Funktion(en) in einem konkreten Sprachsystem. Es war allerdings nicht das Anliegen dieses Beitrags, über den höheren Rang des einen oder des anderen Mutterfachgebiets bzw. der einen oder der anderen Begrifflichkeit – der phonetischen oder der phonologischen Bewusstheit – zu diskutieren und zu entscheiden. Um vielmehr von terminologischen Fragen absehen zu können, wurde hier der Terminus der Aussprachebewusstheit eingeführt und als quasi Oberbegriff verwendet. Gemeint ist damit allgemein die Bewusstheit für Aussprachephänomene im weiteren Verständnis – für die Sprachlaute und die prosodischen Erscheinungen der Rede einschließlich ihrer Distinktivität und anderer möglicher, darunter situativ/phonostilistisch geprägter Funktionen bzw. Gebrauchsweisen.

Der bewusste Umgang mit den Aussprachephänomenen sollte in der Fremdsprachen-Lehr- und Lernpraxis wie auch in der kommunikativen Wirklichkeit dem Konzept der Language Awareness nach optimalerweise in unterschiedlichen Domänen gleichzeitig erfolgen, etwa im Sinne von Gnutzmann (1997) – in der Domäne der Kognition, der Performanz, der Emotion und der sozialen Beziehungen mit jeweils unterschiedlichem Fokus. Dementsprechend sollten diesbezüglich im Einzelnen folgende Aspekte besonders relevant werden:

1. in der Domäne der Kognition

a) das Wissen um jeweils vorhandene phonetisch-phonologische Erscheinungen bzw. Regularitäten:

- das Lautsystem und prosodische Phänomene (Wort- und Satzbetonung, Melodisierung, Pausen, Sprechrhythmus) und ihre distinktiven Eigenschaften,
- die Lautdistribution und Silbenstruktur,
- Laut-Graphem-Beziehungen sowie das Wissen um ihre Funktionen und Verwendungen im System der zu erlernenden Sprache(n) wie auch in der Ausgangssprache;

b) die Hörwahrnehmung, Erkennung und Verarbeitung sprecherischer Phänomene, d.h. die Fähigkeit zum phonologischen und phonetischen Hören, etwa in Bezug auf:

- die Gliederung von Wörtern in Silben,
- die Erkennung von Minimalpaaren,
- die Identifizierung und Differenzierung von Sprachlauten und von prosodischen Abläufen;

c) die Wahrnehmung von verschiedenen Sprechstilen bzw. phonostilistischen Variationen (→ die Unterscheidung zwischen emotionalem und sachlich-neutralem Sprechen) sowie das Wissen um kommunikative Funktionen dieser Variationen;

2. in der Domäne der Performanz

a) die der Standardaussprache angemessene Realisierung der einzelnen Sprachlaute (→ artikulatorisch-motorische Automatismen);

b) die situativ und textsortenangemessene Realisierung der jeweiligen prosodischen Phänomene (→ Automatismen im Bereich der Prosodie sowie die Sprechflüssigkeit);

c) die Fähigkeit zur phonostilistischen Variation (→ etwa zum emotionalen vs. sachlich-neutralen Sprechen);

3. in der Domäne der Emotion

a) die Sensibilisierung der Lernenden für die fremdsprachlichen Klänge (→ die Beeinflussung ihrer Einstellung zu neuen Sprachklängen und deren Akzeptanz);

b) das Wecken von Neugierde bei den Lernenden auf die stimmlich-prosodische Vielfalt in der Zielsprache in situativ unterschiedlichen sozialen Interaktionen (→ phonostilistische/situative Variation);

c) die Förderung der Lernmotivation im Bereich der Zielaussprache etwa bezüglich der Eliminierung des fremden Akzents und der Sicherung der phonetischen Verständlichkeit o.ä.;

4. in der Domäne der sozialen Beziehungen

a) die Erreichung kommunikativer Absichten u.a. mittels sprachlich-phonetischer Ausdrucksmittel;

b) mögliche ungewollte Kommunikationswirkungen, z.B. die negative Beurteilung der Sprecherperson, ggf. deren (Fach-)Kompetenz, bzw. ihre gesellschaftliche Nicht-Akzeptanz aufgrund des fremden Akzents und/oder aufgrund des unangemessenen Einsatzes der Prosodie in ihrer pragmatischen bzw. rhetorischen Funktion.

4. Fazit

Die in dem vorliegenden Beitrag vorgeschlagene Betrachtung von Aussprachebewusstheit geht grundsätzlich mit der kommunikativ-pragmatischen Sprachauffassung einher, welche wiederum die Verankerung sprachlicher Geschehen in sozialen Interaktionen schlechthin impliziert. Im Hinblick darauf soll abschließend vor allem die folgende Tatsache nachdrücklich betont werden: Bei der Vermittlung einer angemessenen Zielaussprache sollte nicht nur die Sensibilisierung der Lernenden für die jeweils gegebenen Klangunterschiede zwischen der Ausgangs- und Zielsprache angestrebt werden, d.h. es sollten nicht nur konkrete Wissensbestände im Bereich der Phonetik und Phonologie vermittelt und/oder konkrete auditive sowie motorisch-artikulatorische Fähigkeiten und Fertigkeiten als Voraussetzung fürs akzentfreie Sprechen trainiert werden. Im Rahmen einer kommunikativ angelegten Aussprachevermittlung sind darüber hinaus auch konkrete kommunikativ relevante Aspekte, etwa die Rolle der phonetischen Mittel beim Ausdruck von Emotionen bzw. die bewusst anzustrebende Sachlichkeit in rhetorischen Sprechsituationen, zu problematisieren. Schließlich sollten den Lernenden ebenfalls mög-

liche negative Kommunikationswirkungen infolge der Beeinträchtigung phonetischer Verständlichkeit vor Augen geführt werden.

Zur Entwicklung von Aussprachebewusstheit können in der Lehrpraxis insgesamt unterschiedliche, im Phonetikunterricht mittlerweile etablierte Methoden, u.a. systematische Vergleiche von Lautsystemen, die Visualisierung der Lautartikulation oder der prosodischen Abläufe (von Sprechrhythmus, Betonungen, Melodisierung etc.), herangezogen werden. Diesbezüglich lassen sich ebenso konkrete Arbeitsweisen aus dem Bereich der Rhetorik anwenden, etwa das Beobachten fremder und eigener Sprechleistungen zur Bewusstmachung möglicher Kommunikationswirkungen oder der Stichwortzettel zur Erreichung von sprachlich-phonetischen Automatismen und Sprechflüssigkeit. Ausführlicher soll darauf an einer anderen Stelle eingegangen werden.

Literaturverzeichnis

- ANDRESEN Helga, 1985, Schriftspracherwerb und die Entstehung von Sprachbewusstheit, Opladen.
- BUDDE Monika, 2016, Mehrsprachigkeit – Language Awareness – Sprachbewusstheit. Eine Einführung, in: Zeitschrift für Interkulturellen Fremdsprachenunterricht 21/2, S. 1–4, <http://tujournals.ulb.tu-darmstadt.de/index.php/zif/article/view/808/809>. Zugriff am 19.1.2021.
- DEMMIG Silvia, 2016, Language Awareness und Deutsch als Fremdsprache, in: Zeitschrift für Interkulturellen Fremdsprachenunterricht 21/2, S. 68–75, <http://tujournals.ulb.tu-darmstadt.de/index.php/zif/article/view/814/815>. Zugriff am 19.1.2021.
- EICHLER Wolfgang / NOLD Günter, 2007, Sprachbewusstheit, in: Beck B./Klieme E. (Hrsg.), Sprachliche Kompetenzen Konzepte und Messung. DESI-Studie (Deutsch Englisch Schülerleistungen International), Weinheim/Basel, S. 63–82, http://www.pedocs.de/volltexte/2010/3242/pdf/Eichler_Sprachbewusstheit_2007_D_A.pdf. Zugriff am 19.1.2021.
- FISCHER Sylvia, 2003, Awareness- und Immersionstrategien im universitären DaF-Unterricht, in: Info DaF 30/5, S. 428–438.
- FUJISAWA David, 2017, Language Awareness und Phonetik im (Deutsch als) Fremdsprachunterricht, in: Bose I./Hannken-Illjes K./Hirschfeld U./Neuber B. (Hrsg.), Forschung und Didaktik der Sprechwissenschaft. Aktuelle Beiträge. SSP 11, Berlin, S. 133–144.
- GARCÍA LECUMBERRI Maria Luisa, 2001, Phonetic awareness, in: Lasagabaster D./Sierra J.M. (Hrsg.), Language Awareness in the Foreign Language Classroom, Leioa, S. 237–251.
- GNUTZMANN Claus, 1997, Language Awareness. Geschichte, Grundlagen, Anwendung, in: Praxis des neusprachlichen Unterrichts 3/97, S. 227–236.
- HAWKINS Eric, 1984, Awareness of Language. An Introduction, Cambridge.
- HAWKINS Eric, 1985, Awareness of Language. Series, Cambridge.
- HIRSCHFELD Ursula, 2011, Aussprachetraining in Deutsch als 2. Fremdsprache (nach Englisch), in: Barkowski H./Demmig S./Funk H./Würz U. (Hrsg.), Deutsch bewegt. Entwicklungen in der Auslandsgermanistik und Deutsch als Fremd- und Zweitsprache (Dokumentation der Plenarvorträge der XIV. Internationalen Tagung der Deutschlehrerinnen und Deutschlehrer IDT Jena-Weimar 2009), Hohengehren, S. 207–220.
- HOHM Michael, 2005, Zum Zusammenhang von Sprachbewusstheit, Lesekompetenz und Textverstehen. Historische, fachdidaktische und unterrichtspraktische Aspekte der Problematik (unveröff. Dissertation), Würzburg, <http://opus.bibliothek.uni-wuerzburg.de/opus4-wuerzburg/frontdoor/deliver/index/docId/1653/file/hohm.pdf>. Zugriff am 19.1.2021.

- HUFEISEN Britta, 1999, Deutsch als zweite Fremdsprache. Einleitung zum Themenheft, in: Fremdsprache Deutsch. Zeitschrift für die Praxis des Deutschunterrichts 20, S. 4–6.
- KNAPP-POTTHOFF Annelie, 1997, Sprach(lern)bewußtheit im Kontext, in: Fremdsprachen Lehren und Lernen 26, S. 9–23.
- MEHLHORN Grit, 2012/2013, Lebenslanges Lernen und Mehrsprachigkeit: Deutsch als Fremdsprache nach Englisch im russischsprachigen Kontext, in: Das Wort. Germanistisches Jahrbuch Russland, S. 177–193, <http://wort.daad.ru/wort2012/18+Mehlhorn.pdf>. Zugriff am 19.1.2021.
- MEHLHORN Grit / TROUVAIN Jürgen, 2007, Sensibilisierung von Lernenden für fremdsprachliche Prosodie, in: Zeitschrift für interkulturellen Fremdsprachenunterricht 12, S. 1–25, <http://tjournals.ulb.tu-darmstadt.de/index.php/zif/article/view/304/296>. Zugriff am 19.1.2021.
- NEULAND Eva, 2002, Sprachbewusstsein – eine zentrale Kategorie für den Sprachunterricht, in: Der Deutschunterricht 3/02, S. 4–10.
- NEUNER Gerhard / HUFEISEN Brita / KURSIŠA Anta / MARX Nicole / KOITHAN Ute / ERLLENWEIN Sabine, 2009, Deutsch als zweite Fremdsprache. Fernstudieneinheit 26, Berlin/München/Zürich/New York.
- NICHOLSON Tom, 1997, Phonological awareness and learning to read, in: van Lier L./Corson D. (Hrsg.), Encyclopedia of Language and Education, Volume 6. Knowledge about Language, Dordrecht, S. 53–62.
- OOMEN-WELKE Ingelore, 2016, Mehrsprachigkeit – Language Awareness – Sprachbewusstheit. Eine persönliche Einführung, in: Zeitschrift für interkulturellen Fremdsprachenunterricht 21, S. 1–12, <http://tjournals.ulb.tu-darmstadt.de/index.php/zif/article/view/809>. Zugriff am 19.1.2021.
- OSSNER Jakob, 1989, Sprachthematisierung – Sprachaufmerksamkeit – Sprachwissen, in: OBST. Sprachbewußtheit und Schulgrammatik 40, S. 25–38.
- PISKE Thorsten, 2008, Phonetic Awareness, Phonetic Sensitivity and the Second Language Learner, in: Hornbereger N.H. (Hrsg.), Encyclopedia of Language and Education, Volume 5, Boston, S. 155–166.
- SPITTA Gudrun, 2000, Sind Sprachbewusstheit und Sprachbewusstsein dasselbe? Oder Gedanken zu einer vernachlässigten Differenzierung, in: Deutschdidaktische Perspektiven. Eine Schriftenreihe des Studiengangs Primarstufe an der Universität Bremen im Fachbereich 12: Bildungs- und Erziehungswissenschaften, Universität Bremen, <http://docplayer.org/37526156-Deutschdidaktische-perspektiven.html>. Zugriff am 19.1.2021.

Some thoughts on the awareness of pronunciation in the context of foreign language teaching

Multilingualism at the European or worldwide level is related to the need for changing the perception of foreign language teaching and learning. As a result, the concept of language awareness has been given a high priority. It implies the reflection on the language elements and their functions – language comparisons on the one hand, and the interdisciplinary sensitivisation for languages with the inclusion of language curiosity, etc. on the other. At the same time, the concept of language awareness plays a significant role in the field of tertiary language didactics, such as teaching German after English. With that in mind, this article presents in-depth reflections about the consciousness of pronunciation aspects and their multidimensional character.

Keywords: phonetic/phonological/pronunciation awareness, teaching pronunciation, German as a foreign language.

MICHAŁ HRABIA

ORCID: 0000-0001-5477-8211

Uniwersytet Śląski w Katowicach, Pologne

Verbes français préfixés en *sur-* et leurs équivalents lexicographiques polonais

Les études concernant les préfixes français et polonais sont nombreuses; moins nombreuses sont pourtant celles qui portent sur la préfixation française et polonaise dans une perspective contrastive. Conscient de la rareté des recherches sur ce sujet, dans le présent travail, nous procéderons à une analyse comparative entre différents emplois des verbes préfixés en *sur-* et leurs correspondants polonais. Ainsi, nous essayerons de découvrir par quels moyens linguistiques les traits sémantiques véhiculés par le préverbe *sur-* sont réalisés en polonais.

Avant de passer à l'analyse proprement dite, dans la première partie de l'article, nous situerons notre recherche dans un cadre théorique, en nous focalisant sur les travaux des linguistes francophones.

Sur- : un « vrai » préfixe d'origine prépositionnelle

La relation d'affinité entre les préfixes et les prépositions est une chose bien connue dans la linguistique indo-européenne. En effet, « plusieurs auteurs ont confirmé par leurs études l'existence d'un lien sémantique étroit entre le préfixe verbal et la préposition ayant la même forme morphologique » (Cholewa 2017 :47). Cette affinité est souvent expliquée de façon diachronique. On prétend que ces deux unités linguistiques ont une origine adverbiale commune : d'anciens adverbes auraient progressivement perdu leur autonomie lexicale et, suivant qu'ils se liaient à un nom ou à un verbe, ils seraient devenus respectivement des prépositions ou des préverbes (Meillet/Vendryès [1924] 1979 :573–574).

Il faut pourtant noter que l'origine adverbiale de certains préverbes (ou, pour parler plus généralement, de certains préfixes¹) est parfois mise en question. Dany Amiot et Walter de Mulder (2005, 2015) remarquent notamment qu'il y a en français moderne des préfixes qui sont issus directement de prépositions (et non pas d'adverbes). C'est, entre autres, le cas du préfixe *sur-*, qui «proviendrait des emplois grammaticalisés de la préposition *super*, qui a lui-même acquis cet emploi formatif à partir d'emplois prépositionnels bien particuliers : ceux où la préposition *super* fonctionnait comme préposition “gouvernée” placée devant le verbe (*super-* en latin construisait principalement des verbes)» (Amiot/de Mulder 2015 :140).

Selon Amiot et de Mulder (2005 :31), les préfixes qui, comme *sur-*, proviennent de prépositions, peuvent fonctionner comme de «vrais» ou comme de «faux» préfixes, ces derniers étant encore très proches de leurs ancêtres prépositionnels. Un «vrai» préfixe est reconnaissable aux traits suivants (Amiot 2006 :25–26) :

- l'endocentricité sémantique : c'est la base dérivationnelle qui détermine la référence du mot dérivé (par exemple *suralimenter* dénote toujours l'action d'alimenter ; la *surveste* est toujours une sorte de veste, etc.)² ;
- l'attribution du genre au dérivé : c'est la base qui détermine le genre du dérivé (par exemple *surarmement* est masculin, parce que *armement* est masculin) ;
- le critère catégoriel : le préfixe peut s'adjoindre aux mots appartenant à différentes catégories grammaticales (par exemple aux noms : *surcharge*, aux adjectifs : *surréal*, aux verbes : *survivre*, etc.) ;
- le critère sémantique : le préfixe d'origine prépositionnelle peut exprimer un ou plusieurs sens que la préposition correspondante ne peut pas exprimer (par exemple., dans *surentraîner*, le formant *sur-* exprime un sens d'excès qui n'est pas partagé par la préposition *sur*).

Ainsi, étant donné que le formant *sur-* satisfait à tous les critères ci-dessus, il peut être considéré comme un «vrai» préfixe, c'est-à-dire «un préfixe qui s'est autonomisé par rapport à la préposition dont il est issu» (Amiot 2006 :27).

¹ Dans cet article, nous utilisons le terme «préverbe» pour désigner un préfixe qui fait partie d'une forme verbale. Nous n'entendons pas ici une discussion sur la pertinence de la notion de «préverbe» en tant que telle (cf. Cholewa, 2017 :44–46).

² Il est intéressant d'observer que si l'on appliquait ce critère dans les études slaves, beaucoup de formants de mots pourraient perdre leur statut de «vrais» préfixes. Par exemple en linguistique polonaise, on parle souvent de trois fonctions des préfixes dans la dérivation verbale (cf. Wróbel 2001 :208, Włodarczyk A./Włodarczyk H. 2001 :95) : fonction de modification, fonction de mutation et fonction aspectuelle. Il s'avère pourtant que seules la fonction aspectuelle et la fonction de modification satisferaient au critère d'endocentricité sémantique, étant donné que la fonction de mutation consiste à introduire un contenu processuel qui change considérablement le sens du verbe de base (p.ex. *robić* 'faire' vs *zarobić* 'gagner sa vie').

Sur- : un préfixe de repérage

Il est temps de réfléchir sur les valeurs sémantiques que le préfixe *sur-* peut construire. Amiot (2004 :103–104) en distingue au moins quatre : le sens évaluatif/quantitatif (auquel appartient le sens d'excès, le plus répandu, par exemple *suralimenter*, *surdosage*, *surdoué*), la supériorité hiérarchique (par exemple *surarbitre*, *surexpert*), la supériorité spatiale (par exemple *surnappe*, *surrénal*, *survoler*) et l'interprétation temporelle (par exemple *surlendemain*, *survivre*). Malgré la pluralité et la diversité des sens distingués, *sur-* est, selon Amiot, essentiellement un préfixe localisateur, car il permet toujours de localiser un élément (le dérivé) par rapport à un autre (la base à laquelle il s'applique). Plus précisément, « il pose sa base comme un repère sur un axe fictif orienté de bas en haut (du négatif vers le positif) et indique que le dérivé se situe du côté positif de l'axe » (Amiot 2004 :104). Cette opération de repérage peut s'effectuer dans différents domaines : domaine de la norme, de la hiérarchie sociale, de l'espace et du temps, en donnant naissance selon le cas aux interprétations évaluatives, hiérarchiques, spatiales et temporelles.

L'avis que la notion de repérage est nécessaire pour expliquer les valeurs sémantiques du préfixe *sur-* est par ailleurs partagé par d'autres linguistes. Tel est le cas de Jean-Pierre Desclés (2004) qui, en procédant à une analyse plus cognitive du préfixe en question³, remarque que l'invariant sémantico-cognitif transcendant toutes les différentes valeurs sémantiques de *sur-* fait apparaître une frontière externe (d'un lieu spatial, d'un lieu spatio-temporel ou notionnel) qui est prise comme repère, un gradient orienté (le mouvement, l'évolution du temps, le passage d'une zone « pas assez » vers une zone « trop », la pesanteur, etc.) et une position dans un au-delà par rapport à la frontière droite déterminée par le gradient qui traverse le lieu (cf. Desclés 2004 :43).

Denis Paillard (2002), quant à lui, met les préfixes du type *sur-* / *sous-* dans la catégorie des préfixes événements. Ceux-ci sont définis comme des mots relateurs R qui établissent une relation entre deux termes : X et Y (où le terme Y a le statut de repère et correspond au domaine) et qui indiquent le passage d'une situation Sit1 (une première position de X sur le domaine structuré par Y) à une situation Sit2 (deuxième position de X sur le même domaine)⁴. Il est toutefois à remarquer que dans le cas du préfixe *sur-* (ou *sous-*), le terme Y ne correspond pas à proprement parler à un domaine, mais représente la frontière d'un domaine, et provoque par conséquent un découpage de celui-ci en deux zones : intérieure I (position centrée, position de référence sur le domaine) et extérieure E (position décentrée sur le domaine). Les préfixes *sur-* et *sous-* définissent donc un passage de la position

³ Plus précisément, il s'agit d'un modèle d'analyse relevant de la Grammaire Applicative et Cognitive (cf. Desclés 2004 :24).

⁴ La deuxième catégorie de préfixes distinguée par Paillard renferme les préfixes « catégorisants » (par exemple *re-*, *contre-*) (cf. Paillard 2002 :93).

I sur le domaine (Sit1) à la position E (Sit2), à la suite duquel le terme *X* occupe une position décentrée sur le domaine (Paillard 2002 :94).

Sur- en tant que préverbe : essais de classification

Comme nous avons déjà pu l'observer, le préfixe *sur-* s'adjoint aux mots appartenant à plusieurs catégories grammaticales. Vu que celle qui nous intéresse particulièrement est la catégorie des verbes, nous allons maintenant nous concentrer uniquement sur les emplois préverbaux de *sur-*.

Teresa Giermak-Zielińska (1979 :99–100) propose de diviser les verbes préfixés en *sur-* en trois groupes. Le premier est celui des verbes qui, à la suite de l'adjonction du préfixe *sur-*, ont incorporé dans leur sémantisme le sème de mesure (impliquant un 'degré excessif', 'excessivement'), par exemple *suralimenter* ('alimenter excessivement'), *surentraîner* ('entraîner d'une manière excessive, exagérée'), *surcharger*, *surmener*, etc. La deuxième catégorie est constituée des verbes qui ont une signification spatiale (par exemple *surélever*, *surhausser*, *surmonter*, *survoler*). Giermak-Zielińska remarque toutefois que le sème spatial est déjà présent dans la base dérivationnelle de ces verbes et que le rôle du préfixe *sur-* se résume ici à donner au dérivé une signification terminative (par exemple *surmonter* = 'réussir à monter') ou à lui apporter un sème de mesure (par exemple *surélever* = 'donner plus de hauteur'). Finalement, le troisième groupe comprend les verbes qui, dans leur sémantisme, ne contiennent que le sème spatial (sans aucun trait de mesure), par exemple *surfiler*, *surjeter*, *surnager*, *surplanter*. Quoique la typologie de Giermak-Zielińska ne soit qu'une esquisse et montre seulement une partie du potentiel sémantique du préverbe *sur-*, elle constitue, semble-t-il, un bon point de départ pour des investigations plus minutieuses.

À notre connaissance, l'étude la plus approfondie portant sur les verbes préfixés en *sur-* en français contemporain est celle de Kristel Van Goethem (2009). Inspirée des travaux d'Amiot, la chercheuse a proposé de prendre en considération deux paramètres : le paramètre morpho-syntaxique et le paramètre sémantique, afin d'établir une classification pertinente et de mesurer le degré de grammaticalisation du préverbe étudié.

Le paramètre morpho-syntaxique sert à étudier l'incidence morphologique ou syntaxique du préverbe. Il permet de distinguer deux types fondamentaux de constructions préverbaux : les constructions relationnelles et les constructions préfixales. Dans les constructions relationnelles, le préfixe se lie par un rapport syntaxique à un ou à deux groupes nominaux. Il se comporte alors comme un relateur, en jouant ainsi un rôle typique de préposition. Il s'agit des constructions telles que *surveiller un malade*, où le préfixe *sur-* associé à la base verbale porte effectivement sur un objet (un malade), ce qui peut être dans ce cas concret facilement démontré par la paraphrase : *surveiller un malade* = *veiller sur un malade*.

Dans les constructions préfixales, le préverbe porte déjà directement sur la base dérivationnelle et n'entretient aucune relation syntaxique avec des objets participant à la situation dénotée par le verbe (par exemple dans la construction *surestimer le rôle de qqn*, le préverbe *sur-* a une incidence morphologique sur la base *estimer*)⁵. À ces deux catégories, s'ajoutent les constructions lexicalisées dans lesquelles il n'est pas possible de déterminer si le préverbe *sur-* se comporte comme un relateur ou comme un vrai préfixe (par exemple *surjaler*). Il est à remarquer que selon Van Goethem, l'évolution de la langue va des constructions prépositionnelles vers les constructions préfixales : «Ce processus de grammaticalisation consiste dans la perte du caractère relationnel, typique de la préposition, et aboutit à une construction où le préverbe ne sert plus qu'à apporter une modification à la base et fonctionne dès lors comme un vrai préfixe» (Van Goethem 2009 :75).

Le paramètre sémantique proposé par Van Goethem découle en quelque sorte des observations morphologiques. La linguiste propose de diviser les emplois du préverbe *sur-* en quatre catégories sémantiques suivantes (Van Goethem 2009 :77) :

- emplois de type relationnel en commun avec la préposition *sur* (lorsque le verbe préfixé peut être paraphrasé à l'aide de la préposition *sur*, par exemple *surveiller* = *veiller sur*, *surnager* = *nager sur*) ;
- emplois de type relationnel différents par rapport à la préposition *sur* (lorsque la paraphrase au moyen de *sur* n'est pas possible, par exemple *survoler* = *voler au-dessus de*) ;
- emplois de type modifieur particuliers au préverbe *sur-* (qui introduisent des modifications sémantiques dans la base, par exemple *suralimenter*, *sures-timer*) ;
- emplois lexicalisés (par exemple *surjaler*).

Remarquons que l'interdépendance entre le paramètre morpho-syntaxique et le paramètre sémantique est facilement discernable : du point de vue morphologique, les emplois sémantiques de type relationnel (en commun avec la préposition *sur* et différents par rapport à cette préposition) devraient représenter des constructions relationnelles (prépositionnelles), tandis que les emplois modifieurs devraient correspondre aux constructions préfixales. Et effectivement, la plupart des verbes suivent cette règle.

À l'intérieur de ces quatre catégories sémantiques, Van Goethem distingue aussi certaines sous-catégories (Van Goethem 2009 :115). Sa typologie complète des emplois du préverbe *sur-* se présente comme suit (nous l'exposons ici, parce qu'elle a considérablement inspiré notre analyse) :

a) emplois de type relationnel en commun avec la préposition *sur* : a1. supériorité spatiale, a2. supériorité hiérarchique, a3. emplois notionnels (figurés) ;

⁵ Il faut noter que cette catégorie inclut aussi des verbes qui sont dérivés de noms ou d'adjectifs déjà préfixés, par exemple *surstocker* (dérivé de *surstock*) ou *surbaissier* (dérivé de *surbaissé*).

b) emplois de type relationnel différents par rapport à la préposition *sur* :
 b1. supériorité spatiale, b2. supériorité hiérarchique, b3. postériorité temporelle,
 b4. emplois notionnels (figurés) ;

c) emplois de type modifieur particuliers au préverbe *sur-* : c1. évaluatifs (excès et intensité), c2. aspectuels (répétition), c3. simultanéité temporelle, c.4 postériorité temporelle, c5. supériorité hiérarchique ;

d) emplois lexicalisés.

Verbes en *sur-* et leurs équivalents polonais : analyse contrastive

Il est évident que les différentes valeurs sémantiques du préverbe *sur-* s'expriment dans d'autres langues de manières multiples, et pas forcément prépositionnelles. Pour notre analyse contrastive, nous nous concentrerons sur une langue slave : le polonais.

Afin de constituer notre corpus de recherche et pour trouver les équivalents polonais des verbes préfixés en *sur-*, nous nous sommes servi du « Grand dictionnaire français-polonais » (2005) (désormais : GDFP)⁶. Nous y avons trouvé 48 formes verbales préfixées en *sur-* :

surabonder, surajouter, suralimenter, surbaisser, surcharger, surchauffer, surclasser, surcomprimer, surcontrer, surcouper, surdorer, surélever, surenchérir, surentraîner, suréquiper, surestimer, surévaluer, surexciter, surexposer, surfacer, surfaire, surfiler, surgeonner, surhausser, surimposer, surjaler, surjeter, surmener, surmonter, surmouler, surnager, surnommer, suroxyder, surpasser, surpayer, surplomber, surprendre, surproduire, sursauter, sursemer, surseoir, surtaxer, surtondre, surveiller, survenir, survivre, survoler, survolter.

Ensuite, en nous inspirant du classement sémantique proposé par Van Goethem (2009), nous avons divisé ces verbes en 9 catégories, à savoir :

- A. Emplois évaluatifs : excès,
- B. Emplois évaluatifs : intensité,
- C. Emplois aspectuels : répétition,
- D. Emplois temporels : postériorité,
- E. Emplois temporels : simultanéité,
- F. Emplois spatiaux : supériorité spatiale,
- G. Emplois notionnels : supériorité hiérarchique,

⁶ Le GDFP, publié en 1980 et réédité en 2005, reste à ce jour le dictionnaire bilingue français-polonais le plus important et le plus complet. Vu la quantité de données linguistiques offerte par cet ouvrage, nous avons décidé de limiter notre recherche lexicographique à ce seul dictionnaire. Nous sommes toutefois conscient qu'aucun corpus, quel que soit son volume, ne peut jamais être considéré comme suffisamment complet.

H. Emplois notionnels : autre,

I. Emplois lexicalisés.

La répartition des verbes dans les catégories ci-dessus correspond grosso modo à celle proposée par Van Goethem (2009 :181–182), même si elle comporte quelques réarrangements dus aux modifications structurales que nous avons introduites dans le classement⁷.

Nous insistons sur le fait que, dans l'analyse qui suit, nous ne nous intéressons pas à l'histoire dérivationnelle des verbes étudiés (du moins pas de la manière dont on le fait traditionnellement) ni à leurs propriétés morphologiques. En effet, nous traitons la dérivation préfixale comme un phénomène se situant au niveau sémantique (profond) de la langue. Ainsi, nous comprenons la base dérivationnelle comme un concept (une notion) basique qui est porteur du sens primaire, et le préverbe, comme un porteur du sens secondaire qui s'applique, plus ou moins directement, à la base. Les formes verbales préfixées que l'on peut observer à la surface ne sont donc pour nous que des exposants formels de la combinaison notionnelle (et non pas morphologique)⁸.

A. Emplois évaluatifs : excès

1.	<i>surabonder</i>	<i>być (występować) w wielkiej ilości ; obfitować, opływać (w coś)</i>
2.	<i>suralimenter</i>	<i>przekarmi-ć/ać, nadmiernie karmić, tuczyć</i>
3.	<i>surcharger</i> (1)	<i>przeciąż-yć/ać, przeladować</i>
4.	<i>surchauffer</i>	<i>przegrz-ać/ewać, nadmiernie ogrzewać</i>
5.	<i>surentraîner</i>	<i>przetrenować</i>
6.	<i>suréquiper</i>	<i>przesadnie wyposażyć-yć/ać, przeinwestować</i>
7.	<i>surestimer</i>	<i>przeceni-ć/ać ; oszacować za wysoko</i>
8.	<i>surévaluer</i>	<i>przeceni-ć/ać ; oszacować za wysoko</i>
9.	<i>surexposer</i>	<i>prześwietl-ić/ać (zdjęcie)</i>
10.	<i>surfaire</i>	<i>przeceni-ć/ać ; żądać zbyt wysokiej ceny, wyceni-ć/ać za wysoko</i>
11.	<i>surimposer</i>	<i>opodatkow-ać/lywać nadmiernie, nałożyć/nakładać zbyt wysokie (nadmierne) podatki</i>
12.	<i>surmener</i>	<i>przemęcz-yć/ać, przeciąż-yć/ać</i>
13.	<i>surpayer</i>	<i>przeplac-ić/ać, za/-płacić za dużo</i>
14.	<i>surproduire</i>	<i>wy/-produkować w nadmiarze</i>
15.	<i>surtaxer</i> (1)	<i>nałożyć/nakładać wyższy podatek, opodatkow-ać/lywać dodatkowo</i>

⁷ Chaque fois que nous apportons une rectification notable au classement de Van Goethem, nous le signalons dans les notes de bas de page.

⁸ Notre point de vue est fortement marqué par les travaux de Stanisław Karolak et sa grammaire à base sémantique (cf. Karolak 2001, 2007).

Les emplois évaluatifs de type excès sont les plus nombreux. Ils appartiennent à l'hyperclasse des « modifieurs » (le préfixe *sur-* modifie le contenu sémantique de la base dérivationnelle).

En polonais, la valeur sémantique d'excès est dans ce cas-là rendue de deux façons⁹ : soit par le préfixe *prze-* (*przekarmić, przetrenować, przeplacić*, etc.), soit par des constructions périphrastiques contenant des expressions qui expriment explicitement le dépassement de la norme (telles que *przesadnie, nadmiernie, w nadmiarze, za dużo, za wysoko*). Il est pourtant à remarquer que les formes préfixées en *prze-* prédominent : elles sont acceptables dans 11 cas (sur 15). Cela nous invite à établir un certain parallèle entre les emplois évaluatifs des verbes préfixés en *sur-* et la préfixation polonaise en *prze-*. Cette conclusion trouve d'ailleurs confirmation dans des travaux de linguistes polonais : par exemple, Śmiech (1986 :65–66) constate que le préfixe *prze-* peut exprimer en polonais « le fait d'aller trop loin dans qqch., une exagération » [trad. – M.H.] ; Giernak-Zielińska (1979 :71) discerne dans le sémantisme de certains verbes préfixés en *prze-* un sème de « mesure » ; et selon Stawnicka (2009 :142), le préfixe en question est souvent porteur d'une Aktionsart (aspect lexical) surdimensionnée. Remarquons que du point de vue contrastif, la situation est assez intéressante : afin d'exprimer les valeurs évaluatives (de type excès) des verbes préfixés en *sur-*, on utilise en polonais le préverbe *prze-*, bien que la langue polonaise dispose du préfixe *na-* dont l'équivalent prépositionnel *na* fonctionne grosso modo de la même façon que la préposition française *sur*.

On pourrait bien évidemment se demander pourquoi certains verbes polonais ne se soumettent pas à la préfixation en *prze-* et n'acceptent que les structures périphrastiques (**przeprodukować*¹⁰, **przepodatkować*), mais cette question sort du cadre du présent article.

La traduction du verbe *surabonder* mérite également réflexion. Dans le « Trésor de la langue française informatisé » (désormais : TLFi), on lit que *surabonder* signifie « être en très grande quantité ou en excès ». Le verbe en question se trouve donc à la frontière entre les deux emplois distingués : excès et intensité. La traduction proposée dans le GDFP ne rend pourtant compte que de la valeur intensive : « być (występować) w wielkiej ilości ; obfitować, opływać (w coś) ». Il nous semble donc que les équivalents polonais devraient être enrichis d'éléments mettant l'accent sur le caractère excessif de l'action (par exemple « być (występować) w nadmiernej/przesadnej ilości »).

⁹ Les équivalents polonais repris dans les tableaux ne représentent qu'une partie du répertoire de traductions proposées dans le GDFP. Nous nous limitons aux équivalents les plus conventionnels et acceptables dans la plupart des contextes afin de pouvoir observer des règles dominantes et procéder à certaines généralisations.

¹⁰ La forme *przeprodukować* est parfois employée en polonais familier, mais elle est rejetée par la norme linguistique et n'apparaît pas dans les dictionnaires.

B. Emplois évaluatifs : intensité

1.	<i>surbaisser</i>	<i>obniżyć-yć/ać, zniżyć-yć/ać</i>
2.	<i>surcomprimer</i>	<i>doladow-ać/ywać</i>
3.	<i>surélever</i>	<i>podwyższ-yć/ać, podn-ieść/osić</i>
4.	<i>surexciter</i>	<i>podekscytować, nadmiernie pobudz-ić/ać, podniec-ić/ać</i>
5.	<i>surfiler</i> (1)	<i>zwiększyć skręcenie nici</i>
6.	<i>surhausser</i>	<i>podwyższ-yć/ać, nadbudow-ać/ywać</i>
7.	<i>suroxyder</i>	<i>utleni-ć/ać do wyższych stopni, superoksydować</i>
8.	<i>survolter</i>	<i>zasil-ić/ać napięciem wyższym od znamionowego</i>

Les emplois d'intensité constituent le deuxième groupe d'emplois évaluatifs des verbes préfixés en *sur-*. Tout comme leurs semblables de type « excès », ils appartiennent à l'hyperclasse sémantique des « modificateurs ».

Au premier regard, les traductions polonaises de ces emplois semblent ne pas prétendre à une généralisation quelconque. Toutefois, il est possible d'en dégager deux groupes :

– des constructions périphrastiques exprimant l'intensité d'une façon manifeste (*zwiększyć skręcenie nici, zasilać napięciem wyższym, utleniać do wyższych stopni*) ; dans ce cas, la valeur sémantique du préfixe *sur-* est maintenue dans la traduction ;

– des verbes qui n'expriment pas l'intensité et se contentent de transmettre le sens de la base dérivationnelle française (*obniżyć, zniżyć, podwyższyć, podnieść*¹¹) ; dans ce cas, il faudrait se demander s'il ne vaudrait pas mieux faire accompagner ces formes de certains marqueurs adverbiaux d'intensité tels que *bardzo, bardziej*.

Quatre remarques restent encore à formuler.

– Le verbe *doladować*, proposé dans le GDFP comme équivalent de *surcomprimer*, ne rend compte ni du sens de la base dérivationnelle française ni du caractère intensif de l'action. En effet, en français contemporain, l'usage du verbe *surcomprimer* est presque exclusivement limité au langage technique et signifie 'augmenter la compression du mélange de gaz dans les moteurs (de voiture, d'avion, etc.)'. Une traduction possible pourrait être *zwiększać sprężenie (gazu)*.

– La traduction de *surexciter* par *nadmiernie pobudzać, podniecać* ne semble pas bien se justifier ; étant donné que *surexciter* exprime le fait de « causer une

¹¹ Le préfixe *pod-* joue ici un rôle atypique, qui ne lui est pas a priori assigné et qui, par conséquent, ne peut pas être un point de départ pour établir un parallèle avec l'emploi évaluatif de *sur-*. En effet, le sens de 'mouvement vers le haut' véhiculé par le verbe *podwyższyć* ne découle pas d'une valeur sémantique du préverbe, mais de la signification de la base dérivationnelle elle-même (cf. Śmiech 1986 :100), et le verbe *podnieść* semble être sémantiquement indéfinissable dans une perspective synchronique.

excitation physiologique extrêmes, exciter à l'extrême» (Le Grand Robert de la langue française), c'est le caractère intensif (et non pas excessif) qui devrait être accentué en polonais (par exemple à l'aide des adverbes *bardzo*, *wyjatkowo*).

– Le GDFP propose l'équivalent *nadbudować* (à côté de *podwyższać*) pour le verbe *surhausser*, ce qui constitue un bon exemple du mélange en langue cible de différentes valeurs sémantiques véhiculées par le préfixe *sur-* : cet équivalent est en effet le résultat de l'interprétation spatiale-intensive de *sur-* (*nadbudować* = *budować nad*) (cf. Śmiech 1986 :106–107).

– L'équivalent *superoksydować* proposé dans le GDFP pour le verbe *suroxyder*, quoiqu'il constitue un essai intéressant de transfert de sens, n'est malheureusement accepté ni par la norme linguistique polonaise ni par les spécialistes en chimie.

C. Emplois aspectuels : répétition

1.	<i>surajouter</i>	<i>doda-ć/wać, dołożyć/dokładać, dorzuc-ić/ać</i>
2.	<i>surcontrer</i>	<i>rekontrować</i>
3.	<i>surenchéir</i>	<i>podrożyć, zdrożyć ponownie ; za/oferować wyższą cenę</i>
4.	<i>surgeonner</i>	<i>odrość/odrastać, puścić puszczając młode pędy (odrosła)</i>
5.	<i>surmouler</i>	<i>formować, kształtować, odtwarzać z odlewu</i>
6.	<i>surnommer</i>	<i>przezwać, na/dać przydomek (przezwiseko)</i>
7.	<i>sursemer</i>	<i>po/siać na nowo (po raz drugi)</i>
8.	<i>surtaxer (2)</i>	<i>dopłac-ić/ać</i>
9.	<i>survenir (1)</i>	<i>dojść/dochodzić, przyby-ć/wać ponadto</i>

Les emplois aspectuels des verbes préfixés en *sur-* désignent la répétition de l'action exprimée par la base dérivationnelle et, en tant que tels, ils appartiennent à l'hyperclasse des « modificateurs » (tout comme les emplois évaluatifs d'excès et d'intensité). Amiot (2012) remarque que la valeur de répétition se rend visible principalement dans le cas des verbes d'accomplissement ou d'achèvement, car « ces verbes constituent en eux-mêmes des événements, dont les bornes permettent de concevoir le procès comme un second procès, réalisé à la suite d'un premier » (Amiot 2012 :6).

En polonais, l'un des formants véhiculant le trait de répétition (et qui pourrait par conséquent être parallèle, au moins partiellement, à *sur-*) est le préfixe *do-*. Plus précisément, le préfixe *do-* est, dans l'un de ses emplois, porteur d'une Aktionsart itérative-supplémentaire (Stawnicka 2009 :256), et les verbes qui le contiennent peuvent exprimer « une action supplémentaire par rapport au résultat de la même action effectuée précédemment ou bien un ajout de qqch. à un objet » (Śmiech 1986 :92) [trad. – M. H.]. Néanmoins, l'expression de la répétition se réalise en polonais de façons multiples, ce qui est bien visible dans la traduction

de la valeur répétitive du préverbe *sur-* : dans quelques cas, on retrouve effectivement des verbes préfixés en *do-* (*dodać, dorzucić, dopłacić, dochodzić*), mais on remarque aussi des verbes préfixés en *od-* (*odrastać, odtwarzać*) ou des constructions périphrastiques contenant des mots tels que *ponownie, na nowo*.

Il serait judicieux de s'arrêter encore sur l'équivalent de *surcontrer* : *rekontrować* (terme de bridge). Le formant *re-* en polonais véhicule le sens de répétition, mais en tant que préfixe étranger, il n'est employé, presque exclusivement, que dans la dérivation savante et sa productivité est par conséquent fort limitée. Ici, la situation est donc telle que le français, qui possède dans son répertoire préfixal le préverbe natif *re-*, prédestiné à exprimer la répétition et très productif, ne s'en sert pas, tandis que le polonais, pour lequel ce préfixe est étranger, l'emploie intentionnellement, au détriment des préfixes d'origine polonaise.

D. Emplois spatiaux : supériorité spatiale

1.	<i>surcharger</i> (2)	<i>dopis-ać/lywać (nad wierszem w tekście)</i>
2.	<i>surfiler</i> (2)	<i>obrębi-ć/ać (brzegi)</i>
3.	<i>surimposer</i>	<i>położyć (umie-ścić/szczać) ponad (czymś)</i>
4.	<i>surjeter</i>	<i>zszy-ć/wać ścięciem zygzakowym</i>
5.	<i>surmonter</i> (1) ¹²	<i>wznieść/wznosić się (po)nad (coś, czymś), znajdować się (po)nad (czymś)</i>
6.	<i>surnager</i>	<i>ply-nąć/wać, utrzym-ać/lywać się na powierzchni, wypły-nąć/wać (na wierzch)</i>
7.	<i>surplomber</i> ¹³	<i>występować (przechylać się), być nadwieszonym ; sterczeć, wystawać (nad czymś)</i>
8.	<i>surtondre</i>	<i>przystrzy-c/gać (wystające końce wełny, sierści)</i>
9.	<i>survoler</i> (1)	<i>lecieć/latać, przel-ecieć/atywać nad</i>

Quoique les emplois spatiaux des verbes préfixés en *sur-* (ou plus précisément, les emplois de la supériorité spatiale) ne représentent pas un groupe très nombreux (en comparaison par exemple avec les emplois évaluatifs), ils sont considérés par beaucoup de linguistes comme primordiaux et originaires. Van Goethem (2009 :114) écrit clairement que « les emplois spatiaux constituent [...] le point de départ des autres emplois, plus grammaticalisés ». Du point de vue sémantique, il s'agit d'em-

¹² Quoique, dans la classification de Van Goethem (2009 :182), le verbe *surmonter* n'apparaisse que dans la catégorie des emplois notionnels (de supériorité hiérarchique), nous sommes d'avis qu'il possède aussi un sens spatial non figuré.

¹³ *Surplomber* est considéré par Van Goethem (2009 :118) comme un verbe dont la construction n'est pas transparente pour les locuteurs du français contemporain ; elle le range parmi les emplois lexicalisés. Nous croyons pourtant qu'il est assez facile d'y retrouver des sèmes locatifs : en effet, dans ce cas-là, le préfixe *sur-* véhicule le sens de supériorité spatiale qui s'applique à la base dérivationnelle sémantique correspondant au concept « être à plomb ». Par conséquent, le verbe *surplomber* exprime le fait d'être au-dessus de la ligne d'aplomb.

plais de type relationnel, c'est-à-dire ceux dans lesquels le préverbe ne modifie pas le contenu sémantique de la base dérivationnelle, mais met en relation deux termes qui participent à l'action dénotée par cette base. Pour employer la terminologie cognitive, on pourrait dire que le premier terme fonctionne comme cible (terme à localiser, *figure*) et le deuxième – concret ou latent – comme site (terme localisé, *ground*) (cf. Vandeloise 1986 :34).

Quant aux équivalents polonais, ils se divisent visiblement en deux groupes : d'un côté, il y a des constructions verbales (plus ou moins lexicalement développées) qui contiennent des prépositions marquant la supériorité spatiale : *na, nad, ponad* (*dopisywać nad wierszem, utrzymywać się na powierzchni, przelatywać nad*, etc.) et de l'autre, des constructions périphrastiques tellement spécifiques que la reconnaissance de leur valeur spatiale fait appel à des savoirs extralinguistiques avancés et parfois même spécialisés (tandis qu'il est encore possible de saisir la spatialité dans *przystrzygać wystające końce wełny* ou *obrębiać brzegi*, l'équivalent de *surjeter* (*zszywać ścięciem zygzakowym*) ne devient compréhensible qu'après l'acquisition d'un certain savoir dans le domaine de la couture). Ce qui est frappant dans les traductions proposées, c'est l'absence de verbes polonais préfixés dans lesquels le préfixe fonctionne d'une façon relationnelle, comme *sur-*français. Cela est d'autant plus étonnant que les emplois de ce type sont fréquents en polonais (cf. Śmiech 1986).

E. Emplois temporels : postériorité temporelle

1.	<i>surseoir</i>	<i>odr-oczyć/aczać, zawie-sić/szać (coś) ; odłożyć/odkładać (na termin późniejszy)</i>
2.	<i>survivre</i>	<i>przeżyć (kogoś, coś), przetrwać, przetrzymać, przecierpieć (coś)</i>

F. Emplois temporels : simultanée temporelle

1.	<i>surprendre</i>	<i>przyłapać, złapać (na gorącym uczynku) ; zask-oczyć/akiwać, zdumie-ć/wać, zdziwić, zadziwić (kogoś) ; odkry-ć/wać, spostrze-c/gać (coś)</i>
2.	<i>sursauter</i>	<i>podskoczyć, poderwać się, zerwać/zrywać się z miejsca, drgnąć</i>
3.	<i>survenir</i> (2)	<i>nad-ejść/chodzić, przy-jść/chodzić (przyby-ć/wać) nagle (niespodziewanie) ; pojawi-ć/ać się, zjawi-ć/ać się, powsta-ć/wać, ukaz-ać/ywać się</i>

La possibilité d'articuler des relations temporelles au moyen de verbes préfixés en *sur-* peut, à première vue, sembler étonnante, mais il ne faut pas oublier que «l'espace et le temps sont étroitement inter-reliés dans les langues naturelles et sont souvent exprimés à l'aide de marqueurs grammaticalisés identiques» (Desclés 2004 :44). Les emplois temporels se divisent en deux groupes : dans le premier, on retrouve les formes indiquant la postériorité, et dans le deuxième, la simultanéité temporelle.

Bien évidemment, les emplois « de simultanéité » sont de type « modifieur » (comme par exemple les emplois évaluatifs ou aspectuels) et non pas « relationnel » (comme les emplois spatiaux). Le préfixe *sur-* introduit dans la base dérivationnelle le sens de « brusquement, tout à coup, à l'improviste ». En polonais, cette valeur temporelle est rendue soit par des verbes qui, dans leur sémantisme, possèdent déjà un sème de « momentanéité » (par exemple *zjawić się, poderwać się, zaskoczyć*), soit par différentes constructions périphrastiques (*złapać na gorącym uczynku, przychodzić nagle, niespodziewanie*).

Les emplois « de postériorité », véhiculant un sens général de « plus tard, après », concernent deux verbes seulement : *surseoir* et *survivre*. *Surseoir* est le plus souvent traduit en polonais par des verbes préfixés en *od-* (*odroczyć, odłożyć*) et *survivre*, par des verbes préfixés en *prze-* (*przeżyć, przetrwać, przetrzymać*). On peut toutefois remarquer qu'il est également possible de proposer un équivalent en *prze-* pour *surseoir* : *przełożyć/przekładać* (qui dans un contexte temporel exprime grosso modo la même chose que *odłożyć/odkładać*). Cela nous permet, encore une fois, de reconnaître une certaine ressemblance de fonctionnement sémantique entre les préverbes *sur-* français et *prze-* polonais.

G. Emplois notionnels : supériorité hiérarchique

1.	<i>surclasser</i>	<i>z/deklasować, przewyższać o klasę</i>
2.	<i>surcouper</i>	<i>przebi-ć/jać (kartę) wyższym atutem</i>
3.	<i>surmonter</i> (2)	<i>pokon-ać/lywać, przezwycięż-yć/ać, opanować (coś)</i>
4.	<i>surpasser</i>	<i>przewyższ-yć/ać (kogoś w czymś), górować (czymś nad kimś), mieć przewagę (nad kimś w czymś)</i>

H. Emplois notionnels : autres

1.	<i>surveiller</i>	<i>dogł-ąd-nąć/ać, dozorować, przy/pilnować, czuwać (przy kimś, czymś) ; nadzorować, dokon-ać/lywać inspekcji (kontroli), s/kontrolować ; (bacznie) śledzić, obserwować ; dbać (o coś), pilnować (czegoś)</i>
2.	<i>survoler</i> (2)	<i>przejrzeć (pobieżnie), przerzuc-ić/ać</i>

La catégorie des emplois notionnels/figurés « renferme les emplois (métaphoriques) qui ne sont pas de type spatial, temporel, évaluatif ou aspectuel » (Van Goethem 2009 :109). La première sous-catégorie (G) est composée des verbes qui expriment une certaine supériorité hiérarchique. Ils représentent tous des constructions relationnelles (où le rôle du préfixe consiste à établir une relation de supériorité/infériorité entre deux actants). Néanmoins, en analysant leurs équivalents polonais, on peut arriver à la conclusion qu'ils ressemblent un peu aux emplois évaluatifs (donc « modifieurs » !). En effet, dans tous les cas, on retrouve en polonais les

verbes préfixés en *prze-* (*przewyższać*, *przebijać*, *przezwyćżyć*) qui accentuent le fait de « dépasser qqn/qqch. dans qqch. », et comme le remarque Śmiech (1986 :66), une telle valeur sémantique s'apparente à celle des verbes comme *przetrenować* 'surentraîner', *przekarmić* 'suralimenter' (c'est-à-dire les verbes appartenant à la catégorie des emplois évaluatifs de type « excès »). Cette opinion est d'ailleurs partagée par Amiot (2002 :276) qui propose de considérer les emplois de supériorité hiérarchique comme des porteurs de « sens évaluatifs ».

La sous-catégorie H comprend deux verbes (*surveiller* et *survoler*²) représentant des emplois figurés qui ne se prêtent pas à l'interprétation de type « hiérarchique ». Il est à signaler qu'en polonais, on peut retrouver des traces de l'emploi évaluatif (« intensité ») dans l'un des équivalents de *surveiller* (*bacznie śledzić*), ce qui permet de nouveau de saisir une certaine ressemblance entre les emplois notionnels et évaluatifs.

I. Emplois lexicalisés

1.	<i>surfacer</i>	<i>obr-obić/abiać (płaszczyznę czołową)</i>
2.	<i>surjaler</i>	<i>zaplątać kotwicę</i>

La dernière catégorie contient des verbes dont la construction sémantique n'est pas transparente.

– Selon le TLFi, *surfacer* veut dire « effectuer un traitement de finition sur une surface en béton ou un revêtement routier ». Van Goethem (2009 :118) range ce verbe dans la catégorie des emplois évaluatifs d'intensité. Étant donné que l'action prédiquée par *surfacer* demande un travail dur et prolongé, un certain trait d'intensité y est effectivement reconnaissable. Néanmoins, il serait difficile de prétendre que c'est le préfixe *sur-* qui en est responsable. Nous proposons donc de traiter ce verbe comme un cas particulier, à savoir comme un terme lexicalisé qui ne se soumet pas à une analyse sémantique.

– Le verbe *surjaler*, qui signifie « s'enrouler autour du jas » (TLFi), est un autre terme sémantiquement indécomposable, du moins dans une perspective synchronique. Quoique dans son sémantisme, on distingue une notion de spatialité (« autour de »), celle-ci n'est pas compatible avec la valeur spatiale de supériorité véhiculée par le préfixe *sur-*.

En polonais, il n'est pas possible d'exprimer les sens des deux verbes ci-dessus par des formes verbales simples. Leurs équivalents, respectivement *obrobić płaszczyznę* et *zaplątać kotwicę*, sont des constructions périphrastiques.

Conclusion

Nos remarques finales seront les suivantes :

– les valeurs sémantiques que le préverbe *sur-* construit en français s'expriment en polonais de façons multiples, les plus significatives étant : la préfixation (en *prze-*, en *do-/od-*), les constructions périphrastiques adverbiales, et les verbes (simples ou préfixés) accompagnés des prépositions *na*, (*po*)*nad* ;

– il est possible d'établir un certain parallèle entre la préfixation française en *sur-* et la préfixation polonaise en *prze-* (dans les emplois évaluatifs de type « excès », temporels exprimant la postériorité et notionnels de type supériorité hiérarchique) et en *do-/od-* (dans les emplois aspectuels répétitifs). En outre, on peut prédire un recours plus systématique aux adverbes *bardzo/bardziej* dans le cas des emplois évaluatifs de type « intensité », *ponownie/znovu* dans les emplois aspectuels et *nagle* dans les emplois temporels de type « simultanéité » ;

– une possibilité d'incorporation des résultats des recherches dans les schémas traductionnels (par exemple ceux qui ont été proposés par Wiesław Banyś (2005) dans son approche orientée objets) s'ouvre ainsi. Ce travail reste encore à réaliser.

Nous nous sommes appliqué à présenter une analyse la plus exhaustive possible. Nous sommes toutefois conscient qu'afin de parfaire cette description, les recherches en la matière doivent se poursuivre.

Références

- AMIOT Danny, 2002, De l'utilité de la notion de métaphore pour décrire le sens d'un préfixe : le cas de *sur-*, in : *Verbum* 24/3, pp. 269–282.
- AMIOT Danny, 2004, *Sur* préposition et préfixe : un même sens instructionnel ?, in : *Revue de Sémantique et Pragmatique* 15/16, pp. 101–119.
- AMIOT Danny, 2006, Prépositions et préfixes, in : *Modèles Linguistiques* 53, pp. 19–34.
- AMIOT Danny, 2012, De la localisation à l'évaluation : des verbes préfixés évaluatifs au sens bien particulier, in : *Corela HS-12*, pp. 1–18.
- AMIOT Danny / MULDER Walter de, 2005, Les préfixes *avant* et *sur* en français et les chemins de grammaticalisation, in : Thornton A./Grossmann M. (éds), *La formazione delle parole. Atti del XXXVII Congresso Internazionale di Studi della Società di Linguistica Italiana*, Roma, pp. 31–51.
- AMIOT Danny / MULDER Walter de, 2015, Polycatégorialité et évolution diachronique : les emplois préfixoïdes de après(-) et arrière(-), in : *Langue Française* 187, pp. 137–155.
- BANYŚ Wiesław, 2005, Désambiguïsation des sens des mots et représentation lexicale du monde, in : *Neophilologica* 17, pp. 57–76.

- CHOLEWA Joanna, 2017, Structure conceptuelle et éléments de construction du sens de *tomber* et de (-)paść/(-)padać, Białystok.
- DESCLÉS Jean-Pierre, 2004, Analyse syntaxique et cognitive des relations entre la préposition *sur* et le préverbe *sur-* en français, in : *Studia Kognitywne* 6, pp. 21–48.
- GIERMAK-ZIELIŃSKA Teresa, 1979, Polskie czasowniki przedrostkowe o znaczeniu przestrzennym i ich odpowiedniki w języku francuskim, Wrocław.
- KAROLAK Stanisław, 2001, Od semantyki do gramatyki, Warszawa.
- KAROLAK Stanisław, 2007, Składnia francuska o podstawach semantycznych, t. 1, Kraków.
- MEILLET Antoine / VENDRYÈS Joseph, [1924] 1979, *Traité de grammaire comparée des langues classiques*, Paris.
- PAILLARD Denis, 2002, Contribution à l'analyse du préfixe *sous-* combiné avec des bases verbales, in : *Langue Française* 133, pp. 91–110.
- STAWNICKA Jadwiga, 2009, Studium porównawcze nad kategorią semantyczno-słotwórczą „Aktionsarten” w języku rosyjskim i polskim, t. 1, Katowice.
- ŚMIECH Witold, 1986, Derywacja prefiksalna czasowników polskich, Wrocław.
- VANDELOISE Claude, 1986, *L'espace en français*, Paris.
- VAN GOETHEM Kristel, 2009, *L'emploi préverbal des prépositions en français. Typologie et grammaticalisation*, Bruxelles.
- WŁODARCZYK André / WŁODARCZYK Hélène, 2001, La préfixation verbale en polonais I. Le statut grammatical des préfixes, in : *Studia Kognitywne* 4, pp. 111–120.
- WRÓBEL Henryk, 2001, *Gramatyka języka polskiego*, Kraków.

Dictionnaires

- Dobrzyński Jerzy / Dutka Anna / Frosztega Bogusława / Kaczuba Irena / Karna Janina (éds), 2005, *Wielki słownik francusko-polski (Grand dictionnaire français-polonais)*, t. 2, Warszawa.
- Le Grand Robert de la langue française, version numérique 4.1.
- Tre sor de la langue française informatisé, <http://atilf.atilf.fr/> (consulté le 5.08.2020).

French verbs prefixed by *sur-* and their Polish lexicographic equivalents

The present paper belongs to the stream of the verbal prefixation contrastive studies. It aims at conducting a short investigation of French verbs prefixed by *sur-* and their Polish equivalents found in the “Great French-Polish Dictionary”. In the first part, selected theoretical approaches concerning the French prefix *sur-* are presented, with particular attention to the semantic-based theories by Danny Amiot and Kristel Van Goethem. The second part focuses on the results of the contrastive French-Polish analysis of 48 verbs distributed into 9 semantic categories: excess, intensity, repetition, posteriority, simultaneity, spatial superiority, hierarchical superiority, notional uses, and lexicalized uses. The goal is to show what linguistic means (grammatical and/or lexical) the Polish language utilizes to express different semantic values conveyed by the French prefix *sur-* in each of the listed categories. Consequently, the Polish equivalents are divided into several classes, of which the most relevant are: verbs prefixed by *prze-* and *do-*, prepositional constructions (with the prepositions *na* and *nad*), and periphrastic adverbial constructions.

Keywords: prefixation, prefix *sur-*, contrastive linguistics, lexicography, translation equivalence.

ANNA PILARSKI

ORCID: 0000-0002-8588-6546

Uniwersytet Szczeciński, Polen

Die Präposition *auf* als Verkettungskomponente

1. Einführung

Den Präpositionen und ihrem Status werden heutzutage ausführliche Analysen gewidmet. Hinter den theoretischen Auffassungen von Präpositionen und ihrer Funktionen liegt die allgemeine Tendenz, sie in Bezug zu ihren Relationen zu den anderen grammatischen Kategorien darzustellen.

Präpositionen werden als Erzeuger des Verhältnisses zwischen dem Nomen bzw. Pronomen und einem anderen Wort (s. Curme 1935, Rauh 1991), als Ausdruck tiefenstruktureller V-NP-Relationen (s. Fillmore 1968, 1969), als Vermittler syntaktischer Abhängigkeiten in der Valenztheorie (s. Engel 2009, Eroms 1981, Helbig 1992, Tesnière 1980), oder auch als Relationselemente im unterschiedlichen Verwendungskontext im Rahmen der funktionalen Pragmatik (s. Bednarsky 2002, Fries 1991, Gleason 1961, Grießhaber 1999, Harris 1951) erforscht.

Mit der Entwicklung der transformativ-generativen Grammatik (s. Chomsky 1967, 1981, 1995) folgt die Abweichung von den traditionellen taxonomischen Beschreibungen von Sprachsystemen zugunsten der Suche nach Regelmäßigkeiten der sprachlichen Verarbeitung im menschlichen Gehirn. Es wird gefragt, wie das semantische und pragmatische Wissen über Präpositionen dem Menschen zugänglich wird. In den Vordergrund rücken hier neuere generative (Chomsky 1981, 1995) und kognitive Ansätze (Dirven 1989, Evans 2010, Evans/Green 2006, Langacker 2008), die eine mentale Erfassung der Grundkonstellationen der Präpositionen bestreben.

Bei den kognitiv angelegten Untersuchungen erfolgen Grundkonstellationen der Präpositionen aufgrund der subjektiven Auffassung von räumlichen Relationen zwischen zwei Objekten der Wirklichkeit (s. Brenda 2015, Przybylska 2002, Sulikowska 2021, Svorou 1993, Tabakowska 2010, Taylor 1993, 1995, Vandermeeren 2004). Bei den generativen Arbeiten zeigen sich die relationalen Eigenschaften

von Präpositionen in dem kasusüberprüfenden Status (Kasusforderung, bzw. diathesebedingter Kasuswechsel) sowie in der Verbindung mit einer bestimmten Theta-Rolle (s. Clark 1993, Dürscheid 1999, Fanselow/Felix 1993, Gabriel 2017, Grewendorf 2002, Grewendorf/Hamm/Sternefeld 1996, Haider/Schaner-Wolles 1987, Radford 1997). Die in diesem Beitrag vorgestellte Untersuchung baut auf der Methodik der generativen Grammatik auf.¹

Die generative Methode zur Erforschung mentaler Prozesse bei der sprachlichen Verarbeitung von Präpositionen ist die Analyse grammatikalischer Mechanismen, die eng mit Denkprozessen des Sprechers zusammenhängen. Man setzt voraus, dass das grammatikalische System der natürlichen Sprache die Absicht des Sprechers optimal kodiert und sie im Verständnisprozess optimal entschlüsselt (s. Chomsky 1995). In den 1990er Jahren führte die Diskussion des generativen Kanons über das Sprachsystem zu den folgenden Formulierungen der grundlegenden Eigenschaften des Sprachsystems: die Sprachfähigkeit im weiteren Sinne umfasst ein internes Denksystem/Konzept-Intention-System (I-C/-SEM-System) und ein sensorisch-motorisches (SM-/PHON-System), das Externalisierung ermöglicht.² Das Denksystem ist sowohl mit dem Langzeitgedächtnis als auch dem operativen Gedächtnis verbunden. Daran ist der interne Verarbeitungsmechanismus der Sprache (die strikte Syntax) gebunden (s. Mecner 2020:11f.). Die strikte Syntax wird im Langzeitgedächtnis jedes Sprachbenutzers gespeichert. Sie bildet im Kontakt mit dem sprachlichen Input eine endliche Anzahl von Regeln, auf deren Grundlage Erwartungen bezüglich des Strukturaufbaus erstellt und eine unendliche Anzahl von grammatikalischen Sätzen der natürlichen Sprache erzeugt werden können. Nach Chomsky (1981) sind die Regeln universal für alle tatsächlich bestehenden Sprachen und bilden eine fundamentale Eigenschaft des menschlichen Gehirns. Das interne Denksystem und die strikte Syntax sind die mentalen inneren Systeme der Sprachverarbeitung. Durch den Sprachverarbeitungsmechanismus geschieht die Interaktion zwischen der kommunikativen Funktion und den syntaktischen Alternativen eines Satzes. Seine Eigenschaft besteht darin, dass er die bestimmten Ausdrücke unabhängig von ihrer Interpretation in einzelne Komponenten zerlegt, so dass sie dann in eine gewünschte Form für die Kommunikation umgewandelt werden können. Der Mechanismus kann mit dem Schema: Probe → Ziel beschrieben werden. Bei der Verarbeitung werden vorerst die einfachsten der möglichen Interpretationen eines Satzes erzeugt. Er-

¹ Nach dem aktuellen Stand gibt es eine sichtbare Trennung zwischen beiden Konzepten bezüglich der Erfassung der natürlichen Verarbeitungsmechanismen im Gehirn, die der Wortkategorisierung und Satzinterpretation zugrunde liegen. Daher findet in diesem Beitrag kein weiterer Vergleich zwischen kognitiven und generativen Modellen im Hinblick auf Präpositionen statt. Dieser könnte nämlich die Trennungslinie vertiefen.

² Die Realisierung einer Äußerung in Form eines Tons oder in Form einer Aufzeichnung erfordert eine Aktivierung des SM-Systems, das eine phonologische Anweisung für Sprachorgane oder Regler gibt, die wiederum die graphemische Variante implementieren (s. Berwick/Chomsky 2016:11).

weisen sie sich als nicht richtig, werden die alternativen Strukturbeschreibungen gewählt. Die Analyse wird solange geführt, bis ein brauchbares Format für das korrekte Satzverstehen erstellt wird (s. Mazurkiewicz-Sokołowska 2006:99–100, Mecner 2005:55–56). Somit ist es möglich, alle möglichen Interpretationen eines Satzes zu erstellen. Die Erzeugung eines Satzes endet, wenn er auf die phonetische Form übertragen wird. Die semantischen Beziehungen der zu verarbeitenden Spracheinheiten wirken als Prüfinstanzen bei der Bildung der syntaktischen Strukturbeschreibung mit.

Sowohl das Denksystem als auch der syntaktische Verarbeitungsmechanismus haben Zugang zu einem mentalen Lexikon, das elementare lexikalische Einheiten enthält. Diese müssen entsprechend aus dem mentalen Lexikon ausgewählt werden, um die korrekte Interpretation des Satzes zu gewährleisten. Hinsichtlich des Themas dieses Artikels stellt sich an dieser Stelle die Frage, nach welchen Regeln lexikalische Einheiten aus dem Lexikon ausgewählt werden und ob lexikalische Einheiten Träger bestimmter Merkmale sind.

In den früheren Versionen der generativen Grammatik (s. Chomsky 1967, 1981) wurden Präpositionen, wie auch alle anderen Lemmata, durch unveränderbare Merkmalsbündel definiert und folglich als vollwertige lexikalische Kategorien aufgefasst. Bisher unverändert findet die Worteinteilung durch Bestimmung der binären distinktiven Merkmale [+/- N] (Nomenhaftigkeit) und [+/-V] (Verbhaftigkeit) statt.³ Das Merkmalsbündel der Präpositionen fokussiert diese als Kasusmarker. Wegen ihrer systemcharakteristischen Merkmale fungieren sie als funktionale Köpfe, die Kasus markieren (s. Dürscheid 1999, Gabriel 2017:199, Grewendorf 2002).⁴ Die Kritik an den theoretischen Erwägungen zu Präpositionen im generativen Kanon wurde vorwiegend wegen ihrer starren vollen grammatikalischen Spezifizierung ausgeübt, die eine kontextbasierende und auf vielfältigen Verwendungen referierte Sprachverarbeitung erschwerte (s. Behrens 2005:179, Pinker 1989:43). Darüber hinaus wird der universelle Charakter der Merkmalsbündel-

³ Chomsky (1967, 1981) geht von vier Grundwörtern (Verb, Nomen, Adjektiv, Präposition) mit binären [+/-] Merkmalen aus. Die Zeichen [+/-] werden entsprechend spezifiziert / nicht spezifiziert betrachtet. Die Präposition wird durch [-N, -V] repräsentiert, woraus resultiert, dass die Präposition Kasus vergeben und regieren kann (Römer 2006). In diesem Beitrag wird auf die genauen Beschreibungen dieser Merkmale verzichtet. Der Grund dafür ist die Tatsache, die zugleich den Nachteil dieser Annahme bildet, dass sich die den Merkmalen zugrunde liegenden Kriterien stark voneinander bei verschiedenen Sprachwissenschaftlern unterscheiden (zum Beispiel die Darstellungen bei Baker 2003, Haider/Schaner-Wolles 1987, Kubryakova 2004, Radford 1997, Römer 2006, Stechow/Sternfeld 1988:145–146, Stenzel 1997:38, Weber 2010) und nicht alle syntaktischen Interpretationen der Merkmale zu den anderen Sprachen passen (s. z.B. Untersuchung der Merkmale im deutsch-ukrainischen Vergleich von Turysheva 2016).

⁴ Nach dem Kopfprinzip werden die Phrasen so aufgebaut, dass der Kern jeder Phrase das der bestimmten Wortart zugehörige syntaktische Wort ist, hier die Präposition. Die Struktur der Sätze ergibt sich aus der Projektion der lexikalischen und funktionalen Köpfe (s. Chomsky 1981:29).

kombinationen angezweifelt, was Turysheva (2016) in ihrem Vergleich der deutschen und ukrainischen Sprache in Bezug auf Merkmale der Wortarten zeigt.

Die generativen Analyseverfahren der Präpositionen eröffneten jedoch den generativen Kanon für viele Diskussionen und trugen maßgeblich zur Relevanz der Forschung auf diesen Gebieten bei. In diesem Beitrag sollen die theoretischen Erwägungen und Hypothesenbildungen innerhalb der generativen Grammatik bezüglich der Präposition *auf* einen größeren funktionalen Rahmen des Diskurses eröffnen und dadurch zu induktiv erworbenen Darstellungen beitragen.

2. Zielsetzung

In diesem Beitrag wird nach einer neuen Lösung zur Erklärung des sprachlichen Verarbeitungsprozesses bei der Interpretation von *auf* gesucht.⁵ Es wird davon ausgegangen, dass die Präposition *auf* nicht identifiziert werden sollte, bevor sie in eine bestimmte syntaktische Struktur eingesetzt wird. Daher wird sie im mentalen Lexikon als ein Stamm und nicht als ein morphologisch komplexes Wort gespeichert. Folglich besitzt sie keine grammatikalische Kategorie. Als interne Einheit verfügt sie über Kombinationsregeln. Diese werden durch einen syntaktischen Mechanismus gesteuert, dank dessen *auf* als eine bestimmte grammatische Kategorie interpretiert wird. Es stellt sich hier die Frage, wie der Mechanismus funktioniert, dass er für die bestimmten Anordnungen von *auf* im hierarchischen Strukturaufbau des Satzes sorgt und zur richtigen Interpretation von *auf* führt. Eine entscheidende Rolle spielt hier der Übergang des Elements als separate Einheit im mentalen Lexikon zu einer grammatischen Kategorie.

Um eine Einsicht in den syntaktischen Mechanismus zu gewinnen, sollten sowohl syntaktische Konstellationen als auch die Positionen von *auf* im Satz untersucht werden. Anhand deutscher Sätze soll festgestellt werden, welche syntaktischen Umgebungen von *auf* seine richtige Interpretationen sicherstellen und welche parametrischen Optionen das deutsche Sprachsystem bereitstellt, damit *auf* als Präposition auf der Ebene der logischen Form erkannt wird.

Das Ziel ist eine neue Idee zu präsentieren, die auf Borer's (2013) Annahme der Wurzelstellung und einer Wechselwirkung zwischen einzelnen Elementen der Sätze und strukturellen Konfigurationen beruht. Die richtige Identifizierung und folglich kategoriale Zuordnung von *auf* ist dabei auf das Verkettungsverfahren

⁵ Der Beitrag präsentiert eine Vorbereitungsstudie für eine groß angelegte Korpusuntersuchung der deutschen Präposition *auf* im späteren Vergleich mit der polnischen Sprache aus der Perspektive der neusten Überlegungen der generativen Grammatik, der s.g. Wurzelbildung, die das Phasen-Modell konstituiert (s. Chomsky 2007). Die dargestellte Untersuchung der Präposition *auf* soll daher als Beispiel für die Satzinterpretation betrachtet werden, das die Verifizierung der Annahmen der generativen Lösungen ermöglicht.

zurückzuführen. Es wird am Beispiel der Präposition *auf* erläutert, welche Verkettungseigenschaften die Präposition im syntaktischen Prozess der Satzgenerierung aufweist.

3. Gegenstand der Untersuchung

Eine interessante Frage ist, wie der natürliche Mechanismus eines Muttersprachlers ein Regelsystem aufbaut, welches verschiedene grammatische Merkmale mit unterschiedlichen Funktionen und Bedeutungen bei der Erzeugung sprachlicher Ausdrücke verkettet. Dieser Artikel thematisiert ein solches Phänomen.

In Anlehnung an die Idee von Hagit Borer (s. Borer 2013:23–24) wird in diesem Beitrag davon ausgegangen, dass die syntaktischen Umgebungen von *auf* seine richtige Interpretationen sicherstellen. Die Präposition *auf* wird als eine phonologische Sequenz betrachtet, die im mentalen Lexikon eine Einheit ohne kategoriale Information bezeichnet. In diesem Sinne stellt sie ein Elementarteilchen dar, das im Sprachverarbeitungssystem zur Erzeugung von Sprachausdrücken verfügbar ist. Als Elementarteilchen wird sie erst mit der Einsetzung in die Satzgenerierung zu einer syntaktischen Kategorie. Somit kann sie in verschiedenen Kontexten mehrfach vorkommen. Im Hinblick darauf stellt die Sichtweise der Präposition *auf* als eine lexikalische Einheit ein Problem dar.⁶ Es drängt sich die Frage auf, in welchen syntaktischen Konfigurationen sie einen kompositionellen Bedeutungsaufbau ermöglicht und wie die syntaktischen Merkmale dazu führen, dass die phonologische Sequenz *auf* zu einer bestimmten Kategorie wird.

In Betracht gezogen werden Sätze, in denen das Elementarteilchen *auf* verkettungsabhängig zu einer bestimmten Interpretation führt. Das Vorkommen im Satz des Elementarteilchens *auf* kann im Deutschen mit folgenden Sätzen illustriert werden.

- (1) *Eine einzigartige künstlerische Leistung mit beträchtlichem Einfluss **auf** die kulturelle Entwicklung muss es sein* (DWDS, Der Tagesspiegel, 3.8.2002).
- (2) *Mit dem 0:0 bei Rot-Weiß Erfurt stockten die Ostwürttemberger ihr Punktekonto **auf** sieben Zähler **auf*** (DWDS, Die Zeit, 9.8.2016 (online)).
- (3) *Diese **Auffassung** ist nirgends verbreiteter als im Hauptquartier eben dieser Oppositionspartei [...]* (DWDS, Die Zeit, 11.6.1965, Nr. 24).

In Anlehnung an die Satzbeispiele ist zu beobachten, dass das Elementarteilchen *auf* unterschiedlich interpretiert werden kann. Es kann als eine an die Verbbedeu-

⁶ In der Textgenerierung wird zwischen Inhaltswörtern wie Nomen, Verben usw. und geschlossenen Klassen wie Präpositionen unterschieden, die auf der Basis grammatikalischen Entscheidungen bestimmt werden. Die Bezeichnung der Präposition als eine lexikalische Einheit beruht auf der Argumentation von Klavunde (1998:53–54), dass die Präposition eine konzeptbasierte Bedeutung besitzt.

tung gebundene oder vom Verb unabhängige Präposition aufgefasst werden (Beispiele 1, 2). Es kann aber auch eine Verb- (Beispiel 2) bzw. eine aus einem Verb abgeleitete Nomen-Komponente (Beispiel 3) bilden. Unterschiedliche Funktionen und Bedeutungskonzepte von *auf* können mit Hilfe vieler Sprachbeispiele ausgedrückt werden. Eine Untersuchung von eintausend Sätzen aus der Referenz- und Zeitungskorpora des DWDS zeigt, dass selbst wenn *auf* eine Präposition bildet, unterliegt sie verschiedenen Kombinationsregeln.

- (4) *Reisende mit Handgepäck können **auf dem Rückweg** bereits am Stockholmer Hauptbahnhof für ihren Flug einchecken* (Die Zeit, 10.2.2000, Nr. 7).
- (5) *Daraufhin springt ihm seine Katze **auf den Schoss**, und er streichelt das schnurrende Tier* (Berliner Zeitung, 24.3.2001).
- (6) *Ich wollte mich ausschließlich **auf die Melodien konzentrieren*** (Die Zeit, 25.11.1999, Nr. 48).
- (7) *Wir gehören zu [...] einer Generation, in der es – bis auf einige persönliche Katastrophen der unglücklichen Liebe – **stetig bergauf ging*** (Die Zeit, 18.10.1996, Nr. 43).

In den Sätzen (4) und (5) wird die Präposition *auf* abhängig von ihrer konzeptuellen Bedeutung in die entsprechende Kasusbedeutung überführt. Im Satz (6) stellt sie eine an das Verb gebundene Komponente dar und wird vom Verb regiert. Im Satz (7) ist sie als bedeutungstragender Bestandteil des komplexen Ausdrucks anzusehen. Unter Anwendung von Kombinationsregeln ergibt sich in diesem Fall eine kompositionelle Bedeutung des Ausdrucks wie ‚auf einem/einen Berg‘. Sie ist vom Verb unabhängig. Sie stellt sich als Präposition dar, indem sie sich ans Nomen als Bestimmungswort anhängt. Weiterhin tritt das Elementarteilchens *auf* in mehr als der Hälfte der betrachteten Sätze als Verb-, Nomen-, oder Adjektiv-Komponente auf. In Anlehnung an Turyshева (2016) und ihrer Erörterung über Merkmalsbündelkombinationen bei Präpositionen resultiert weiterhin aus den betrachteten Sätzen von DWDS, dass die bisher in der generativen Grammatik angenommene binäre Repräsentation der Merkmale [+/- N] und [+/-V] für die kategoriale Zuordnung vom Elementarteilchens *auf* nicht ausreichend ist. Es ist ersichtlich, dass das Segment *auf* über andere Merkmale verfügt, wenn es als Verbalpräfix oder eine Verbpartikel anstelle der Präposition fungiert.

Da die generative Forschung die Sprache als eine unendliche, nicht auf Textkorpora eingeschränkte Sammlung von Sätzen betrachtet, spielt die Suche nach den universellen Regeln, die syntaktische Mehrdeutigkeiten der Sätze mit dem Elementarteilchen *auf* erfassen, eine besonders große Rolle. Es wird gefragt, wie der Mensch die kategoriale Zuordnung von *auf* aus den gesamten, von seiner sprachlichen Umgebung zugeteilten Erfahrungen erkennbar macht. In Anlehnung an Chomsky (1995:31) geschieht diese Erkennung durch Distribution in gemeinsamen syntaktischen Kontexten.

4. Theoretische Erklärung

Nach Borer (2013:23–24) haben die lexikalischen Einheiten in sich selbst keine kategoriale Information. Somit bekommen die phonologischen Sequenzen wie zum Beispiel *Stuhl – auf den Stuhl legen* ihre kategoriale Zuordnung erst, wenn sie in die Satzgenerierung eingesetzt werden (s. Mecner 2020:53). Borer (2013) leitet ihre These von den Eigenschaften semitischer Sprachen ab, in denen Verben, Substantive und Adjektive von zwei bis vier Konsonantengruppen abgeleitet werden, die als Wurzeln / Stämme bezeichnet werden.⁷

Die Idee von lexikalischer Wurzelbildung baut Chomsky (2004, 2007) in seine Phasentheorie ein. In Anlehnung an Borer (2013) werden somit die lexikalischen Einheiten als Wurzeln (engl. *roots*) mit kombinatorischen Eigenschaften betrachtet wie z.B. $\sqrt{\text{auf}} + \sqrt{\text{geben}} = \sqrt{\text{aufgeben}}$ oder $\sqrt{\text{auf}} + \sqrt{\text{Gabe}} = \sqrt{\text{Aufgabe}}$. Die Wurzeln stellen demnach keine Wörter dar und sind frei von syntaktischen Kategorien. Ein Wort kann sogar aus mehreren Wurzeln bestehen (s. Mecner 2020:53). Die lexikalische Wurzelbildung spiegelt dabei nicht die phonologische Notation wider, d.h. es gibt keine Eins-zu-Eins-Entsprechung zwischen der Artikulationsaufzeichnung und Ausdrucksdarstellung. Die Wurzel $\sqrt{\text{aufgeben}}$ hat eine $\sqrt{\text{AUFGEHEN}}$ -Notation, ist aber nicht mit $\sqrt{\text{AUFGEHEN}}$ -Artikulation gleichzusetzen. Sie stellt nämlich eine komplexere syntaktische Einheit dar, die anhand der verfügbaren syntaktischen Struktur als Substantiv oder Verb definiert wird. Somit wird die Wurzel $\sqrt{\text{aufgeben}}$ als Artikulation einer bestimmten Struktur aufgefasst.

Das interne Verarbeitungssystem produziert Sprachausdrücke mit einer hierarchischen Struktur⁸ durch eine Verkettung aus dem mentalen Lexikon ausgewählter Segmente in den kategorialen/funktionalen Köpfen. Die Verkettungsoperation lösen die Merkmale (Features) in den kategorialen Köpfen (s. Chomsky 2000:100) aus. Nach Chomsky wählt das Verarbeitungssystem das Merkmal [F] aus der universellen Menge von F aus, das im nächsten Schritt mit einer lexikalischen Einheit kombiniert und überprüft wird. Das Verarbeitungssystem konvertiert also die Merkmale von F in eine Reihe von Ausdrücken, d.h. es ordnet die lexikalischen Einheiten im Anfangszustand den syntaktischen Objekten zu. Die Verkettungsoperation ist eine Mehrfachoperation. Sie verläuft auf der Ebene der

⁷ Zur besserer Übersichtlichkeit wird dieses Verfahren mit einem Beispiel aus dem Hebräischen illustriert. Das Verb *sprechen* besteht im Hebräischen aus einer Wurzel der folgenden Konsonanten: $\sqrt{\text{דבר}}$ (d-b-r). Abhängig von der syntaktischen Struktur, in die sie eingesetzt wird, wird sie durch entsprechende Vokale ergänzt, die einer bestimmten Form entsprechen und dadurch bekommt der Stamm eine konkrete Bedeutung. Die Artikulation dieser Art von Wurzeln ist nach dem Hinzufügen von Vokalen, Affixen oder Geminaten nur in einer bestimmten syntaktischen Struktur möglich (s. Borer 2013:24, Mecner 2020:53). Wird die Wurzel in einen Fragesatz *Sprichst du Hebräisch?* eingesetzt, dann bekommt sie eine der Struktur entsprechende Form תא תרבדמ תירביע (ata **medaberet** ivrit?).

⁸ Die strikte Syntax ignoriert die serielle Reihenfolge. Diese bezieht sich nur auf die Externalisierung (s. Berwick/Chomsky 2016:8).

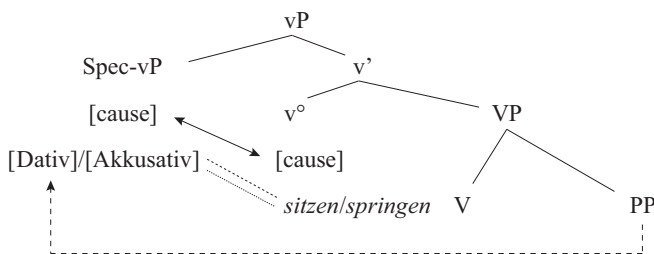

pretierenden Merkmale, die semantische Informationen mit sich bringen. Im Satz (9) handelt es sich um Räumlichkeit und Platz und im Satz (10) Räumlichkeit und Richtung. Die syntaktische Struktur des Satzes enthält jedoch auch Merkmale, die als nichtinterpretierend (unleserlich auf semantischer Ebene) bezeichnet werden, die aber Bindung der lexikalischen Elemente im Satz auslösen. Dazu gehören der Dativ im Satz (9) und der Akkusativ im Satz (10) sowie die thematische Rolle der Verben *sitzen* und *springen*, d.h. die Argumentstruktur der VP. Die nichtinterpretierenden Merkmale werden vom Sprachbenutzer durch den syntaktischen Mechanismus implizit verarbeitet, d.h. das Wissen über sie ist einem Sprachbenutzer ohne linguistische Vorbereitung nicht zugänglich. Sie sind aber notwendig, um korrekte Sätze zu erzeugen.

Auf der Grundlage dieser Merkmale bildet die lexikalische Einheit als Wurzel $\sqrt{\text{auf}}$ eine Präpositionalphrase nicht mit beliebigen, sondern grammatikalisch strikt restringierten Elementen, in den Sätzen (9 u. 10) mit dem Substantiv, das von einem Adjektiv (*Die Katze springt auf das rote Dach*) oder einem attributiven Partizip (*Die Katze springt auf das frisch gestrichene Dach*) begleitet werden kann. Die Überprüfung des Kasusmerkmals (abhängig vom Verb: Dativ bzw. Akkusativ) löst die Verkettung dieses Merkmals mit $\sqrt{\text{auf}}$ und dieser mit den Merkmalen des jeweiligen Verbs und folglich des Verbs mit dem kategorialen Kopf v in der vP^{10} aus. Die Beziehung zwischen dem Kasusmerkmal [Dativ] / [Akkusativ], der Präposition *auf* und dem Verb [*sitzen*] / [*springen*] kann man als eine Probe→Ziel-Beziehung betrachten, wo die Probe [Dativ] / [Akkusativ] das Ziel [*sitzen*] / [*springen*] findet.

(11)

Darüber hinaus beobachtet man, dass $\sqrt{\text{auf}}$ ohne darauffolgende Elemente vorkommen kann.¹¹

¹⁰ Die früheren generativen Arbeiten fokussieren auf der Entwicklung von Präpositionen zu Kasusmarkern. Folglich wurde den Präpositionen ein funktionaler Status in der erweiterten Projektion von Nomen zugeordnet, das entsprechende Kasusmerkmal zu überprüfen bzw. zu verketteln (s. Chomsky 1981, Dürscheid 1991, Gabriel 2017:199). Da diese Annahme nicht ausschließt, dass das Kasusmerkmal in der vP zugewiesen wird, wird man sich mit dieser Problematik im Beitrag nicht auseinandersetzen.

¹¹ Die semantischen Informationen Räumlichkeit und Richtung bleiben dabei unberührt.

(12) *Die Katze springt auf.*

Es stellt sich heraus, dass $\surd$ auf mit den anderen als Kasuszuordnung nichtinterpretierenden Merkmalen verkettet sein kann. Hier sind dies die kategorialen Merkmale des Verbs. Folglich bildet sie im Deutschen eine morphosyntaktische Markierung der Verbkategorie ($\surd$ aufspringen). Sie leitet eine bestimmte Struktur lexikalischer Elemente so ab, dass sie die Phrase abschließt, indem sie sich vom Verb trennt (vgl. die Sätze 12 u. 13). Sie lässt jedenfalls das Wiederauftreten von $\surd$ auf zu. Eine Präpositionalergänzung wäre durchaus möglich (14). Sie schließt jedenfalls jegliche direkte Fortsetzung aus (15). So darf nach ihr keine Konjunktion und keine weitere Präposition vorkommen (16).

(13) **Die Katze aufspringt.*(14) *Die Katze springt aufs Dach auf.*(15) ?*Die Katze springt auf aufs Dach.*¹²(16) **Die Katze springt auf und aufs Dach.*

Das Verbleiben von $\surd$ auf am Ende des Satzes (12, 14) zeigt, dass die Merkmale der lexikalischen Einheiten an verschiedenen Positionen des Satzes überprüft werden können. Die Diskontinuität von $\surd$ auf stellt das Resultat einer Verkettung der nichtinterpretierenden Merkmale von ihr und vom Verb in verschiedenen funktionalen Köpfen dar. Die Endposition von $\surd$ auf korrespondiert mit der parametrischen Eigenschaft des Deutschen, die auf der Basis des sprachlichen Inputs aktiviert wurde. So wird das Verb mit seinen syntaktischen Merkmalen in der T-Position verkettet,¹³ woraus seine Ablösung von $\surd$ auf resultiert (17).¹⁴ Dies muss mit einer weiteren, nämlich phrasenabschließenden Eigenschaft von $\surd$ auf zusammenhängen. Die Kontaktstellung der Teile des trennbaren Verbs ändert dabei nichts, denn in der Finitheitsposition T⁰, C⁰ kann nur ein finites Verb stehen und die Partikel ist als eigenständiges Wort in der vP zurückgeblieben (17). Werden das Verb und die Partikel zusammengestellt wie ..., *dass die Katze aufspringt*, dann bleibt das

¹² Um artikuliert zu werden, benötigt die mentale Form des Satzes ihren phonologischen Exponenten. Dazu dient die Spell Out-Prozedur. An dem Spell Out-Punkt endet die Generierung des Satzes. Dies bedeutet, dass der Satz *Die Katze springt auf aufs Dach* als ein vor Spell Out-Punkt generierter Satz zu betrachten ist. In diesem Fall wird er als grammatikalisch inkorrekt angesehen. Wird die Phrase *aufs Dach* auf der kommunikativen Ebene als Nachtrag verstanden und folglich als grammatikalisch akzeptabel, dann bedeutet es, dass sie nach dem ersten Spell Out-Punkt durch eine neue Transformation konstituiert wird. So muss ihr akustischen Output mit dem entsprechenden logischen Resultat auf der Logischen Form (LF) integriert werden, damit der Satz seine kommunikative Funktion erfüllt.

¹³ In der T-Position werden die finiten Merkmale des Verbs überprüft. Folglich kann an diese Position nur das Hilfsverb versetzt werden wie: *Die Katze* [TP *ist* [vP *aufs Dach aufgesprungen*]].

¹⁴ Besteht der Satz aus mehreren Teilsätzen wie zum Beispiel *Die Katze springt auf, weil sie sich aufs Dach bewegt*, dann darf *auf* nicht über die Teilsatzgrenze hinausbewegt werden: **Die Katze springt, weil sie sich aufs Dach bewegt auf*. Diese Erscheinung hängt mit der Einschränkung von Bewegungen über CFC-Domänen zusammen (Subjanzenz-/Barriereprinzip, s. Chomsky 1995, Fanselow/Felix 1993:161, Dürscheid 1991). Auf diese Problematik wird im Beitrag nicht weiter eingegangen.

Finitum samt der Partikel in der v° -Position. Die lineare Ordnung innerhalb dem CTv-System resultiert nämlich aus der Links- oder Rechtsperipherität des Kopfes der Phrasenprojektion, die wiederum auf die Rektionsrichtung (Rechtsläufigkeit bzw. Linksläufigkeit) zurückzuführen ist (s. Fanselow/Felix 1991, Vater 2002:115). Im Deutschen ist der verbale Kopf rechtsperipher (s. Abraham 2005:45), was zur Platzierung des Verbs nach Komplementen führt (18).¹⁵

(17) [CP *Die Katze* [TP [T' [T° *springt*_i [vP [v° *auf*_t_i [VP ...]]]]]]]

(18) [CP... *dass* [TP [T' [T° [vP *die Katze* [v° *aufspringt* [VP ...]]]]]]]]

Während die Phrasenabschließung bei $\surd$ *auf* eine Regelmäßigkeit darstellt, findet sie bei $\surd$ *um* nicht immer statt.

(19) *Die Katze springt ganz früh morgen aufs Dach auf.*

(20) *Die Katze umgeht ganz früh morgen das Dach.*

(21) **Die Katze geht ganz früh morgen aufs Dach um.*

(22) *Die Katze geht ganz früh morgen das Dach herum.*

Die sprachlichen Belege im Deutschen zeigen, dass die phrasenabschließenden Merkmale von $\surd$ *auf* und $\surd$ *um* sowie ihre Verbindbarkeit mit einem Verb nicht von der Verbauswahl, sondern von ihren nichtinterpretierenden Merkmalen abhängen, die im Langzeitgedächtnis gespeichert sind und die Vorhersagen für den strukturellen Kontext geben. Die Erklärung der strukturellen Merkmale von *auf* im Vergleich zu *um* mithilfe der Einteilung der Verben in Partikel- und Präfixverben bietet in diesem Fall keine zufriedenstellende Lösung für das Problem. Zum einen bilden nicht alle Verbalpräfixe eine geschlossene Klasse der gebundenen Elemente, sondern einige von ihnen wie z.B. *um* können Partikelverbkonstruktionen eingehen (s. Olsen 1996:262). Beide können somit als Präpositionen betrachtet werden und beide können sich an unterschiedliche Elemente im Satz anhängen, so dass sie mit ihnen unterschiedliche Wortkategorien bilden können. Zum zweiten weisen die beiden Klassen der Verben eine gemeinsame strukturelle Herkunft auf (s. Olsen 1996:262), so dass bei ihnen gleiche strukturelle Konfigurationen zu erwarten sind.¹⁶ Wie die verschiedenen Positionen im Satz von *auf* und *um* zeigen, ist die-

¹⁵ Die Rektionsrichtung ist nach Abraham (2005:45) in Anlehnung an Fukui/Speas (1994) eine Folge der VP-internen lexikalischen Rektion. Nach Abraham (2005:45) gibt es eine ausnahmslose Linksläufigkeit der Rektion im Deutschen. Dazu zählen die eingeleiteten Nebensätze, in denen die Objekt-NP vor dem Verb steht, die Sätze im Perfekt, Futur und Plusquamperfekt und die Sätze mit Modalverben, in denen die Objekt-NP ihren Kasus nicht vom Hilfsverb sondern vom Vollverb zugewiesen bekommt, z.B. *Er musste wohl nicht lange um dich ← werben, wie ich dich ← kenne hast du es ihm sehr leicht ← gemacht* (Veloso 2012:201).

¹⁶ Darauf macht Olsen (1996:262) aufmerksam. Nach ihr „basieren beide Klassen auf einem Prozess der engen Assoziation eines präpositionalen Elements mit dem Verb“, so dass ihre Unterschiede sich erst mit Hilfe ihrer funktionalen und semantischen Eigenschaften erklären lassen.

ses nicht der Fall. Mit der Einteilung der Verben in Partikel- und Präfixverben¹⁷ wird daher nicht erklärt, warum *auf* als alleinstehendes Segment eine Verbpartikel und nicht eine Präposition darstellt. Entscheidend für die entsprechende Interpretation von *auf* erweisen sich dessen syntaktische Umgebungen, die infolge einer bestimmten Verkettung, als verborgene Regel, entstehen. Darauf weist Gallmann (1999:3) in seiner Erörterung über Partikelverben hin. Er erklärt die Position der Verbpartikel mit der Annahme, dass sie als nichtphrasales Adjunkt zu V° zu betrachten ist. Seine Sichtweise unterstützt er mit ihrer Unfähigkeit für die Vorfeldbesetzung wie z.B. **Aufkann die Katze springen*. Auf andere syntaktische Umgebungen wird dabei nicht eingegangen.

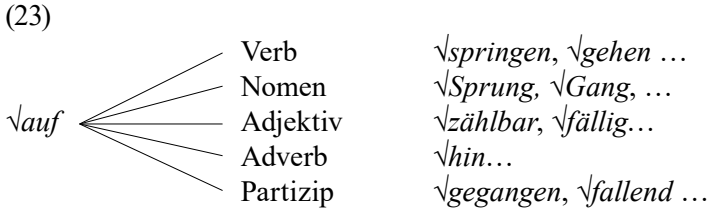
Wie aus den Beispielen (19–22) ersichtlich ist, entscheidet über die Inkorrektheit des Satzes (21) nicht allein die falsche Anbindung von $\surdum$ an das Verb, sondern die falsche Wurzelstellung $\surd auf + \surd Dach + \surd umgehen$. Die semantische Interpretation des Satzes wird hier eindeutig durch Inkompatibilität von ausgewählten lexikalischen Einheiten mit den strukturellen Merkmalen behindert, die im Gedächtnis passende Optionen zum Strukturaufbau bereitstellen.

In Anlehnung an Gallmann's (1999) syntaktische Analyse morphologisch komplexer Wörter wie Präfix- bzw. Partikelverben kann man annehmen, dass die erste Verkettung der nichtinterpretierenden Merkmale mit den lexikalischen Einheiten schon auf der lexikalischen Ebene erfolgt. Aus dem mentalen Lexikon werden grundlegende lexikalische Einheiten ausgewählt, die mit zu überprüfenden Merkmalen (F/Features) anderer lexikalischer Einheiten kombiniert werden. Die Ableitung eines Satzes umfasst also die Merkmale und Objekte, die daraus erstellt wurden.

Anhand des sprachlichen Inputs des Deutschen ist zu erkennen, dass $\surd auf$ keine eindeutige morphosyntaktische Markierung der Wortkategorie ist. Außer Verben kann sie zum Beispiel Substantive oder Adjektive kennzeichnen. Am häufigsten wählt der Verkettungsmechanismus im Deutschen folgende lexikalische Einheiten zur Kombination bei der Wurzelbildung von $\surd auf$ aus:

¹⁷ Die Analysen der morphologischen und syntaktischen (Un-)Trennbarkeit von Präfix- und Partikelverben sind viel diskutierter Streitpunkt. Zu den Partikelverben gibt es wesentliche Ansätze sowohl für deren morphologische, d.h. lexikalisch phrasale CP-Analyse (Neeleman 2002, Olsen 1995, 1996) wie auch deren syntaktische CP-Analyse (Lüdeling 2001, Ramchand/Svenonius 2002, Zeller 2001, 2002). In den Beiträgen geht es um eine Erklärung der morphologischen und syntaktischen Eigenschaften der beiden Klassen von Verben.

Die bekanntesten Erwägungen bringen Baker (1988) und Olsen (1996) mit. Nach Baker (1988), dem Begründer der Inkorporationstheorie, geht man bei Partikelverben von einer Präpositionalinkorporation aus. In diesem Fall verläuft die Inkorporation syntaktisch durch die Adjunktion des Kopfes einer Präpositionalergänzung ans Verb. Bei Präfixverben geht man davon aus, dass die Präpositionalinkorporation im Lexikon durch funktionales Kompositum geschieht (s. Olsen 1996:268–269).

Die Verkettung ausgewählter Einheiten auf lexikalischer Ebene initiiert die Zuordnung der Einheiten zu den syntaktischen Objekten (wie Wortkategorie) und die Vorhersagen möglicher Kombinationen von weiteren Elementen des Satzes.

Die oben dargestellten Beispiele des Deutschen zeigen, dass die semantische Interpretation von $\sqrt{\text{auf}}$ aus dem syntaktischen Kontext resultiert, in dem sie vorkommt. Eins der typischen Merkmale von $\sqrt{\text{auf}}$ bei der Bildung der Verbkategorie ist, dass $\sqrt{\text{auf}}$ den Satz abschließen kann (24). Sie lässt in diesem Fall eine Verkettung mit $\sqrt{\text{Adjektiv}}$ (25) bzw. $\sqrt{\text{Substantiv}}$ (26) nicht zu. Das erneute Vorkommen von $\sqrt{\text{auf}}$ schließt hingegen die Zuordnung von $\sqrt{\text{auf}}$ zum Verb (**Die Katze springt auf aufs Dach*) oder auch das Verb als direkte Fortsetzung aus (**Die Katze springt auf aufspringt*). Sie verlangt aber einen adjektivischen oder substantivischen Kontext als Erweiterung (27). Hier bildet sie eine Präposition-Artikel-Enklise als Verkettung von $\sqrt{\text{auf}}$ + $\sqrt{\text{das}}$.

- (24) [CP Die Katze [TP [T' [T° springt_t [vP [v° [VP ... auf t_t]]]]]]]]]]
- (25) *[CP Die Katze [TP [T' [T° springt [vP [v° [VP ... geweckt_t auf t_t]]]]]]]]]]
- (26) *[CP Die Katze [TP [T' [T° springt [vP [v° [VP ... Sprung_i auf t_t]]]]]]]]]]
- (27) [CP Die Katze [TP [T' [T° springt [vP [v° [VP ... **auf**s Dach **auf** t_t]]]]]]]]]]

Im Fall einer Verkettung von $\sqrt{\text{auf}}$ mit $\sqrt{\text{Sprung}}$ auf der lexikalischen Ebene wird die substantivische Wortkategorie durch die syntaktische Struktur bestätigt, indem bestimmte Vorhersagen über die mögliche Position für die Sequenz $\sqrt{\text{auf}}$ + $\sqrt{\text{Sprung}}$ gemacht werden. Folglich kann $\sqrt{\text{auf}}$ + $\sqrt{\text{Sprung}}$ entweder eine Topik- bzw. Fokusposition der CP-Phrase bilden (28) oder in der VP (29) verbleiben.

- (28) [CP [TopP / FocP *Der **Auf**prung der Katze* [TP *war* [vP [VP ... *herrlich*].]]]]]
- (29) [CP [TopP / FocP *Herrlich* [TP *war* [vP [VP ... *der **Auf**prung der Katze*].]]]]]

Da die CP grundsätzlich für lexikalische Kategorien offen steht, können in die CP-Position auch andere bewegt werden, die mit Verkettung von $\sqrt{\text{auf}}$ + $\sqrt{\text{Sprung}}$ zusammenhängen. Die CP kann jegliche lexikalische Erweiterungen aufnehmen,¹⁸ sobald deren Merkmale im VP-Bereich verkettet werden. Es ist ersichtlich, dass $\sqrt{\text{auf}}$ + $\sqrt{\text{Sprung}}$ durch weitere lexikalische Elemente wie $\sqrt{\text{auf}}$ + $\sqrt{\text{Dach}}$ erweitert werden kann (30). In diesem Fall wird $\sqrt{\text{auf}}$ als Präposition interpretiert. So kann die Segmentreihe $\sqrt{\text{auf}}$ + $\sqrt{\text{Sprung}}$ nicht mit $\sqrt{\text{auf}}$ + $\sqrt{\text{geweckt}}$ (31), oder $\sqrt{\text{auf}}$ + $\sqrt{\text{Sprung}}$ (32) oder auch $\sqrt{\text{auf}}$ + $\sqrt{\text{springen}}$ (33) in dem VP-Bereich lexikalisch verkettet werden. Die Bildung einer anderen Kategorie als Präposition (Adjektivs, Nomens, Verbs) führt zu einem inkorrekten Satz.

- (30) *Der **Aufsprung** der Katze **aufs Dach** war herrlich.*
 (31) **Der **Aufsprung** der Katze **aufgeweckt** war herrlich.*
 (32) **Der **Aufsprung** der Katze **Aufsprung** war herrlich.*
 (33) **Der **Aufsprung** der Katze **aufspringen** war herrlich.*

Es ist das System der Funktionskategorien, das zur Überprüfung bestimmter Merkmale dient und dadurch den Aufschluss über die Wortkategorie erteilt. Folglich wird $\sqrt{\text{auf}}$ im Deutschen als Präposition interpretiert, wenn sie eine Kombination von lexikalischen Einheiten $\sqrt{\text{auf}}$ + $\sqrt{\text{das}}$ + $\sqrt{\text{Dach}}$ bzw. eine $\sqrt{\text{auf}}$ + $\sqrt{\text{s}}$ -Enklise + $\sqrt{\text{Dach}}$ bildet. Somit eröffnet $\sqrt{\text{auf}}$ bzw. $\sqrt{\text{aufs}}$ -Enklise eine Präpositionalphrase und zwar nur mit sorgfältig ausgewählten lexikalischen Einheiten wie + $\sqrt{\text{Dach}}$ (Substantiv), $\sqrt{\text{rot}}$ (Adjektiv) bzw. $\sqrt{\text{gestrichen}}$ (Partizip als Attribut). Mit der Präposition wird eine Funktionskategorie erstellt, die Kasus bestimmt und eine Verbindung mit dem Substantiv bildet.

Darüber hinaus sorgt das CFC-System für eine geregelte Struktur des Satzes und mögliche Dislokationen der lexikalischen Elemente im Satz. Während $\sqrt{\text{auf}}$ sich vom Verb trennen kann, hängt es am Substantiv und dem Adjektiv fest. Wird die NP durch $\sqrt{\text{auf}}$ + $\sqrt{\text{s}}$ -Enklise erweitert, dann darf diese nicht hinter dem Verb verharren (34). Die Feststellung, dass der Satz (34) grammatikalisch inkorrekt ist, ergibt sich aus der fehlenden Übereinstimmung zwischen den Topikeigenschaften der CP und den strukturellen Eigenschaften der TP, woraus eine Verkettung von $\sqrt{\text{war}}$ + $\sqrt{\text{auf}}$ + $\sqrt{\text{das}}$ + $\sqrt{\text{Dach}}$ statt $\sqrt{\text{auf}}$ + $\sqrt{\text{Sprung}}$ + $\sqrt{\text{auf}}$ + $\sqrt{\text{s}}$ -Enklise + $\sqrt{\text{Dach}}$

¹⁸ Die Aufnahme von topikalisierten bzw. fokussierten Elementen ist keine notwendige Eigenschaft des CP-Bereichs, was die sprachlichen Belege des Polnischen oder zum Beispiel des Jiddischen zeigen. Wie Mecner (2017) zeigt, ist die Subjekt-NP in der Fokusprojektion der I-Domäne bei den jiddischen *zikh*-Verben: *in himl hot zikh opgerisn a shtern* [im himmel hat sich abgerissen ein-ster] ‚Vom Himmel hat sich ein Stern losgerissen‘ und Verben mit dem *zayn*-Auxiliar: *ibern dil zaynen gekrokhn* [über diele sind gekrochen würmer] ‚Über die Diele sind Würmer gekrochen‘ eine neutrale Position. In diesem Fall steht sie am Satzende. Die Subjekt-NP in der Fokusprojektion der I-Domäne gibt es in den polnischen Existenzialsätzen: *Zdarzył się raz cud* [geschah sich einmal ein Wunder] ‚Ein Wunder ist einmal geschehen‘. Die polnischen Existenzialsätze verfügen über keine lexikalische Besetzung der präverbalen Position durch die Subjekt-NP.

resultiert. So kann die Topik-Position die Segmentkette $\sqrt{\text{auf}} + \sqrt{s}$ -Enklise + $\sqrt{\text{Dach}}$ (35) und $\sqrt{\text{auf}} + \sqrt{\text{Sprung}} + \sqrt{\text{auf}} + \sqrt{s}$ -Enklise + $\sqrt{\text{Dach}}$ (36) aufnehmen. Sollte die Segmentkette $\sqrt{\text{auf}} + \sqrt{s}$ -Enklise + $\sqrt{\text{Dach}}$ in der vP-Domäne verkettet werden, dann muss sie an die Segmentkette $\sqrt{\text{auf}} + \sqrt{\text{Sprung}}$ angehängt werden (36). Die vP wird nämlich mit der komplexen VP assoziiert. Diese kann dann an die CP bewegt werden (36).

(34) **Der Aufsprung der Katze war herrlich aufs Dach.*

(35) *Aufs Dach war der Aufsprung (der Katze) herrlich.*

(36) *Der Aufsprung (der Katze) aufs Dach war herrlich.*

(36) *Herrlich war der Aufsprung der Katze aufs Dach.*

5. Fazit und Ausblick

Die Analyse deutscher Sätze mit $\sqrt{\text{auf}}$ zeigt, dass die Verkettung dieser lexikalischen Einheit syntaktische nichtinterpretierende Merkmale auslösen, die den Mechanismus zur Erzeugung bestimmter struktureller Anordnungen von lexikalischen Elementen regeln. Die Überprüfung der Kombinierbarkeit der nichtinterpretierenden Merkmale mit der lexikalischen Einheit $\sqrt{\text{auf}}$ unterliegt den universellen syntaktischen Regeln, die auf der Grundlage vom sprachlichen Input treffende Verkettungsoptionen auswählen und den strukturellen Kontext für $\sqrt{\text{auf}}$ vorhersagen. Folglich bilden diese Regeln ein funktionales Gerüst und geben funktionale Positionen vor, an denen die Grundeinheit des Lexikons $\sqrt{\text{auf}}$ mit den zu bewertenden nichtinterpretierenden Merkmalen zusammengeführt wird. Die Ableitung eines Ausdrucks beginnt also mit der Auswahl der lexikalischen Einheit $\sqrt{\text{auf}}$ aus dem mentalen Initiationssatz. So ist $\sqrt{\text{auf}}$ ein phonologisches Segment, das ein Elementarteilchen im mentalen Lexikon darstellt, das aus dem mentalen Lexikon ausgewählt und im Verlauf der Satzerzeugung verkettet wird.

Die Satzgenerierung kann in Schritten erfolgen, so dass nach der ersten erfolgreichen Verkettung dieser Einheit mit den syntaktischen nichtinterpretierenden Merkmalen eine neue Teilmenge aus dem mentalen Lexikon der weiteren Verkettung zur Verfügung gestellt wird. Die Verarbeitung kann solange fortgesetzt werden, bis die Menge der lexikalischen Einheiten erschöpft ist, d.h. bis die Erzeugung des Ausdrucks abgeschlossen ist. So ist $\sqrt{\text{auf}}$ Teil des Zyklus, welcher die für die Verarbeitung benötigten Elemente aus dem mentalen Lexikon auswählt und mit einer semantischen und phonologischen Notation endet.

Die Beispielsätze des Deutschen zeigen, dass die Verkettung von $\sqrt{\text{auf}}$ sowohl auf der lexikalischen als auch auf der syntaktischen Ebene nach dem Muster Auswahl → Ziel erfolgt. Dabei stehen $\sqrt{\text{auf}}$ verschiedene Auswahloptionen der lexikalischen Einheiten zur Verfügung. Die getroffene Auswahl einer lexikalischen Einheit gestaltet eine bestimmte Verkettung und geht in die nächste Verkettungsphase über.

Es ist ersichtlich, dass die lexikalische Einheit *auf* als Wurzel $\sqrt{\text{auf}}$ in die Satzstruktur unterschiedlich integriert wird. Dies resultiert daraus, dass $\sqrt{\text{auf}}$ an den unterschiedlichen Positionen im funktionalen System CFC verkettet werden kann. Die Verkettungsposition steht dabei in einem engen Zusammenhang mit der durch $\sqrt{\text{auf}}$ getroffenen Auswahl einer anderen lexikalischen Einheit, mit der $\sqrt{\text{auf}}$ kombiniert wird. Je nach Anordnung der Segmente wie zum Beispiel $\sqrt{\text{auf}} + \sqrt{\text{Sprung}}$, $\sqrt{\text{auf}} + \sqrt{\text{springen}}$, $\sqrt{\text{auf}} + \sqrt{\text{Dach}}$ wird eine andere Verkettung gewählt. Bei einer Verb-Konstellation werden der Kasus und die thematische Rolle und bei Substantiv-Konstellation die Topik-/Fokusmerkmale überprüft. Die Verkettung von $\sqrt{\text{auf}}$ mit relevanten nichtinterpretierbaren Merkmalen führt zur Bildung einer entsprechenden Satzstruktur. Stellt $\sqrt{\text{auf}}$ eine Kombination von $\sqrt{\text{auf}} + \sqrt{\text{Artikel}} + \sqrt{\text{Substantiv}}$ dann wird es entsprechend mit den nichtinterpretierbaren Merkmalen wie Kasus, in dem funktionalen Gerüst der vP oder CP verkettet.

Die genaue Betrachtung der möglichen Positionen von $\sqrt{\text{auf}}$ im Satz sowie deren Verkettungsmerkmale sollte auf der Grundlage des größeren Sprachdatenkorpus erfolgen und so Einblicke in den syntaktischen Prozess der kategorialen Zuordnung und Strukturgestaltung von $\sqrt{\text{auf}}$ gewährleisten. Des Weiteren sollten variierende Positionen von $\sqrt{\text{auf}}$ in anderen Sprachen wie zum Beispiel im Polnischen untersucht werden. Deren Erfassung kann zum Schlüssel für das Verständnis der parametrischen Eigenschaften der Sprachsysteme werden und die Diskussion zur Vereinheitlichung der Sprachverarbeitungsregeln erweitern.

Im Vergleich zum Deutschen erscheint es nützlich zu überprüfen, inwieweit das Segment $\sqrt{\text{auf}}$ die Eigenschaften des Verbs ändert. So ist im Polnischen zu beobachten, dass durch Kombination $\sqrt{\text{auf}} + \sqrt{\text{Verb}}$ das Verb die Kategorie des Aspekts erhält. Dies könnte als Argument dafür dienen, dass die TP im Polnischen in eine weitere Projektion aufgeteilt ist, in der die Aspekt-Kategorie geprüft werden soll. Die Frage wäre in diesem Fall, in welcher Position im CTv-System die Verkettung erfolgt.

Literaturverzeichnis

- ABRAHAM Werner, 2005 [1995], *Deutsche Syntax im Sprachenvergleich: Grundlegung einer typologischen Syntax des Deutschen*, 2. verbesserte und erweiterte Auflage, Tübingen.
- BAKER Mark C., 1988, *Incorporation: A Theory of Grammatical Function Changing*, Chicago.
- BAKER Mark C., 2003, *Lexical Categories: Verbs, Nouns, and Adjectives*, Cambridge.
- BEDNARSKY Petr, 2002, *Präpositionen kontrastiv – am Beispiel von an, auf und na*, Münster/New York/München/Berlin.
- BEHRENS Heike, 2005, Wortarten-Erwerb durch Induktion, in: *Wortarten und Grammatikalisierung: Perspektiven in System und Erwerb*, Berlin/New York, S. 177–197.
- BORER Hagit, 2013, *Taking Form. Structuring Sense*, Vol. 3, Oxford.
- BRENDA Maria, 2015, The semantics of AT, in: *Annales Neophilologiarum* 9, S. 25–54.
- CHOMSKY Noam, 1967, *Syntactic Structures*, Massachusetts/Mouton.
- CHOMSKY Noam, 1981, *Lectures on Government and Binding*, Dordrecht.

- CHOMSKY Noam, 1995, *The Minimalist Program*, Cambridge, MA/London.
- CHOMSKY Noam, 2000, Minimalist inquiries: the framework, in: Martin R./Michaels D./Uriagereka, J. (Hrsg.), *Step by Step*, Cambridge MA, S. 89–156.
- CHOMSKY Noam, 2004, Beyond explanatory adequacy, in: Belletti A. (Hrsg.), *Structures and Beyond. The Cartography of Syntactic Structures*, Oxford, S. 104–131.
- CHOMSKY Noam, 2007, Approaching UG from below, in: Sauerland U./Gärtner H.-M. (Hrsg.), *Interfaces + Recursion = Language? Chomsky's Minimalism and the View from Syntax-Semantics*, Berlin, S. 1–30.
- CHOMSKY Noam, 2016, *Why Only Us. Language and Evolution*, Cambridge.
- CLARK Eve V., 1993, *The Lexicon in Acquisition*, Cambridge.
- CURME George O., 1935, *A Grammar of the English Language: Parts of Speech and Accidence*, Boston.
- DIRVEN René, 1989, Cognitive linguistics and pedagogic grammar, in: Graustein G./Leitner G. (Hrsg.), *Reference Grammars and Modern Linguistic Theory*, Tübingen, S. 56–75.
- DÜRSCHIED Christa, 1991, *Modelle der Satzanalyse. Überblick und Vergleich*, Hürth Efferen.
- DÜRSCHIED Christa, 1999, *Die verbalen Kasus des Deutschen: Untersuchungen zur Syntax, Semantik und Perspektiven*, Berlin/New York.
- ENGEL Ulrich, 2009, *Deutsche Grammatik – Neubearbeitung*, München.
- EROMS Hans-Werner, 1981, Valenz, Kasus und Präpositionen. Untersuchungen zur Syntax und Semantik präpositionaler Konstruktionen in der deutschen Gegenwartssprache, Heidelberg.
- EVANS Vyvyan, 2010, From the spatial to the non-spatial: the 'state' lexical concepts of *in*, *on* and *at*, in: Evans V./Chilton P.A. (Hrsg.), *Language, Cognition and Space: The State of the Art and New Directions*, London-Oakville, S. 215–248.
- EVANS Vyvyan / GREEN Melanie, 2006, *Cognitive Linguistics: An Introduction*, Edinburgh.
- FANSELOW Gisbert / FELIX Sascha, 1993, *Sprachtheorie 2: Rektions- und Bindungstheorie*, Tübingen.
- FANSELOW Gisbert / FELIX Sascha (Hrsg.), 1991, *Strukturen und Merkmale syntaktischer Kategorien*, Tübingen.
- FILLMORE Charles J., 1968, The case for case, in: Bach E./Harms R. T. (Hrsg.), *Universals in Linguistic Theory*, New York, S. 1–88. (Deutsche Übersetzung: Plädoyer für Kasus. in: ABRAHAM W. (Hrsg.), 1977, *Kasustheorie*, Wiesbaden, S. 1–118).
- FILLMORE Charles J., 1969, Towards a modern theory of case, in: Reibel D.A./Schane S.A. (Hrsg.), *Modern Studies in English*, Englewood Cliffs, New Jersey, S. 361–375.
- FRIES Norbert, 1991, Prepositions and prepositional phrases: a contrastive analysis, in: Rauh G. (Hrsg.), *Approaches to Prepositions*, Tübingen, S. 51–75.
- FUKUI Naoki / SPEAS Margaret, 1986, Specifiers and Projection, in: *MIT Working Papers in Linguistics* 8, S. 128–172.
- GABRIEL Christoph, 2017, Französische Präpositionen aus generativer Sicht, in: *Linguistische Arbeiten* 461, Berlin.
- GALLMANN Peter, 1999, Wortbegriff und Nomen-Verb-Verbindungen, in: *Zeitschrift für Sprachwissenschaft* 18.2, S. 269–304, auch: http://gallmann.uni-jena.de/Pub/N-V-Verbindungen_1999.pdf. Zugriff am 2.2.2020.
- GLEASON Henry A., 1961, *Introduction to Descriptive Linguistics*, New York.
- GREWENDORF Günther, 2002, *Minimalistische Syntax*, Tübingen, Basel.
- GREWENDORF Günther / HAMM Fritz / STERNEFELD Wolfgang, 1996 [1987], *Sprachliches Wissen: Eine Einführung in moderne Theorien der grammatischen Beschreibung*, Frankfurt am Main.
- GRIESSHABER Wilhelm, 1999, *Die relationierende Prozedur zur Grammatik und Pragmatik lokaler Präposition und ihrer Verwendung durch türkische Deutschlerner*, Münster/New York/München/Berlin.
- HAIDER Hubert / SCHANER-WOLLES Chris, 1987, Spracherwerb und Kognition – eine Studie über interpretative Relationen, in: *Linguistische Berichte, Sonderheft 1*, Opladen, S. 41–78.

- HARRIS Zellig S., 1951, *Structural Linguistics*, Chicago.
- HELBIG Gerhard, 1992, *Probleme der Valenz- und Kasustheorie*, Tübingen.
- KLABUNDE Ralf, 1998, Zur Wahl dimensionaler Präpositionen und Adverbien in der Sprachproduktion, in: Ludewig P./Bart G. (Hrsg.), *Lexikalische Semantik aus kognitiver Sicht: Perspektiven im Spannungsfeld linguistischer und psychologischer Modellierungen*, Tübingen, S. 41–72.
- KUBRYAKOVA Elena, 2004, Jazyk i znanie: Na puti poluchenija znanij o jazyke: Chasti rechi s kognitivnoj točki zrenija. Rol' jazyka v poznanii mira, in: *Jazyki slavjanskoj kul'tury*, Moskwa.
- LANGACKER Ronald, 2008, *Cognitive Grammar. A Basic Introduction*, Oxford.
- LÜDELING Anke, 2001, *Particle Verbs and Similar Constructions in German*, CSLI Publications, Stanford.
- MAZURKIEWICZ-SOKOŁOWSKA Jolanta, 2006, *Transformacje i strategie wiązania w lingwistycznych badaniach eksperymentalnych*, Kraków.
- MECNER Paweł, 2005, *Elementy gramatyki umysłu*, Kraków.
- MECNER Paweł, 2017, Zu satzfinaler Subjektposition, Unakkusativität und C-Domäne im Jiddischen, in: *Linguistik online* 80, 1/17, S. 71–94. Zugriff am 10.1.2018.
- MECNER Paweł, 2020, *Układ scalony. Gramatyka faz i etykiet*, Kraków.
- NEELEMAN Ad, 2002, Particle placement, in: Dehé Nicole/Jackendoff Ray (Hrsg.), *Verb-Particle Explorations (= Interface Explorations 1)*, Berlin/New York, S. 141–164.
- OLSEN Susan, 1995, Über Präfix- und Partikelverbsysteme, in: Simeckova Alena (Hrsg.), *Wortbildung-Theorie und Anwendung*, Prag, S. 111–137.
- OLSEN Susan, 1996, Partikelverben im deutsch-englischen Vergleich, in: Lang E./Zifonun G. (Hrsg.), *Deutsch – typologisch*, Berlin/New York, S. 261–288, <https://doi.org/10.1515/9783110622522-013>. Zugriff am 3.10.2020.
- PINKER Steven, 1989, *Learnability and Cognition: The Acquisition of Argument Structure*, Cambridge.
- PRZYBYLSKA Renata, 2002, *Polisemia przyimków polskich w świetle semantyki kognitywnej*, Kraków.
- RADFORD Andrew, 1997, *Syntax: A Minimalist Introduction*, Cambridge.
- RAMCHAND Gillian / SVENONIUS Peter, 2002, *The Lexical Syntax and Lexical Semantics of the Verb-Particle Construction Proceedings of WCCFL/21*, University of Oxford and University of Tromsø, S. 387–400, unter: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.579.012&rep=repl&type=pdf>. Zugriff am 10.10.2020.
- RAUH Gisa, 1991, Prepositional forms in the lexicon: problems and suggestions, in: Rauh G. (Hrsg.), *Approaches to Prepositions*, Tübingen, S. 169–223.
- RÖMER Christine, 2006, *Morphologie der deutschen Sprache*, Basel/Tübingen.
- STECHOW Arnim / STERNEFELD Wolfgang, 1988, *Bausteine syntaktischen Wissens. Ein Lehrbuch der generativen Grammatik*, Opladen.
- STENZEL Achim, 1997, *Die Entwicklung der syntaktischen Kategorien Nomen und Verb bei ein- und zweisprachigen Kindern*, Tübingen.
- SULIKOWSKA Anna, 2021, Zur Polysemie der Präposition AUF aus kognitiver Sicht, in: *Colloquia Germanica Stetinensia* 29 [erscheint].
- SVOROU Soteria, 1993, *The Grammar of Space*, Amsterdam/Philadelphia.
- TABAKOWSKA Elżbieta, 2010, The story of ZA: In defense of the radial category, in: *Studies in Polish Linguistics* 5, S. 65–77.
- TAYLOR John R., 1993, Some pedagogical implications of cognitive linguistics, in: Geiger R.A./Rudzka-Ostyn B. (Hrsg.), *Conceptualizations and Mental Processing in Language*, Berlin/New York, S. 201–223.
- TAYLOR John R., 1995, *Linguistic Categorization*, Oxford.
- TESNIÈRE Lucien, 1959, 1980, *Elements de syntaxe structurale*, Paris. (Aus dem Französischen von: Engel U., 1980, *Grundzüge der strukturalen Syntax*, Stuttgart).

- TURYSHEVA Oksana, 2016, Wortarten in der Generativen Grammatik, in: *Germanica Wratislaviensia* 140, S. 349–360.
- VANDERMEEREN Sonja, 2004, Polysemie bei der Wechselp Präposition ‚in‘. Eine kognitiv-semantische Untersuchung, in: *Deutsche Sprache* 2, S. 171–194.
- VATER Heinz, 2002 [1987], Einführung in die Sprachwissenschaft, 4. vollständig überarbeitete und erweiterte Auflage, München.
- WEBER Tilo, 2010, Lexikon und Grammatik in Interaktion, Berlin/New York.
- ZELLER Jochen, 2001, How syntax restricts the lexicon: Particle verbs and internal arguments, in: *Linguistische Berichte* 188, S. 461–494.
- ZELLER Jochen, 2002, Particle verbs are heads and phrases, in: Dehé N./Jackendoff R. (Hrsg.), *Verb-Particle Explorations (= Interface Explorations 1)*, Berlin/New York, S. 233–267.

Quellenverzeichnis

- Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache (DWDS), <https://www.dwds.de/d/korpora>.
- DWDS, Berliner Zeitung, 24.3.2001.
- DWDS, Die Zeit, 11.6.1965, Nr. 24.
- DWDS, Die Zeit, 25.11.1999, Nr. 48.
- DWDS, Die Zeit, 18.10.1996, Nr. 43.
- DWDS, Die Zeit, 10.2.2000, Nr. 7.
- DWDS, Die Zeit, 9.8.2016, Nr. 24.
- DWDS, Der Tagesspiegel, 3.8.2002.
- Veloso Anna, 2012, *Unter der Sternen von Rio*, München.

The preposition *auf* ‘on’ as a merge component

The article presents the idea of examining the preposition *auf* ‘on’ from the generative perspective, in which the preposition is understood as an elementary unit of the mental lexicon (lexical array) without a syntactic category. The unit *auf* ‘on’ is treated as a phonological segment to which a corresponding syntactic category is assigned in the selected syntactic context. The syntactic processing system ensures the correct assignment through correct decoding from *auf* ‘on’ by concatenating various grammatical features with different functions and meanings. The article analyses the unit *auf* ‘on’ in terms of concatenation properties in the syntactic process of sentence generation in German.

Keywords: generative syntax, preposition *auf* ‘on’, *on*-merge.

<https://doi.org/10.19195/0137-1169.40.6>

JULIA RYSICZ-SZAFRANIEC

ORCID: 0000-0001-9492-8069

Uniwersytet Wrocławski, Польща

Авторська кінорецензія: жанрово-структурні та мовні особливості (на прикладі текстів Олександра Ковальчука)

Вступ

За попередні шість років, упродовж 2014–2020 рр., в українському кінопрокаті з'явилися 193 нові вітчизняні фільми. Що важливо, із 2017 року утримується тенденція до державного фінансування повнометражних стрічок – кількісно близько п'ятдесяти на рік (Як ожило... 2020), котру можна вважати запорукою подальшої динаміки кінотворчості. Із 2008 року, відколи іноземні фільми почали дублюватися в прокаті державною українською мовою, зауважується не менш динамічний соціальний запит також на рецензії анонсованих чи переглянутих фільмів. Цей жанр публіцистичної, а також медіааналітики перебуває нині в стадії дуже активного розвитку та модифікації на потреби глядацької та читацької аудиторій. Водночас варто зауважити, що його підвалини закладено ще в українській публіцистиці доби Розстріляного Відродження, конкретніше: авторами кінорецензій у київському періодичному виданні від Всеукраїнського фотокіноуправління (ВУФКУ) – часописі „Кіно-газета” (1928–1932).

Першопрохідцями і класиками жанру кінорецензії вже в незалежній Україні вважаємо журналістку й науковця Ларису Брюховецьку та кінознавця Володимира Войтенка – редакторів впливових друкованих видань „Кіно-театр” і „Кіноколо”. Розширені інтернет-версії цих часописів – kino-teatr.ua і kinokolo.ua – є нині найпотужнішими українськими кінопорталами. Л. Брюховецьку, головну редакторку „Кіно-театру”, одна з дослідниць

кінокритики Олесь Титаренко називає головним представником української школи кінорецензентів (Титаренко 2014:243). Своєю чергою, В. Войтенком, головою „Кінокола”, із 2018 року створено громадську організацію „Спілка кінокритиків України” (далі: Спілка), що є важливим кроком на підтримку престижності цієї професії. Із роком заснування громадської організації з’явилася, вперше в Україні, й ініційована нею премія критиків „Кіноколо”, котра, як можна сподіватися, спиратиметься на найбільш фахову оцінку вітчизняних фільмів-лауреатів та, можливо, що сприятиме підвищенню якості майбутніх фільмів.

Створення Спілки віддзеркалює і вищий рівень мислення про кіно в культурі української держави, свідчить про утвердження незалежного українського кінематографу – природньо, що в детермінанті з попередніми його етапами, такими як наполовину втрачений кінематограф ВУФКУ, школа Київнаукафільму, радянське українське кіно, експериментальне кіно доби відлиги, поетичне кіно тощо. Присудження ж нагороди найкращим українським фільмам від кінокритиків є, на наш погляд, своєрідною відповіддю на щораз більшу залежність професійних кінокритиків і їхніх текстів від комерційних настанов більшості видань, у яких вони працюють. У факті згуртування в недилетантському колі вбачаємо протест проти помітного сплащення змісту й форми такого базового жанру кінокритики, як рецензія на фільм.

Стан розвитку кінорецензії загалом у світі, а в Україні впродовж останніх 10 років, засвідчив зміцнення позицій альтернативних жанрів критики, порівняно до канонічних форм. Мова іде, у першу чергу, про медійні кінорецензії, написані журналістами-сінемафілами, та про любительські відгуки від глядачів, які, для прикладу, на відомому в Польщі кіносайті filmweb.pl посідають друге після профрецензій місце за популярністю. Рецензії від фахових кінокритиків, через більш масове зацікавлення з боку читачів саме медійним різновидом жанру, модифікуються на потреби суспільного запиту (найвідчутніше – у змістовій площині). Окрім того, будучи і раніше поціновуваними в малочисельному середовищі, нині вони (фахові рецензії) також засвідчують істотно меншу репрезентативність в авторських колонках, скажімо на новинних сайтах.

На поступове витіснення науково-аналітичної публіцистики про кіно аналітико-оцінною публіцистикою від нефаківців-любителів, на скорочення мистецтвознавчої кіноперіодики звертали увагу ще на зламі ХХ–ХХІ стст. американські фільмокритики Джеймс Волкот, Джим Гоберман, Сьюзен Зонтаг (цит. за: Ратгауз 2012). Проте, на відміну від більш розвинених кінопродукцій, як-от американської чи ближніх (російської, польської, чеської), в Україні поки що не точиться дискусія про долю кінокритика або долю фахових рецензій. Причини зрозумілі: наша фільмографія наразі динамічно стверджується у метамові національної тотожності, виробляючи щораз

більше україномовних фільмів та серіалів. Поодинокі зародки майбутньої дискусії про зміст і форму кінорецензій або відхід кінокритиків у блоги чи кураторство наразі лише визрівають (див. детальніше: Знайти свого... 2017, Онлайн лекція... 2020, Єськова 2020, Титаренко 2014). У зв'язку з цим можна прогнозувати дальший розвиток уже помітних трьох процесів формування нової кіноаналітики в Україні. Цими процесами, якщо брати до уваги спеціалізовані сайти, є:

1. Більша популяризація жанрів опису та анонсу, що, відповідно до редакційних настанов, мають сприяти, в першу чергу, комерційному успіхові стрічки, а відтак наповнені лише інформативним змістом і мають виражену функцію реклами (як, скажімо, сайти beztabu.net, planetakino.ua, kinoafisha.ua).

2. Більша присутність, у порівнянні з критичною рецензією, жанрової форми огляду – із домінантною інформативно-оцінною спрямованістю, де сам оцінний елемент є переважно позитивний чи нейтральний. Тенденція ця пов'язана, як вважаємо, з редакційною політикою фахових сайтів (на зразок kinokolo.ua, kino-teatr.ua, ecranist.com) і ряду непрофільних новинних медіа (на зразок delo.ua, lb.ua), котру умовно можна охарактеризувати як „тенденція топ-десять”, адже мова йде про поширені огляди-компіляції з часто повторюваною назвою „10 найкращих фільмів про...”. Функція прагматичної зорієнтованості на адресата, котра переважає в таких оглядах, обмежує можливості критики як такої, що, на наш погляд, змушує деяких фільмоаналітиків відходити у більш нішеві блого-/влогосфери або займатися безпосереднім кураторством кінофестивалів (так учинив, скажімо, популярний кінокритик Андрій Алфьоров).

Що ж до інтернет-сайтів, не пов'язаних винятково з профілем кіно, то в них помітним є утвердження нової якості рецензій від журналістсько-кінооглядачів, щодо якої у статті ми пропонуємо вживати термін „авторська кінорецензія”. Авторську кінорецензію ми розуміємо як альтернативний жанр після канонічної фахової рецензії від мистецтво- або кінознавців. Дописувачами таких рецензій в Україні є медійники-кіномани, творці авторських колонок із рецензіями на популярних сайтах новин. З-посеред цілого ряду журналістських матеріалів нашу увагу привернули тексти: Олександра Ковальчука з varianty.lviv.ua, Станіслава Тарасенка з galnet.fm, Ігоря Грабовича з ukrinform.ua й detector.media та Ярослава Підгори-Гвиздовського з hromadske.ua і detector.media. Рівень аналітичних рецензій про насамперед українські фільми наближується в названих авторів до високих стандартів фільмокритики – як в обсязі, так і у змісті. Водночас, на відміну від канону фахових рецензій, їхні аналітичні тексти є більш привабливі в стилістиці та мові для ширшого загалу читачів.

До оприявлення постіндустріальних трансформацій у різних жанрах публіцистики, у тім числі й рецензіях, вдаються, окрім кінокритиків, також науковці, найчастіше – медіа-, мово- та літературознавці. Серед вартис-

них українських і зарубіжних студій з початку XXI ст., присвячених і сучасним медіа, і жанрові кінорецензії зокрема, слід назвати праці лінгвістів: Марії Войтак (2004), Лариси Земцової (2006), Оксани Голік (2008, 2009), Ганни Холод (2016, 2016а, 2016б), Марти Сливинської (2011), Ірини Василяйко (2012, 2013), Оксани Ісаєнко (2015), Дмитра Дергача (2015), Ольги Лисичкіної (2017), Мирослави Рудик (2019), Уляни Зьомко (2019), а також роботи кіно, медіа- й літературознавців: Наталії Агафонової (2008, 2009), Юлії Говорухіної (2010), Мирослава Єлонкевича (2010), Олександра Чекмишева (2014), Микити Василенка (2016), Аркадіуша Каліна (2016).

Крім переважного зацікавлення в згаданих розробках проблематикою медіажанрів у рамках жанрологічної дискусії, лише в поодиноких розвідках порушуються питання текстотворення та оцінки на матеріалі сучасних українських кінорецензій (пор. Титаренко 2014, Єськова 2020). Тим часом мовно-стилістичні та композиційні особливості як першорядні жанротвірні елементи кінорецензії, зокрема й авторської, вивчені мало. Спробу поповнити цю нішу структурним і лінгвістичним аналізом фільмокритики від названого вище автора – журналіста О. Ковальчука – ми й маємо намір здійснити в цій статті. Наш вибір автора пояснюється пізнавальною та мотиваційною вартостями його аналітичних текстів з точки зору змісту, а також своєрідністю і яскравістю ідіостилу на рівні формально-мовного оформлення критичного аналізу.

Жанротвірні складові кінорецензії. Авторська кінорецензія як альтернативний жанр

Вищезгадана динаміка розвитку сучасної кінорецензії в Україні унаочнює притаманну цьому й іншим жанрам публіцистики історичну змінність. На тому, що публіцистичні жанри загалом є категорією, котра розвивається та змінюється в часі існування, наголошував один з російських медіазнавців Леонід Кройчик (Кройчик 2000:135). Для обґрунтування своєї тези дослідник запропонував класифікацію медіажанрів з п'яти елементів (на підставі варіацій із дослідженням, оцінкою та інформуванням у текстах ЗМІ) замість триумвірату, автором якого є Олександр Тертичний (Тертычный 2000). Останній розподілив усі жанри періодики за інформативною, аналітичною та художньо-публіцистичною домінантою в змісті та формі публіцистики. Прикметно, що рецензія в обох учених визначається в групі жанрів з розгляду, розбору твору: у О. Тертичного – це жанр аналітичний (Тертычный 2000:142), у Л. Кройчика – дослідницько-новинний (Кройчик 2000:138).

Методологія критичного аналізу фільмів та інших творів мистецтва, властиво, є сьогодні однією з актуальних тем досліджень серед науковців-гуманістів. Для прикладу, теорію критики екранного мистецтва презенто-

вано в ряді досліджень білоруської кінознавчині Н. Агафонової (2008, 2009). В одній зі своїх монографій учена визначає такі підходи до аналізу кінотворів: 1) генеративна критика з властивим їй іманентним методом; 2) інтерпретативна критика, з контекстним методом розгляду. Генеративний підхід до критичного аналізу будь-якого мистецького твору передбачає сконцентрованість на авторові, специфіці його мови, мислення і стилю. Іманентний метод передбачає при цьому такий напрям аналізу, як перехід від зовнішніх до внутрішньо-символічних характеристик. Своєю чергою, інтерпретативна критика є авторським сприйняттям твору від рецензента, а контекстний метод розгляду, наприклад фільму, концентрується на розміщенні аналізованої стрічки в межах національно-культурного і світового досвіду кіно (Агафнова 2009:174–175).

Цей поділ, на наш погляд, є дотичний до теорії жанрів ЗМІ, запропонованої польською мовознавчиною М. Войтак у монографії „*Gatunki prasowe*” (2004). Так, ми вбачаємо наступні паралелі: генеративна критика = канонічний жанр, інтерпретативна критика = альтернативний жанр. Наведені терміни „канонічний” та „альтернативний жанр” учена розглядає в межах проблеми жанрового канону (в авторки – взірця) та в рамках ширшої поняттєвої конструкції ‘жанрового поля’. Крім канонічного, у цьому жанровому полі присутні згаданий альтернативний, а також адаптивний жанрові взірці (Wojtak 2004:19).

Якщо подані паралелі перенести на ґрунт кінорецензії, що, як вважаємо, є вихідним аналітичним жанром кінопубліцистики, а нині також жанром медіааналітики, тоді мистецтвознавчу рецензію на кінопродукт, написану фахівцями у цій галузі, можна зарахувати до канонічного жанру (з більшою презентацією в ній саме генеративної критики). Своєю чергою, авторський аналітичний матеріал від журналістів-сінемафілів пропонуємо зарахувати до альтернативної жанрової форми з перевагою вищезгаданої інтерпретативної критики. Найважливішими альтернативними рисами авторської кінорецензії є наявні в ній, по-перше, інтерпретація конвенційних, канонічних структури та форми, по-друге, суб’єктивність викладу та оцінки. Та, що важливо, обидві ці жанротвірні ознаки, залежно від прагматико-комунікативних цілей автора, можуть бути більш або менш виразні.

Типологію критики, що, власне, враховує прагматичну орієнтованість критичного аналізу та ступінь вираження в ньому автора, обґрунтувала в ряді наукових праць російська літературознавчиня Юлія Говорухіна (2010, 2012). Дослідниця накреслила дві методології критичного аналізу художнього твору, котрі, на нашу думку, можна екстраполовати й на кінорецензію – як фахову (канонічну), так і авторську (альтернативну). Мова іде, по-перше, про виділення вченою аналітико-орієнтованої, прагматико-орієнтованої й синтетичної (аналітико-прагматичної) критики. По-друге, про націленість аналізу на: 1) виклад власної інтерпретації твору (т.зв. „Я” –сфокусований підхід),

з позицій винятково власного досвіду, переконань; 2) представлення авторсфокусованої критики з більш об'єктивним розглядом твору мистецтва; 3) презентацію адресатосфокусованої критики, у якій оцінка рецензента збігається з думками і смаками цільової аудиторії (Говорухина 2010:11–12).

Своєю чергою, якщо звернутись до аналізу функцій кінорецензії з позицій комунікативної лінгвістики, варто згадати про класифікацію німецького мовознавця Гернота Штегерта (1993). Згідно з нею, жанротвірною рисою кінорецензії є її поліфункційність, із більшим або меншим вираженням таких функцій, як: інформативна, оцінна (як провідні), рекламна, мотиваційна (як додаткові) (Stegert 1993:24–38). Ці комунікативні функції кінорецензії мають безпосереднє відображення і в сталих елементах змісту, що, залежно від повноти вираження й домінанти, творять жанри рецензії, огляду чи анонсу фільму.

У посттоталітарній Україні в багатьох наукових розвідках про жанри ЗМІ часто наводиться певний канон структурних компонентів у рецензіях. Містить він (канон) зокрема: 1) інформацію про жанр фільму; 2) інформацію про режисера й решту постановників (помічників, музичного директора, оператора, монтажистів, кастинг-директора і под.); 3) інформацію про акторів; 4) дані про час і місце першого показу фільму; 5) зав'язку сюжету чи короткий його виклад; 6) зіставлення із художнім твором у випадку екранізації; 7) зіставлення з іншими кіноверсіями (або оцінка у контексті попередніх робіт режисера); 8) аналіз позитивних/негативних сторін фільму; 9) особисте враження (або рекомендація перегляду) (пор. Титаренко 2014:241).

Подані дев'ять пунктів можна об'єднати в чотири площини критичного розгляду кінострічки, а саме: 1) загальну інформацію про фільм; 2) аналіз змісту й форми (із вказівкою переваг та недоліків); 2) оцінку; 3) роль у режисерській фільмографії та місце в національному чи світовому кінематографі. На протигагу цим чотирьом аспектам, канон кінорецензій в американській школі кінокритиків фокусується навколо дещо інших категорій, зокрема: 1) постановки; 2) кінематографії; 3) монтажу; 4) звуку (див. детальніше Титаренко 2014:243).

За слушною увагою О. Титаренко, українська школа, започаткована Л. Брюховецькою, найбільш повно висвітлює в кінорецензіях саме постановку, до якої зараховують: аналіз декорацій і костюмів, освітлення, відтворення простору (тобто плани зйомки), гру акторів (Ibidem). Решти аспектів, котрі можна кваліфікувати як чисто технічну парадигму фільму, торкалися й торкаються в Україні значно менше, навіть у фахових рецензіях від кінокритиків. Містять вони (аспекти) наступні компоненти: 1) кінематографія – оцінка кінематографічної якості фільму (зокрема кольору, фокусу й глибини зображення, кадру); 2) монтаж і типи переходів, стилі монтування кадрів; 3) звук (із вказівкою на джерела, якщо йдеться про саундтрек) і його якість (Ibidem).

Що ж до мови і стилю фільмоаналітики від фахівців чи журналістів, то ці жанротвірні складові докладно визначено в дисертації російської вченої Лариси Земцової (2006). Авторка, постулюючи наявність медійного різновиду мистецтвознавчої кінорецензії обабіч любительського виду, розрахованого на ширший загал, указує на мовні й стилістичні відмінності обох жанрових форм. Так, професійна рецензія у ЗМІ орієнтована на обізнаних з кіномистецтвом фахівців. У такій рецензії переважають об'єктивна оцінність, професійний жаргон чи кінознавча термінологія, а, oprіч того: глибша аналітика із залученням додаткового матеріалу, філософські роздуми, естетична піднесеність і стилістична нейтральність. Тим часом любительська кінорецензія, із ширшою цільовою аудиторією, має високий рівень оцінності, розрахована на непідготовленого читача/глядача, має виражені прагматичні настанови, оперує молодіжним сленгом і має загалом знижений стиль (Земцова 2006:173–174).

Екстраполюючи всі напрацьовані дослідниками жанротвірні складники професійної аналітики на авторські кінорецензії в українських медіа, відзначимо ті властивості, що зближують цей жанр (як альтернативний) із канонічним узірцем. Так, мова йде, насамперед про: 1) інтертекстуальність, що виявляється в наявності вказівки на місце стрічки(-ок) у загальному контексті – чи то доробку режисера, чи українського і світового кіномистецтва; 2) превалювання авторосфокусованої оптики в аналізі; 3) збереження у структурі текстів більшості з виділених вище чотирьох площин аналізу; 4) мінімальне вираження рекламної комунікативної функції.

Водночас авторські кінорецензії українських критиків нерідко віддзеркалюють синкретизм названих мовно-стилістичних рис таких жанрових видів, як професійний і любительський (за Л. Земцовою). У багатьох текстах із негативною оцінкою рецензованого фільму або серіалу мовний інструментарій дозволяє говорити про відхід авторських рецензій від стилістичної нейтральності, а отже й про віддалення від конвенцій фахової критики. Також відзначимо, що попри тенденцію до аналітико-орієнтованої критики в текстах згаданих на початку українських кінооглядачів, у випадку позитивних вражень автора від стрічки відчутні зміни в напрямі її синтетичності, тобто поєднання аналітики й прагматики (пор. Грабович 2020, Підгора-Гвядзовський 2020, 2021, Тарасенко 2020). Важливою є й така риса, як спрямованість комунікативної функції мотивації не лише до глядача, а й, чи не в першу чергу, до постановників та акторів.

На рівні вираження авторськості кінокритики в українських медіа не-мистецтвознавчого профілю яскраво виділяються рецензії О. Ковальчука. По-перше, переважаю «Я»-бачення, «Я»-досвіду в підході до критичного аналізу (а особливо в текстах з негативною оцінкою). По-друге, стилем та мовними засобами вираження прямої індивідуально-авторської оцінки. І хоч усі виділені нами автори намагаються розкрити й донести до читача більш

повне бачення аналізованих стрічок, наближуючись до запрезентованих чотирьох китів американського канону фільмокритики, розбір звуку й музичних вартостей у фільмах є також знаком розпізнавчим саме текстів О. Ковальчука.

Структурні й мовні особливості авторських кінорецензій Олександра Ковальчука

З-поміж усіх рецензій журналіста і редактора, розміщених на інтернет-сайті *varianty.lviv.ua*, нами відібрано для аналізу десять авторських текстів про вітчизняні фільми, показані впродовж 2017–2020 років.

Зміст переважної більшості рецензій побудовано за такою схемою: 1) назва рецензії; 2) підзаголовок; 3) інформація про постановників, сценаристів; 4) загальне враження про фільм – або в контексті попередніх стрічок режисера, інших кіноверсій із подібною тематикою (як українських, так і зарубіжних), або ж у контексті твору, до якого зроблено екранізацію; 5) окреслення ідеї фільму та аналіз втілення режисером задуму (з акцентом на деталях, передусім тих, що викликають негативне враження, часто теж у порівнянні з іншими фільмами з цією ж проблематикою); 6) оцінка гри акторів, музики й роботи оператора (рідше – оцінка монтажу); 7) характеристика позитивних моментів; 8) остаточна авторська оцінка (часто у суголоссі з завершальними кадрами фільму).

П'ятий і шостий зі структурних компонентів супроводжуються в усіх текстах прямими й сугестивними рекомендаціями від автора. Ця риса є дуже виразною ознакою ідіостилію О. Ковальчука на змістовому рівні. Торкаються рекомендації здебільшого: 1) зайвих кадрів, сенсів, персонажів, недоречного або, навпаки, несміливого розвитку сюжету чи ідеї; 2) кастингу акторів, гри; 3) саундтреку; 4) екранних та літературних джерел інспірації, до яких міг сягнути режисер і сценарист. Виражено ці рекомендації як експліцитно, так і імпліцитно. Наприклад, у використанні безособових речень з експресивними вигуками чи вставними компонентами (на зразок „Забрати б все це зайве, ех.”, Ковальчук 2018в) – як вияв експліцитності оцінки, а також у наявності питальних речень, риторичних фігур (див.: „Яка мета всього цього екранного дригання?”, Ковальчук 2018; „Для кого вся та дешева містика та поезія?”, Ковальчук 2018б) – як проявах оцінки імпліцитної. Хоча усі рецензії оформлено від імені першої особи множини, тобто „ми, Варіанти”, яскравість й емоційність у коментуванні визначальних фільмотворчих складників надає текстам, безсумнівно, більшої суб'єктивності.

Аналіз форми текстів О. Ковальчука засвідчив, що одним із найважливіших маркерів його кінорецензій є іронічність, презентована рядом засобів у мовно-стилістичному реєстрі. По-перше, йдеться про вставні і вставлені

конструкції, характерні для народно-розмовної мови, на зразок: 1) зворотів: *прости Господи* (Ковальчук 2017, 2018, 2019а), *свят-свят-свят* (Ковальчук 2018б); 2) суржикових слів, конструкцій: *прелєсті*, „Не, звичайно”..., (Ibidem), *ще нічо так* (Ковальчук 2020), *бозє-бозє* (Ковальчук 2018а).

По-друге, мова йде про іронічність викладу за допомогою інших стилістичних засобів, узятих із лексичного й морфологічного рівнів мови, як, скажімо:

- 1) стилізація під вимову українських діаспорян (*нев-йоркський, райської Гамерики, є реклямною промоцією*, Ковальчук 2019а) і міську говірку Львова з наявними в ній полонізмами – *вистарчило* (Ковальчук 2020а);
- 2) використання розмовних українських (і запозичених з російської мови) варіантів термінів: *фільма* (Ковальчук 2018б), *парсунка* (Ковальчук 2018а), *інтерву* (Ibidem), *подражаніє, подражатель* (Ковальчук 2020);
- 3) демінутивізація термінів, авторських okazіоналізмів, нейтральних чи оцінних слів: *музичка, укупочці* (Ковальчук 2017), *сюжетики, критикинька* (Ковальчук 2018), *ескізик* (Ковальчук 2018б), *простенько, сопливенько та плаксивенько* (Ковальчук 2019б), *репчик* (Ковальчук 2019б), *гуморок* (Ковальчук 2020), *соррентінески* (Ковальчук 2020).

Нерідко можна теж зустріти свідоме навантаження іронічною конотацією чи комізмом книжних слів, таких як: *благоліпний* (Ковальчук 2020а), *покручне, бігме, чресла* (Ковальчук 2018), *кондовий* (Ковальчук 2018в), *се, бовваніє* (Ковальчук 2019а, 2020а). Окрім цього, автор вдається, хоч і рідше, до використання фемінітивної деривації – як, зокрема, в утвореннях *мисткиня-фотографиня, феменка* (Ковальчук 2019б) чи згадана вже *критикинька* (Ковальчук 2018).

Частина з викладених вище прикладів увиразнює також наступний маркер мови текстів О. Ковальчука, а саме: активацію розмовної (зниженої) й сленгової лексики задля надання авторського викладу більшої експресивності і теж побічно – з прагматичною метою наблизитись до читача. З-поміж частотних нелітературних варіантів слів, котрі відображають таку особливість авторського стилю, назвемо: *стібатися, впарювати, натирити, бичувати, косити під* (когось чи щось), *грати* (у значенні „залицятися”), *намацати/помацати* (якусь ідею), *заливати* (на ютуб-канал); *шиняга, халтурка, ржач, найв (найвняк), понти; по-бистрячку, прикольно, ниньки, полюбе, анітелень; пацаватий, затурканий, зачуханий, бикуватий, крутий (крутіший), галіміий; вата (ватний, вишиватний), сепар (сепарський), мажор (мажорний); цукорочка; музон, попса (попсовий), туса; мерсі, камон, велкоме й ин.*

Присутні в мові рецензій О. Ковальчука також терміни з галузей кіно-й музикознавства, історії мистецтва, техніки. Їхня функція при цьому є но-

мінативною. Серед уже усталених й активних термінів часто вживаються, наприклад: *режисер, оператор, сцена, ракурс, кадр, план (крупний план), прокат; арт-хаус, горор (горорний), містика, трилер, вестерн, комедія, серіал, трейлер, хепі-енд; документальний, психоделічний, поп-культурний; саундтрек, еренбі, хіп-хоп, реп, джаз-хоп, панк, грув, фанк; дрон, субмарина.*

Серед більш вузькоспеціалізованих запозичень зустрічаємо: *слешер* (різновид фільму жахів), *шутер* (жанр комп'ютерних ігор зі стріляниною), *мамблкор* (низькобюджетний фільм з проблематикою міжособистісних взаємин молоді, різновид незалежного кіно), *слепстік* (різновид комедії зі сценами бійок чи падінь головного героя), *гег* (несподівані комедійні повороти в сюжеті фільму, імпровізовані жарти), *слоу-мо* (ефект сповільненої зйомки), *тизер* (короткий промотрейлер, що випускається за декілька місяців до властивого перед прокатом трейлера фільму); *синтвейв* (напрямок електронної музики), *слем* (скоординовані чи хаотичні рухи публіки поблизу сцени на концертах), *ембієнт* (напрямок електронної музики) і под.

Свою чергою, серед популярних в молодіжній лексиці та мові інтернет-ЗМІ запозичень знаходимо: *мікс, треш (трешевий), хайп (хайпнути), сюр (сюрно), юзер (юзання), хіпстер (хіпстерський), батл, фейк (фейковий), візуал, панч, мем* тощо. Ці інновації використовуються вже значно частіше в складі оцінних сполук, як наприклад: *ударний бабусин панч* (Ковальчук 2019), *хіпстерські ЗМІ* (Ковальчук 2018а), „...трешева учта графомана Кокотюхи” (Ковальчук 2018в).

Черговим маркером ідіостилію автора є також образність мовного вираження позитивної та негативної оцінки фільмів. Найбільш частотними є в текстах О. Ковальчука такі тропи, як епітети, метафори, персоніфікації. Серед епітетів з негативною оцінкою квантитативними є: *дешевий (дешевенький), примітивний, банальний, простенький, недоладний, наївний, загальмований, убогий, плаксивий, млявий, нудний* і под. (як у прикладах: *дециця дешевої еротики, примітивна екранізація роману, банальний меладромат* [Ковальчук 2020а], *кишеньковий символізм* [Ковальчук 2019], *жахливий саундтрек* [Ковальчук 2018а]). Серед епітетів, навантажених позитивно, виділяються такі: *чарівливий, адекватний, добрий, потішний, смішний, легендарний, креативний, стильний, розкутий, модний, красивий, пластичний* (як в ілюстраціях: „...взорується фільмовою палітрою на легендарну стрічку” [Ковальчук 2020а], „стильний горор” [Ковальчук 2018] тощо).

Дотепні, влучні, свіжі та яскраві є авторські метафори та персоніфікації, створені із засадничою метою оцінити елементи фільмотворення, хоча побіжно вони (виділені тропи) є водночас і проявом гри рецензента з українським словом, і оживленням мови текстів критичної публіцистики. Наведемо найбільш блискотливі, на наш погляд, приклади: „непорочна корисливість галицьких кобіт”, „Жульвернівська маніфестація привидної Ксені в протигазі”, „...бовваніє лиш гола комерція та гендлярство” (Ковальчук

2019а), „просування в безкрайній степ бондарчукового інструментарію”, „пожадання до безперерйного нанизування метафор та символів”, „янусність звягінцевського Левіафана” (Ковальчук 2019), „розтиражована харизма з незабутнім голосом”, „...роман [...] таки набирався жменями диво-сили із землі” (Ковальчук 2018а), „...її сюрю не вистачає дикості”, „[фільм] можна адораційно поставити ниць”, „...цю арizonу дрiмс й вирішила підібрати режисерка Нікітнюк” (Ковальчук 2018б), „істерія в zenіті”, „...губить глядацька спрага сентиментальності”, „...актора [...] варто просувати кінематографічним ліфтом в олімпи українського кіно” (Ковальчук 2018в) та под.

Можна помітити в цих ілюстраціях також певну тенденцію у вираженні автором оцінки із використанням переносних значень, а саме: поєднання книжного та розмовного реєстрів в межах одного тропу (як, скажімо, тут: „...не сподівались від цієї стрічки [...] іронічного зальоту” (Ковальчук 2020а) чи в більш згрубілій ілюстрації: „...оперують однаковими ідеями про Україну в гівні” (Ковальчук 2018б)). Таку симпатію журналіста до рельєфності оцінки з допомогою зниженої лексики можна окреслити як антипуристичну, так би мовити, відцентрову тенденцію. Помітний цей рух не лише у мові, а й у змісті рецензій О. Ковальчука; посыл журналіста до українських режисерів, постановників сучасного кіно часто присутній в ряді суджень із оцінки фільмів – у таких, наприклад, ілюстраціях, як: „загалом стерильне українське кіно” (Ковальчук 2018в), „усе серйозно та позіхально” чи вищезгаданому „...її сюрю не вистачає дикості” (Ковальчук 2018б).

Саме задіяні лексичні й стилістичні засоби оживлення рецензій і є позицією, котра віддаляє тексти О. Ковальчука від стриманості в стилі та оцінці з-під пера фахівців-мистецтвознавців чи також інших журналістів-кіноманів. Разом з тим, образність та іронічність проаналізованих текстів є вихідним пунктом привабливості його критики для читача – і підготовленого, і такого, який щойно шліфує власний смак. У цьому ми вбачаємо визначальну перевагу у формуванні й розвитку саме альтернативних жанрів кінокритики в українських медіа, оскільки виховна та пізнавальна функції аналітики від закоханих у фільм медійників не менш пріоритетні, аніж інформативна та оцінна функції як першорядні в їхніх текстах. Місток, що твориться за допомогою авторських текстів, є, все ж, коротший між такими двома берегами, як читачі (і глядачі) та режисери (й постановники).

Висновки

Український кінематограф другого десятиліття ХХІ ст. має істотно нову якість і палітру ідей, порівняно з доробком фільмотворців минулого століття або злам ХХ і ХХІ віків. Останні п'ять-шість років, ми переконані, записуться в історію українського кіно як поворотні та як роки пошуку фор-

ми й сенсів. Місію помічників у цьому пошуку відіграють теж українські кінокритики і, значно більшою мірою, завзяті кіномани-журналісти. Медіа в українських реаліях набули ключової ролі фактично від початку незалежності. До певних журналістів, блогерів чи загалом видань сформувався суспільний кредит довіри, чому сприяли політичні й історичні зміни до і після Революції гідності, – медійники-сінемафіли також не є винятком у контексті довіри до критичного аналізу фільмопродуктів.

Кінорецензію як базовий жанр аналітики у фаховій, мистецтвознавчій публіцистиці презентували наприкінці ХХ–початку ХХІ ст. часописи „Кіно-театр” і „Кіноколо”. Останні десять років кожен з них функціонує також в цифровому вигляді – на однойменних сайтах, де, крім рецензії, можна зустріти й жанрові форми огляду, анонсу фільму. Поруч із kino-teatr.ua і kinokolo.ua, нині ми маємо ряд інших спеціалізованих порталів про кіно, де відгуки від глядачів популяризовано значно більше ніж рецензії від кінокритиків. Це з одного боку. З іншого ж – тенденція до виокремлення в сучасних медіа авторів-аналітиків сприяла паралельному процесові: утвердженню нової, альтернативної якості кінорецензій, написаної журналістами-сінемафілами. Доступніший і яскравіший стиль їхньої критики є більш привабливий для широкого загалу читачів, хоча за змістовим наповненням здебільшого не поступається традиційному канонові. Мова йде, зокрема, про публіцистику виокремлених нами І. Грабовича, С. Тарасенка, Я. Підгори-Гвяздовського, О. Ковальчука з новинних, неспеціалізованих видань. На аналізі текстів останнього з журналістів ми зупинилися в статті детальніше.

О. Ковальчук, журналіст і редактор інформаційного сайту varianty.lviv.ua, є автором кінорецензій, у переважній більшості, на український фільмопродукт. Винятками з цього правила є поодинокі критичні тексти на фільми з українськими акторами чи українською проблематикою, такі як „Волинь” Войцеха Смажовського. Попри увагу, в першу чергу, до національної кінотворчості, зміст статей О. Ковальчука вирізняється інтертекстуальністю – як у межах світового кіномистецтва, так і літератури й музики. Увага до музичного оформлення українських фільмів є загалом „фірмовим знаком” цього автора, наближуючи його тексти до традицій американської школи кінокритики. У цілому аналітико-орієнтований метод розгляду супроводжується в цих рецензіях і прагматично накерованим викладом особистої оцінки, насамперед у контексті втілення режисером задуму. Цей зацентрований до „Я” підхід надає стилеві виразної експресії, що втілюється рядом засобів як із літературного, так і з розмовного реєстрів мови. Чисельні та яскраві тропи, вкраплення кінотермінів, запозичень з використанням водночас книжних слів й активацією лексики розмовної – усе це маркери мови його текстів. Окрім цього, їх (текстів) пізнавальна вартість як для любителя кіно, так і для зацікавлених культурою і є, властиво, тим найважливішим складником, що, на наш погляд, творить ту нову й альтернативну якість фільмокритики у вигляді авторських кінорецензій від ерудованих та небайдужих журналістів-кіноманів.

Використана література

- JELONKIEWICZ Mirosław, 2011, Autorska recenzja filmowa przygotowana na zajęcia z cudzoziemcami, в: [v:] Acta Universitatis Lodzianensis 17, с. [s.] 311–315.
- KALIN Arkadiusz, 2016, Gatunki autorskie – niedostrzeżony problem genealogii?, в: [v:] Forum poetyki, 2016, с. [s.] 18–32.
- STEGERT Gernot, 1993, Filme rezensieren in Presse, Radio und Fernsehen, München.
- ŚLIWIŃSKA Marta, 2011, Felieton jako gatunek tekstu w świetle dyskusji genealogicznej, в: [v:] Slavica Iuvenum XII, с. [s.] 7–13.
- ВОЛТАК Maria, 2004, Gatunki prasowe, Lublin.
- Агафонова Наталия, 2008, Общая теория кино и основы анализа фильма, Минск [Agafonova Nataliya, 2008, Obshchaya teoriya kino i osnovy analiza fil'ma, Minsk].
- Агафонова Наталия, 2009, Экранное искусство: художественная и коммуникативная специфика, Минск [Agafonova Nataliya, 2009, Ekrannoye iskusstvo: khudozhestvennaya i kommunikativnaya spetsifika, Minsk].
- Василенко Микита, 2016, Динаміка розвитку інформаційних та аналітичних жанрів в українській пресі, Київ [Vasylenko Mykyta, 2016, Dynamika rozvytku informatsiynykh ta analitychnykh zhanriv v ukraïns'kyi presi, Kyiv].
- Василяйко Ірина, 2012, Англомовні запозичення в сучасній українській термінології кіномистецтва, в: Вісник НУ Львівська політехніка. Серія „Проблеми української термінології” 733, с. 67–70 [Vasylyayko Iryna, 2012, Anhlovovni zapozychennya v suchasniy ukraïns'kyi terminolohiyi kinomystetstva, v: Visnyk NU L'viv's'ka politekhnikha. Seriya „Problemy ukraïns'koyi terminolohiyi” 733, s. 67–70].
- Василяйко Ірина, 2013, Структурно-семантичні особливості термінів-словосполучень у сучасній українській термінології кіномистецтва, в: Вісник НУ „Львівська політехніка”. Серія „Проблеми української термінології” 765, с. 82–86 [Vasylyayko Iryna, 2013, Strukturno-semantychni osoblyvosti terminiv-slovospoluchen' u suchasniy ukraïns'kiy terminolohiyi kinomystetstva, v: Visnyk NU „L'viv's'ka politekhnikha”. Seriya „Problemy ukraïns'koyi terminolohiyi” 765, s. 82–86].
- Говорухина Юлія, 2010, Метод современной литературной критики, в: Вестник Томского государственного университета 333, с. 10–16 [Govorukhina Yuliya, 2010, Metod sovremennoy literaturnoy kritiki, v: Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta 333, s. 10–16].
- Говорухина Юлія, 2012, Русская литературная критика на рубеже XX–XXI веков, Красноярск [Govorukhina Yuliya, 2012, Russkaya literaturnaya kritika na rubezhe XX–XXI vekov, Krasnoyarsk].
- Голік Оксана, 2008, Жанрова система друкованих ЗМІ: новітні підходи до класифікації та перспективи розвитку, <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2386> (доступ: 17.08.2020) [Holik Oksana, 2008, Zhanrova systema drukovanykh ZMI: novitni pidkhody do klasyfi katsiyi ta perspektivu rozvytku, <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2386> (dostup: 17.08.2020)].
- Голік Оксана, 2009, Методологічний аспект теорії жанрів періодичних ЗМІ, в: Вісник Львівського університету. „Серія журналістика” 32, с. 113–120 [Holik Oksana, 2009, Metodolohichnyy aspekt teoriyi zhanriv periodychnykh ZMI, v: Visnyk L'viv's'koho universytetu. „Seriya zhurnalistyka” 32, s. 113–120].
- Грабович Ігор, 2020, „Пекельна хоругва”, або перша кіноказка, за яку не соромно, www.ukrinform.ua/rubric-culture/2850020-pekeln-horugva-abo-persha-kinokazka-za-aku-nesoromno.html (доступ: 20.04.2020) [Hrabovych Ihor, 2020, „Pekel'na khoruhva”, або persha kinokazka, za yaku ne soromno, <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/2850020-pekeln-horugva-abo-persha-kinokazka-za-aku-nesoromno.html> (dostup: 20.04.2021)].

- Дергач Дмитро, 2015, Медійна жанрологія в сучасній науці: лінгвістична постановка питання, в: Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика 31, с. 36–44 [Derhach Dmytro, 2015, Mediyna zhanrolohiya v suchasniy nautsi: linhvistychna postanovka pytannya, v: Aktual'ni problemy ukraiyins'koyi linhvistyky: teoriya i praktyka 31, s. 36–44].
- Сьськова Катерина, 2020, Жанрові модифікації сучасної кінорецензії (на прикладі рецензій на фільм „Захар Беркут” А. Сеїтаблаєва та Д. Вінна), в: Суспільство і особистість у сучасному комунікаційному дискурсі: Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції, Запоріжжя, с. 161–166 [Yes'kova Kateryna, 2020, Zhanrovi modyfikatsiyi suchasnoyi kinoretsenziyi (na prykladi retsenziyi na fil'm „Zakhar Berkut” A. Seitablayeva ta D. Vinna), v: Suspil'stvo i osobystist' u suchasnomu komunikatsiynomu dyskursi: Materialy II Vseukraiyins'koyi naukovy-praktychnoyi konferentsiyi, Zaporizhzhya, s. 161–166].
- Земцова Лариса, 2006, Искусствоведческая рецензия как жанр массово-информационного дискурса: дис. ...канд. филол. наук, Волгоград, <https://www.dissercat.com/content/iskusstvovedcheskaya-retsenziyakak-zhanr-massovo-informatsionnogo-diskursa> (доступ: 17.08.2020) [Zemtsova Larisa, 2006, Iskusstvovedcheskaya retsenziya kak zhanr massovo-informatsionnogo diskursa: dis. ...kand. fi lol. Nauk, Volgograd, <https://www.dissercat.com/content/iskusstvovedcheskaya-retsenziyakak-zhanr-massovo-informatsionnogo-diskursa> (dostup: 17.08.2020)].
- Знайти свого кінокритика, 2017, https://lb.ua/culture/2017/11/26/382989_znayti_svogo_kinokritika_6_pitan.html (доступ: 10.08.2020) [Znayty svoho kinokrytyka, 2017, https://lb.ua/culture/2017/11/26/382989_znayti_svogo_kinokritika_6_pitan.html (dostup: 10.08.2020)].
- Зьомко Уляна, 2019, Лінгвокультурні, текстотвірні та гендерні особливості рецензії у кіно-критиці (на матеріалі англійської та німецької мов): дис. ...канд. філ. наук, Львів, https://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/11/dis_ziomko.pdf (доступ: 21.08.2020) [Z'omko Ulyana, 2019, Linhvokul'turni, tekstotvirni ta henderni osoblyvosti retsenziyi u kinokrytytsi (na materiali anhliys'koyi ta nimets'koyi mov): dys. ...kand. fi l. nauk, L'viv, https://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/11/dis_ziomko.pdf (dostup: 21.08.2020)].
- Ісаєнко Оксана, 2015, Формування терміносистеми українського кіно, в: Український світ у наукових парадигмах 2, с. 84–88 [Isayenko Oksana, 2015, Formuvannya terminosystemy ukraiyins'koho kino, v: Ukraiyins'kyu svit u naukovykh paradyhmakh 2, s. 84–88].
- Ковальчук Олександр, 2017, Стрімголов, <https://varianty.lviv.ua/47779-strimholov> (доступ: 31.08.2020) [Koval'chuk Oleksandr, 2017, Strimholov, <https://varianty.lviv.ua/47779-strimholov> (dostup: 31.08.2020)].
- Ковальчук Олександр, 2018, Брама <https://varianty.lviv.ua/54389-brama> (доступ: 31.08.2020) [Koval'chuk Oleksandr, 2018, Brama, <https://varianty.lviv.ua/54389-brama> (dostup: 31.08.2020)].
- Ковальчук Олександр, 2018а, Дике поле, <https://varianty.lviv.ua/57181-dyke-pole> (доступ: 31.08.2020) [Koval'chuk Oleksandr, 2018a, Dyke pole, <https://varianty.lviv.ua/57181-dyke-pole> (dostup: 31.08.2020)].
- Ковальчук Олександр, 2018б, Коли падають дерева, <https://varianty.lviv.ua/55633-koly-padaiut-dereva> (доступ: 31.08.2020) [Koval'chuk Oleksandr, 2018b, Koly padayut' dereva, <https://varianty.lviv.ua/55633-koly-padaiut-dereva> (dostup: 31.08.2020)].
- Ковальчук Олександр, 2018в, Позивний Бандерас, <https://varianty.lviv.ua/56399-pozyvnyi-banderas> (доступ: 31.08.2020) [Koval'chuk Oleksandr, 2018v, Pozyvnyy Banderas, <https://varianty.lviv.ua/56399-pozyvnyi-banderas> (dostup: 31.08.2020)].
- Ковальчук Олександр, 2019, Вулкан, <https://varianty.lviv.ua/61619-vulkan> (доступ: 31.08.2020) [Koval'chuk Oleksandr, 2019, Vulkan, <https://varianty.lviv.ua/61619-vulkan> (dostup: 31.08.2020)].
- Ковальчук Олександр, 2019а, Гуцулка Ксеня, <https://varianty.lviv.ua/60397-hutsulka-ksenia> (доступ: 31.08.2020) [Koval'chuk Oleksandr, 2019a, Hutsulka Ksenya, <https://varianty.lviv.ua/60397-hutsulka-ksenia> (dostup: 31.08.2020)].

- Ковальчук Олександр, 2019б, Сквот 32, <https://varianty.lviv.ua/61665-skvot-32> (доступ: 31.08.2020) [Koval'chuk Oleksandr, 2019b, Skvot 32, <https://varianty.lviv.ua/61665-skvot-32> (dostup: 31.08.2020)].
- Ковальчук Олександр, 2020, Мої думки тихі, <https://varianty.lviv.ua/69360-moi-dumky-tykhi> (доступ: 31.08.2020) [Koval'chuk Oleksandr, 2020, Moyi dumky tykhi, <https://varianty.lviv.ua/69360-moi-dumky-tykhi> (dostup: 31.08.2020)].
- Ковальчук Олександр, 2020а, Порядна львівська пані, <https://varianty.lviv.ua/71711-poriadna-lvivska-pani> (доступ: 31.08.2020) [Koval'chuk Oleksandr, 2020a, Poryadna l'vivs'ka pani, <https://varianty.lviv.ua/71711-poriadna-lvivska-pani> (dostup: 31.08.2020)].
- Кройчик Леонид, 2000, Система журналистских жанров, в: Основы творческой деятельности журналиста, Санкт-Петербург, с. 124–167 [Kroychik Leonid, 2000, Sistema zhurnalist-skikh zhanrov, v: Osnovy tvorcheskoy deyatelnosti zhurnalista, Sankt-Peterburg, s. 124–167].
- Лисичкіна Ольга, Тищенко Валентин, 2017, Аксиологічний компонент англomовних текстів кінорецензії в аспекті перекладу, в: Південний архів LXX, с. 164–166 [Lysychkina Ol'ha, Tishchenko Valentyn, 2017, Aksiolohichnyy komponent anhlomovnykh tekstivkinoretsenziyi v aspekti perekladu, v: Pivdennyu arkhiv LXX, s. 164–166].
- Онлайн лекція про сучасне українське кіно від Станіслава Тарасенка, 2020, <https://lviv-online.com/ua/events/movie/suchasne-ukrayinske-kino-vid-stanislava-tarasenka/> (доступ: 18.08.2020) [Onlayn lektsiya pro suchasne ukrayins'ke kino vid Stanislava Tarasenska, 2020, <https://lviv-online.com/ua/events/movie/suchasne-ukrayinske-kino-vid-stanislava-tarasenka/> (dostup: 18.08.2020)].
- Підгора-Гвядзовський Ярослав, 2021, Docudays UA 2021: вакцина від байдужості <https://detector.media/production/article/186847/2021-04-09-docudays-ua-2021-vaktsyna-vidbayduzhosti/> (доступ: 20.04.2020) [Pidhora-Hvyazdovs'kyu Yaroslav, 2021, Docudays UA 2021: vaktsyna vid bayduzhosti, <https://detector.media/production/article/186847/2021-04-09-docudays-ua-2021-vaktsyna-vidbayduzhosti/> (dostup: 20.04.2021)].
- Підгора-Гвядзовський Ярослав, 2020, Український фільм „Нехай буде сніг” з Іванною Сакно вийшов у США. Ми побачимо його не скоро, але там є на що подивитись, <https://hromadske.ua/posts/ukrayinskij-film-nehaj-bude-snig-z-ivannoyu-sahno-vijshov-u-sshamipobachimo-jogo-ne-skoro-ale-tam-ye-na-sho-podivitis> (доступ: 20.04.2020) [Pidhora-Hvyazdovs'kyu Yaroslav, 2020, Ukrayins'kyu fi l'm „Nekhaybude snih” z Ivannoyu Sakhno vyushov u SSHA. My pobachymo yoho ne skoro, ale tam ye na shcho podyvytyts', <https://hromadske.ua/posts/ukrayinskij-film-nehaj-bude-snig-z-ivannoyu-sahno-vijshov-u-sshamipobachimo-jogo-ne-skoro-ale-tam-ye-na-sho-podivitis> (dostup: 20.04.2021)].
- Ратгауз Михаил, 2012, Кому еще нужна кинокритика?, <https://seance.ru/articles/fi-lm-critics/> (доступ: 13.08.2020) [Ratgauz Mikhail, 2012, Komu yeshche nuzhna kinokritika?, <https://seance.ru/articles/fi-lm-critics/> (dostup: 13.08.2020)].
- Рудик Мирослава, 2019, Сучасні тенденції розвитку журналістських жанрів у блогосфері, в: Вісник Львівського університету. Серія „Журналістика” 46, с. 131–137 [Rudyk Myroslava, 2019, Suchasni tendentsiyi rozvytku zhurnalistsk'ykh zhanriv u blohosferi, v: Visnyk L'vivs'koho universytetu. Seriya „Zhurnalistyka” 46, s. 131–137].
- Тарасенко Станіслав, 2020, Чому варто піти на „Мої думки тихі”, <https://galnet.fm/blog/chomu-varto-pity-na-moyidumky-tyhi/> (доступ: 20.04.2020) [Tarasenko Stanislav, 2020, Chomu varto pity na „Moyi dumky tykhi”, <https://galnet.fm/blog/chomu-varto-pity-na-moyidumky-tyhi/> (dostup: 20.04.2021)].
- Тертычный Александр, 2000, Жанры периодической печати, Москва [Tertychnyy Aleksandr, 2000, Zhanry periodicheskoy pechati, Moskva].
- Титаренко Олена, 2014, Кінорецензія як жанр критики: українська та американська традиції, в: Журналістика – філологія – медіаосвіта: збірник наукових праць, Полтава, с. 241–244 [Tytarenko Olena, 2014, Kinoretsenziya yak zhanr krytyky: ukrayins'ka ta amerykans'ka

- tradysiyi, v: Zhurnalistyka – filolohiya – mediaosvita: zbirnyk naukovykh prats', Poltava, s. 241–244].
- Холод Ганна, 2016, Жанрово-стилістичні особливості інформаційних матеріалів з оцінкою медіатекстів (на прикладі „Кіно-газети” за 1929 рік), в: Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації 4, с. 93–100 [Kholod Hanna, 2016, Zhanrovo-stylistychni osoblyvosti informatsiynukh materialiv z otsinkoyu mediatekstiv (naprykladi „Kino-hazety” za 1929 rik), v: Derzhavata rehiony. Seriya: Sotsial’ni komunikatsiyi 4, s. 93–100].
- Холод Ганна, 2016а, Кінорецензії як засіб оприявлення кіносценарної кризи в „Кіно-газеті” за 1930 р., в: Наукові записки Інституту журналістики 4 (65), с. 40–45 [Kholod Hanna, 2016a, Kinoretsenziyi yak zasibopryuvannennya kinostsenarnoyi kryzy v „Kino-hazeti” za 1930 r., v: Naukovi zapysky Instytutu zhurnalistyky 4 (65), s. 40–45].
- Холод Ганна, 2016б, Специфіка висвітлення кіносценарної кризи в „Кіно-газеті” (1929–1931 р.р.), в: Наукові записки Інституту журналістики 62, с. 64–73 [Kholod Hanna, 2016b, Spetsyfika vysvitlennya kinostsenarnoyi kryzy v „Kino-hazeti” (1929–1931 r.r.), v: Naukovi zapysky Instytutu zhurnalistyky 62, s. 64–73].
- Чекмишев Олександр, 2014, Основи професійної комунікації. Теорія і практика новинної журналістики, Київ [Chekmyshev Oleksandr, 2014, Osnovy profesional’noyi komunikatsiyi. Teoriya i praktyka novynnoyi zhurnalistyky, Kyiv].
- Як ожило українське кіно, 2020, <https://svoboda-news.com/svwp/Як-ожило-українське-кіно/> (доступ: 17.08.2020) [Yak ozhylo ukrayins’ke kino, 2020, <https://svoboda-news.com/svwp/Як-ожило-українське-кіно/> (dostup: 17.08.2020)].

Author’s film review: Genre, structural, and linguistic features (based on texts by Oleksandr Kovalchuk)

The article is devoted to understanding the modern processes of development of the film review – a journalistic analytics genre. The author raises the issue of the new film review quality in the Ukrainian media space. A variety of analytical texts from cinematophile journalists have been singled out as a separate genre, for which the term “author’s review” has been suggested. The peculiarities of the structural and content organization of the author’s review were highlighted. The article also shows the advantages of modern modification to the film review genre canons, both on structural and language levels, on the example of film reviews by critic Oleksandr Kovalchuk.

Keywords: film review, author’s film criticism, genre, structure, language features.

IZABELA SEKŚCIŃSKA

ORCID: 0000-0002-9974-0513

Państwowa Wyższa Szkoła Informatyki i Przedsiębiorczości w Łomży, Poland

The role of inner speech in the speech production process

1. Introduction

Briefly defined as “silent verbal thinking” (Morin 2012:436), inner speech appears to be indispensable for language-related processes and mental operations. However, with no overt behavioural manifestation, it is elusive and nebulous, and hardly possible to measure empirically. As a cognitive process, inner speech is unique and strictly private. It operates within the confines of our minds and is typically investigated by means of self-report methods, such as questionnaires or experience sampling techniques (Alderson-Day/Ferynhough 2015). Although neuroimaging techniques have also been successfully used to research into inner speech production (Ren et al. 2016), it remains a highly understudied phenomenon. Relatively little is known about “the extent and nature of everyday inner speech use” (Alderson-Day/Ferynhough 2015:1), let alone about individual differences in this everyday inner experience. Yet, the existence of the inner voice cannot be denied, as well as its impact upon our mental lives and language abilities. The intent of this paper is to provide an overview of the study of this psychological process and to show its role in language production and slips of the tongue phenomena.

2. Definition of inner speech

The inner voice inside our heads accompanying our daily activities has attracted a great deal of scientific attention. However, as noticed by Alderson-Day and Ferynhough (2015:931), “[d]espite a growing body of knowledge on its phenomenology, development, and function, approaches to the scientific study of inner

speech have remained diffuse and largely unintegrated". Suffice it to say that a great many expressions have been devised to refer to this significant human experience. Morin (2012:436) enumerates the following terms associated with this phenomenon: 'subvocal speech', 'self-talk', 'self-directed speech', 'subvocal, covert or communicating speech', 'auditory imagery', 'speech-for-self', 'propositional thought', 'self-verbalisations', 'internal dialogue or monologue', 'subvocalisations', 'self-statements', and 'silent verbal thinking'. Alderson-Day and Fernyhough (2015:931) add to this list 'subjective experience of language in the absence of overt and audible articulation', 'inner speaking', and 'covert self-talk' and emphasise that this concept is often used interchangeably with 'thinking'. Connected with the term 'inner speech' is also Piaget's 'egocentric speech' and Vygotsky's 'private speech', regarded as a transitory stage between public or social speech and inner verbal thinking (Vygotsky 1986).

Besides great diversity in terminology, there is also no unified definition of inner speech and, what is more, this concept is completely disregarded in dictionaries of linguistics. The difference between 'langue' and 'parole', as well as the definitions of 'language' and 'speech', are provided in most dictionaries such as Peter Matthews's "Concise Oxford Dictionary of Linguistics" (2014), David Crystal's "Dictionary of Linguistics and Phonetics" (2008), Kirsten Malmkjær's "Linguistics Encyclopedia" (2002) and Vyvyan Evans's "Glossary of Cognitive Linguistics" (2007). However, none of the aforementioned dictionaries contain an entry for 'inner speech' which, as underlined by Alderson-Day and Fernyhough (2015:931), "appears to perform significant functions in human cognition". The only dictionary of linguistics that the author of the paper managed to find and which offers the definition of 'internal language' is Hadumod Bussman's "Routledge Dictionary of Language and Linguistics" (2006:585). According to the dictionary, 'internal language' is "[I]anguage form that serves not as a verbal communication but rather as a vehicle for thinking", which is contrary to the assumptions adopted by John R. Johnson, a professor in the Department of Communication at the University of Wisconsin. Johnson (1994) views inner speech as a form of intrapersonal spoken language which is directed at the individual and signifies communication with one's self and claims that alongside the interpersonal level of speech communication there coexist two types of intrapersonal communication: (1) inner speech which is covert and inaudible, and (2) self-talk which is a silent and audible self-directed monologue (Johnson 1994). Johnson's assumptions are in line with Baars and Gage (2010:50) and Morin (2012:436) who also underline that inner speech is 'the activity of talking to oneself in silence'. Similarly, Mazur et al. (2006:113, own translation) claim that "speech signifies the ability to communicate with the surrounding environment and one's self", adding that there are three main layers of communication: limbic, verbal, and inner language. All those layers interact with one another and form a feedback loop linking limbic (emo-

tional) language to verbal and inner language. Stanisław Grabias (1997:10), on the other hand, claims that speech encompasses two types of linguistic behaviours: (1) inner speech, which results in silent production of words in one's minds, and (2) external speech, usually referred to as linguistic or verbal communication or interaction. Bearing in mind that linguistics is defined as “[t]he scientific study of language” (Crystal 2008:283), inner speech, which is also regarded as “a streamlined version of outer speech” (Wiley 2006:320), should undeniably have its place in dictionaries of linguistics, and its connection with external language should be investigated by linguists as well.

3. Inner speech features

Although inner speech and external speech “exist in a symbiotic relationship” (Johnson 1984:214) and rely upon the same linguistic system, they are quite different and exhibit diverse functions. Apart from language-related operations, inner speech appears to be essential for working memory functioning, short-term memory enhancement, self-reflective abilities, and mental rehearsal (Geva et al. 2011:3071; de Guerro 2005). Its impairment may lead, for instance, to the slowing of mental faculties, tachyphrenia, logorrhea, and absent-mindedness (Michalik and Siudak 2010). There is no denying that inner speech is also conducive to language acquisition and second language learning (de Guerro 2005); in fact, “[a]ll aspects of normal language functions (e.g. reading, writing, speaking and calculating) require intact inner speech, and indeed, loss of inner speech following brain damage invariably leads to aphasia, agraphia, alexia, acalculia, and impaired verbal short-term memory” (Morin 2009:395). Significant for consciousness and self-awareness, inner speech is also reported to be vital to autobiographical memory and self-regulation and plays an important role in decision making, emotional release, and task switching performance (Morin 2009, 2012).

As neuroscience reveals, inner and overt speech yield overlapping cortical language areas, but covert speech activations tend to be much weaker than those of overt speech (Oppenheim 2001). Additionally, inner and external speech may “produce separate activations in other regions of the brain, reflecting distinct non-motor cognitive processes” (Geva et al. 2011:3072). Neuroimaging research confirms that inner languaging involves the instigation of the left inferior frontal gyrus which houses Broca's area involved in language processing, as well as the activation of Wernicke's area, “supplementary motor areas, insula, and superior parietal lobe on the left side, [and] right posterior cerebellar cortex” (Morin 2012:439). Surprisingly, however, Huang et al. (2001) notice that Broca's area is more active during internal language processing than during overt production, which is also reported by Morin (2009, 2012), who adds that any destruction to the left inferior

frontal gyrus leads to the disruption of inner speech. Although this inner voice is regarded as ‘subvocal speech’ with no mouthing involved (Morin 2009), it appears to exhibit slight activation within the speech-motor cortex as well. Morin (2012) claims that the inner experience of verbal thinking is even accompanied by minor movements of the mouth and tongue muscles, which was also predicted by Sokolov (1972:65), according to whom “even if thoughts are communicated immediately as they occur before they become expressed through external speech they still are preceded by a discharge of motor speech impulses [...] they are always antecedent to the utterance of words, be it even a matter of fractions of a second”. What is more, as reported by Scott et al. (2013), inner speech is sonorous to the individual, thanks to corollary discharge¹ that enables us ‘to hear’ the internal voice and to differentiate our voice from other voices or sounds and allows us to talk with ourselves inside our minds.

Geva et al. (2011) underline that inner speech should not, however, be treated as the internal equivalent of overt speech or as external speech without sensorimotor activation (Geva et al. 2011). It is a unique mental operation that constitutes “around one-fourth of [our] conscious waking life” and therefore most certainly is “a significant human mental activity” (Morin 2012:436). Involved in linguistic production, inner speech is believed to constitute a mental draft for overt production (Sokolov 1972, Vygotsky 1986). Morin (2009:393) underlines that inner speech does not provide a detailed plan for external speech, but rather “a fragmentary series of verbal images” on which bases linguistic message is construed. Levelt (1993), on the other hand, regards it as an ‘articulatory buffer’ that temporarily retains the phonological representation of a linguistic message until it is executed by the articulators, or until it is decoded into meaningful units during the comprehension process.

Noteworthy as it is, the inner voice is believed to rely upon various modalities to a great extent. Not only does it draw upon personal experience but it also makes use of sensory engrams stored within modality-specific memory subsystems, be it visual, auditory, kinesthetic, and gustatory (Wiley 2006). As a result, inner speech evokes only some key linguistic expressions to be externalised as it receives a cognitive backup from regions related to perceptual and sensorimotor processing. The syntax of inner speech is thus not elaborative. On the contrary, it is extremely condensed, abbreviated and predicative (Johnson 1994), and sometimes even chaotic or fragmentary (Grodziński 1976). What is more, it lacks the main parts of speech, which do not essentially need to be internally voiced for the gist of the message to be construed. For instance, the subject of the sentence, which

---

¹ “Corollary discharge is a neural signal generated by the motor system that serves to prevent confusion between self-caused and externally-caused sensations” (Scott et al. 2013:EL286).

is obvious to the speaker, is typically omitted in inner speech, as well as information known to the speaker. Grodziński (1976) even claims that inner speech is composed of word images and lacks a formal syntax peculiar to external speech, whereas Wiley (2006) emphasises that this abbreviatedness of internal language is liable to change, as it is determined by the situation and the task that the speaker is involved in or reports about. Undeniably, some activities, such as mental rehearsal before public speaking or an important exam, will require the use of elaborated inner speech but, for instance, making a shopping list will not evoke a word-by-word version of inner speech, but rather an extremely condensed message which will draw extensively upon sensory modalities.

Supported by mental imagery, the semantics of inner speech are characterised by semantic embeddedness and agglutination (Johnson 1994). Internalised concepts tend to infuse into hybrid units with a much broader meaning, which is emphasised by Vygotsky (1986:247) who claims that “[a] single word is so saturated with sense that [...] [t]o unfold it into overt speech one would need a multitude of words”. De Guerre (2005) even assumes that the ‘little voice in the head’, as inner speech is often referred to, could also be incomprehensible to the interlocutor if ‘translated’ directly without all the necessary alternations or expansions. The internal language has a rather ‘messy’, non-linear structure, whereas overt speech is organised and subject to a number of linguistic constraints.

As a streamlined version of external speech, inner speech appears to be much faster than its overt counterpart (Johnson 1994; Wiley 2006). Korba (1990) estimates the rate of inner speech at 4000 words per minute and Coltheart (1999) claims that it may be even 15–25% faster than external speech. Wiley (2006), to the contrary, assumes that inner speech is ten times as fast as its overt counterpart but also notices that the speed of the internalised language is likely to change as it is influenced significantly by the mental state of the individual and contextual circumstances (Wiley 2006).

Silent verbal thinking is a common mental experience that is salient not only to an array of cognitive phenomena, but also influences the generation of external speech to a great extent. It is a never-ceasing process that takes place alongside and virtually simultaneous to linguistic processing that leads to the actual speech articulation. Operating within the confines of our minds, inner speech occasionally lays itself bare and slips into overt speech production, thus causing disruption in communication and the listener’s confusion. Such speech errors or slips of the tongue phenomena are tangible evidence of the inner workings of our minds and need to be regarded as a vehicle for the analysis of the internal language. Before, however, the relation between inner speech and verbal blunders is discussed, the process of speech production will be elaborated on, as this knowledge is crucial for the acknowledgement of inner speech as playing a significant role in overt speech generation.

4. Speech generation model

Levelt's (1993) model of language processing assumes that there are three main processing stages involved in speech generation: (1) conceptualization, (2) formulation, and (3) articulation. At the conceptualization level, a communicative intention arises and a preverbal message is formulated. Subsequently, this preverbal message is subject to linguistic encoding, and the formulation process which involves the conversion of the abstract conceptual structure into meaningful linguistic output begins. At this stage of speech production, appropriate lemmas are extracted from the mental lexicon and organised into a linear surface structure in accordance with grammatical and morphological constraints of a given language. Once appropriate inflectional endings are assigned to linguistic units and the surface structure of a message is partially construed, phonological encoding may proceed.

Significant as it is, in normal speech, two or three words per second are retrieved from the mental lexicon and subject to morphological, phonological, and phonetic encoding (Levelt et al. 1999). The process is, however, not that time-consuming, as lexical entries in the mental lexicon contain not only semantic and syntactic information about a given lemma, but also its morpho-phonological representation (Levelt et al. 1999, Levelt 2001). Hence, syntactic properties and diacritic parameters of a given lemma, as well as the articulatory gestures of a word, are readily available and the speech production may be carried out relatively smoothly. Inner speech appears to interact with working memory during the speech generation process as the phonetic or articulatory plan of the message is buffered as inner speech until articulation. The phonetic plan for a given lemma may, however, be stored only for a short period of time, owing to the limited capacity of working memory. Buchsbaum (2013:1) claims that only three or four items may be held in working memory at a time, and Marvel and Desmond (2012:42) emphasise that a subcomponent of working memory – the phonological loop – “is comprised of 1-2 seconds of passive storage of phonological content (i.e., sounds, words, and phrases), which is followed by a secondary active rehearsal process that retains this information beyond 1-2 seconds”.

According to Levelt (1993), the speech generation process involves the activation of processing subsystems. The main component subsystems involved in the generation of overt speech are as follows:

- (1) the Conceptualizer, which transforms the communicative intention into a preverbal message;
- (2) the Formulator, which assigns a linguistic structure to the preverbal message;
- (3) the Articulator, which executes the phonetic plan by triggering relevant articulators.

However, as stratificational linguistics proves, these three processing components are rather redundant notions. Stratificational linguistics views language as

“the code relating conceptual and phonic correlations” (Lockwood 1972:3) or, to use Sullivan’s (2011) and Garcia et al.’s (2017) terms, the code relating a non-linear embodied conceptual and executive cognition with the oral-aural interface of the linguistic input/output. Hence, once a communicative intention arises, the conceptual thought undergoes linguistic structuring and, via the spreading activation theory (Dell 1986), the internal representation of a sentence ‘goes through’ all the linguistic levels and is translated into a verbal message. Undoubtedly, it is the stage when a linguistic message is formulated, but there seems to be no need to introduce component subsystems, as it is the linguistic system itself that triggers the activation of relevant linguistic units at appropriate linguistic strata. Significant as it is, structural layers interact with one another and operate by means of parallel processing (Lamb 2004). The encoding process at the upper level only slightly precedes the operations at the lower stratum, and the phonological representations evoked by lexical items are generated “in much the same time frame as that of articulation” (Dell 1986:289).

The stratificational model of the linguistic system provides a detailed account of how language works and shows that during the formulation stage interrelated linguistic elements are triggered by a spread of activation. Given that language is viewed as a network of relations, an activation in one part of the network evokes parallel activation of other interconnected nodes, which more often than not necessitates the spread of activation even beyond interstratal boundaries. According to the stratificational model, language is composed of at least four main strata: sememic, lexemic, morphemic and phonemic (Lamb 1966, Lockwood 1972). Each stratum has level-specific rules referred to as tactic patterns which determine the arrangement of intrastratal elements. Tactic patterns are also connected to a higher stratum by means of the alternation pattern which enables the interstratal transmission of neighbouring elements. As underlined by Sullivan (2011), such organisation and structuring of the linguistic system provides a smooth transition between the cognitive store and the oral-aural interface.

The speech production model proposed by the author of the paper coalesces Levelt’s assumptions (1993) with the stratificational approach to language. Although Figure 1 also shows the direction of the decoding process, the stages of speech comprehension will not be discussed as it is the production process that the article focuses on. The speech production process starts with the intention to communicate. In consequence, a preverbal message is formulated and the linguistic encoding process ensues. As underlined by Sullivan and Tsiang (2011:359), activation “starts spreading gradually through the semotactics.² [...] Activated sememes are grouped and groupings of sememes are linearized. A short while after

---

² Semotactics is “the collection of ordering patterns specifying how sememes [structural units at the semological strata] may combine in a language” (Garcia et al. 2017:211).

the semotactic processing begins, activation starts spreading to the lexotactics³ via semo-lexemic relations”. Appropriate lexemes, together with their internal syntax, are retrieved from the mental lexicon. Each lexeme additionally activates a network of connections that incorporate linguistic elements reflecting not only semantic and syntactic information about a given lemma but also its morpho-phonological representation. Almost simultaneously, the tactics specifying the patterns of arrangement between intrastratal elements start operating and realizational relations between units of adjacent strata are established. Moreover, lemmas are reported to be associated with the appropriate articulatory gestures essential for its enunciation. Significant as it is, articulatory gestures may also be computed online (Levelt 1993) but, as Croot and Rustle (2004:376) state “pre-storage of articulatory commands for high-frequency syllables would efficiently reduce the online computational load in speech production”.

Lamb (1966) and Garcia et al. (2017) notice that such languages as Polish and English exhibit six linguistic levels. Apart from the sememic and phonemic level, they distinguish two additional polar levels referred to as hypersememic and hypophonemic. The hypersememic stratum is part of semology. In contrast to the sememic level, which deals with the meaning of clauses and sentences, the hypersememic stratum (a.k.a. gnostemic) is connected with the organisation of knowledge and therefore regarded as part of cognition (Garcia et al. 2017). Regarded as “a sort of middle ground between language and non-language”, the hypersememic strata “represents as nearly as possible the natural way of thinking about things” (Lockwood 1972:165). The hypophonological level of language represents the form of the linguistic structure just before articulation (Lamb 1966) as it specifies the actual realization of a phoneme in a given context.

Apart from the levels of speech processing, Figure 1 also presents speech monitoring loops that are to secure the proper realization of the communicative intention. Postma (2000) distinguishes three levels of speech monitoring: conceptual, inner, and auditory. Before being translated into a linguistic structure, the preverbal message is examined by the conceptual loop to determine whether the message fits the context and is relevant to the circumstances or situation. Subsequently, the articulatory plan is inspected via the internal speech monitoring system (a.k.a. inner loop) so as to prevent errors from floating into overt production. Postma (2000:109) estimates that “[t]he articulator will not have executed the speech plan until after 200–250 ms [which] leaves about 100 ms for detection and repair before overt realisation”, and claims that speakers are also likely to be able to intercept errors while constructing phonemic representations. However, even when the error slips past the speaker’s lips, it may be detected and corrected by the so-called external loop, or to use Postma’s term (2000), the ‘auditory loop’.

---

³ Lexotactics is “the collection of ordering patterns specifying how lexemes [structural units at the lexical strata] may combine in a language” (Garcia et al. 2017:211).

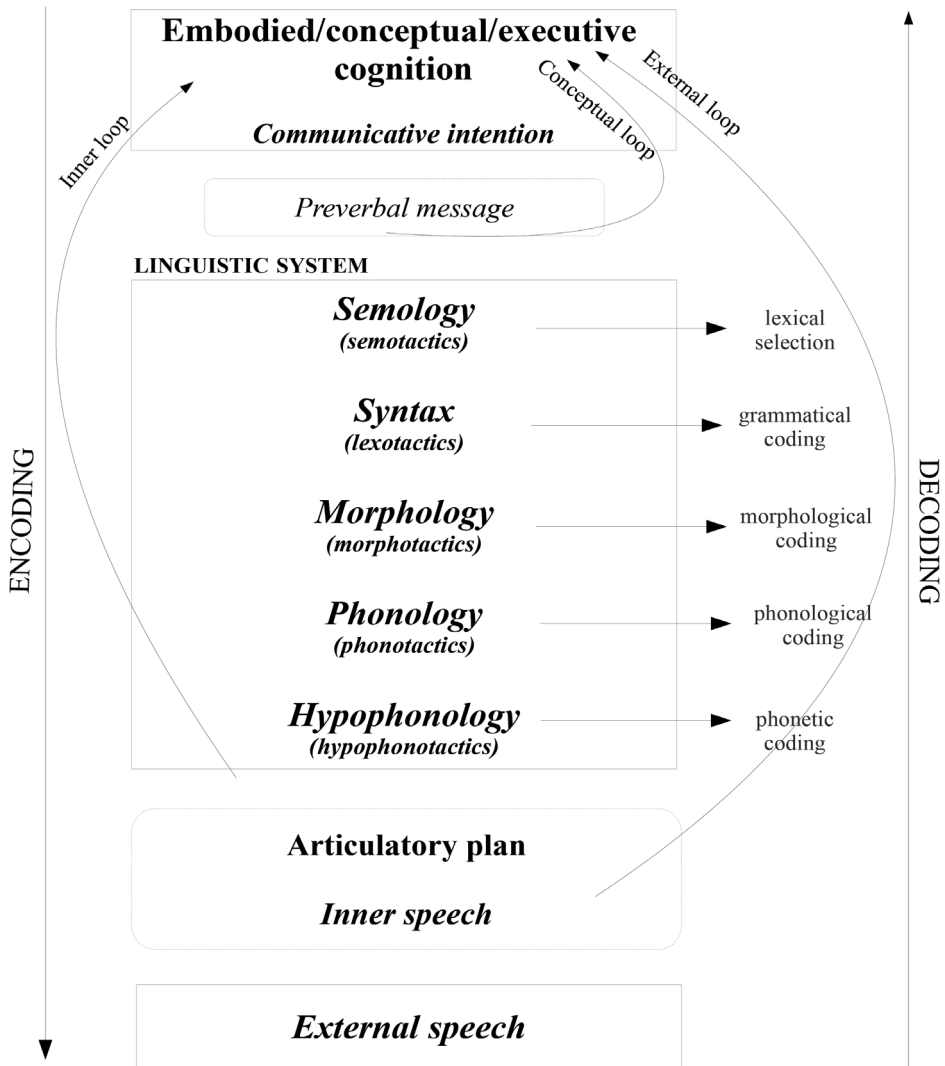

Figure 1. Linguistic processing scheme based on Levelt’s speech generation model (1989), and Sullivan and Tsiang’s description of the linguistic system (2011)

In addition to the speech monitoring systems, Postma (2000) distinguishes three types of monitors which are to detect errors during the speech planning process. Thus, he contends that there are lexicality and syntax monitors which are to form a proper lexico-syntactic structure, and node activation monitors which operate at all linguistic levels and are to prevent erroneous elements from being activated. The function of the aforementioned activation monitors is performed by stratificational tactic patterns which guide and constrain the arrangement of elements

at all linguistic levels. As they are considered obsolete, those additional monitors are not included in Figure 1.

5. The role of inner speech in the production of overt speech

As scientific research reveals, inner speech is extremely important for proper speech generation. First and foremost, it provides an articulatory plan for external speech and pre-stores linguistic information in verbal working memory (Baars/Gage 2010). This assumption is in line with Sokolov (1972) and Vygotsky (1986) – the most prominent inner speech researchers – who state that covert speech constitutes a mental draft for overt production. The importance of the pre-planning stages in external speech generation has been highlighted by such researchers as Luria (1947:77 in Akhutina 2003:53) who views inner speech as “an abbreviated verbal schema that precedes the speech act and provides the basis for its subsequent expansion”, and Leontiev (1969 in Akhutina 2003), who emphasises the importance of inner programming in the construction of the internal representation of an utterance. Similarly, Dell (1986) and Levelt (1983, 1991) stress that internal representations are built up in advance of overt production and that inner speech plays an extremely important role in monitoring the articulatory plan of an utterance. Levelt (1993) even calls inner speech an ‘articulatory buffer’, as it temporarily retains the phonological representation of a linguistic message until it is executed by the articulators or parsed into meaningful units during the decoding process. Inner speech thus appears to support working memory, as it enables maintaining linguistic information until the production or comprehension process takes place.

According to Baddeley (2000), working memory has a four-component structure; that is, it consists of the central executive, the phonological loop, the visual sketchpad, and the episodic buffer. The most important component is the ‘central executive’ which is “a superordinate cognitive control mechanism” (Buchsbaum 2013:2). There are also two slave subsystems: the ‘phonological loop’ and the ‘visual sketchpad’, which are responsible for holding verbal/acoustic and visuospatial information, respectively (Henry 2011). The phonological loop is further subdivided into two subcomponents: the phonological store and the articulatory rehearsal mechanism. Considered to be a passive component, the phonological store merely maintains information for a limited period of time, whereas the articulatory rehearsal mechanism recites the information stored within the phonological store to prevent its rapid decay (Henry 2011). Buchsbaum (2013:3) points out that inner speech performs the function of the phonological loop, as it involves both an ‘inner voice’ and an ‘inner ear’, adding that “it is not difficult to identify a resemblance between these two phenomena and the functional components of the phonological loop”. The last and the most recently-added component of working memory is called the ‘episodic buffer’, which is also controlled by the central executive (Bad-

deley 2000). As a multimodal temporary store (Henry 2011:31), the episodic buffer integrates information from various modalities, working memory components, and long-term memory into ‘a unitary episodic representation’ (Baddeley 2000:417).

Significant for subvocal rehearsal, inner speech appears also to be crucial for internal self-monitoring. Levelt (1991, 1993) claims that there are two planes of speech monitoring: (1) the internal one, supported by inner speech which is used to recite the verbal information within the phonological loop, and (2) the external one, which checks the speech output for errors which go past the internal monitoring system and have been voiced by the speaker. Quite often, however, external speech output turns out to be inconsistent with the speaker’s intention. It is then that we become aware of the inner workings of our brain and that we realize that alongside speech articulation, there is some verbal thinking going on which due to some attentional lapse may slip into the overt speech production, thus leading to the production of slips of the tongue or, more specifically, parapraxes.

6. Inner speech in slips of the tongue phenomena

Considered to be a window into backstage cognition, language, and especially speech errors, betray salient aspects of the speech generation process. As tangible outcomes of internal operations, verbal blunders enable us to achieve an increased understanding of the workings of the human mind. Slips of the tongue (hereafter SOTs) are particularly interesting phenomena, as they are treated as “unintended, nonhabitual *deviation[s] from a speech plan* [emphasis added]” (Dell 1986:284). Similarly, Jeri Jaeger (2005:2) notices that a tongue slip is “*a one-time error in speech production planning* [emphasis added]; that is, the speaker intends to utter a particular word, phrase or sentence, and during the planning process something goes wrong, so that the production is at odds with the plan”. SOTs should thus not be regarded as mere mispronunciations, or indicators of the speaker’s lack of knowledge (Söderpalm Talo 1980, Jaeger 2005), but rather as “*slips of the mind, betraying aspects of the mental control of speaking* [emphasis added]” (Nooteboom 1980:87). Dell and Oppenheim (2015) even notice that inner speech is not only generated in a similar way to external speech but is also prone to linguistic slip-ups. However, owing to methodological difficulties in measuring internal operations, those slips of the mind, as Dell (1978) calls them, are impossible to investigate. That is why only audible errors produced in external speech are taken into consideration and the role of inner speech in their generation is discussed.

The reasons for the occurrence of verbal stumbles are internally-driven but may also be externally determined. They are individual-dependant, as the speech production process is highly affected by the cognitive and psychological state of the speaker or his/her level of intoxication. Thus, mood, emotional involvement, communication barriers, anxiety, exhaustion, stress, or fast rate of speech, as well

as deficiencies in divided attention or attentional lapses may influence and distort significantly the speech generation process. As underlined by Noteboom (2010), the speaker's attention fluctuates and is directed more at inner or overt speech and when inner operations receive more attention, the speaker 'loses' control of the speech generation process, and a speech error may occur. From a linguistic point of view, Sullivan and Tsiang (2011:360) differentiate so-called 'timing errors' and claim that they arise as a result of the lack of coordination between rest periods of different linguistic strata, adding that "[...] each tactic pattern takes random rest periods during processing, while other tactic patterns continue processing or take overlapping rests. These rest periods, being random, are not coordinated. It may happen that uncoordinated rest periods in two adjacent strata cause processing to get out of synch. In such a case, we get a timing error".

No matter which stance we assume, the SOT must arise at some stage of the speech generation process. Even if the reason for the occurrence of verbal slip-ups is the lack of coordination between interstratal rest periods, it must be the state of the speaker that influences the speech production process. What is more, it is inner speech that is partially responsible for the generation of linguistic stumbles. As mentioned earlier, covert speech plays a significant role in the speech monitoring system. Apart from buffering the articulatory plan until it is checked by the internal speech monitoring system, it also checks the internal representation of the message for errors. Hence, when the error slips past the speaker's lips, it is due to the malfunctioning of the inner speech monitoring system. Interestingly, Noteboom (2010) notices that approximately 50% of the errors that surface in overt speech are corrected by speakers themselves, and all early self-interruptions and self-repairs of SOTs occur as a result of self-monitoring of covert, rather than external, speech (Noteboom 2005). It is highly likely that quite often a belated command is sent by the inner speech monitoring system, and the speaker stops the articulation of a word just after the initial sounds are voiced. In turn, late interruptions result from the operations of the overt speech monitoring system, which detects the error once it is completed.

Noteworthy as it is, errors hardly ever violate the tactic patterns of a given language. They are "practically always a phonetically possible noise" (Wells 1951:86) or semantically- or phonetically-related words, and hardly ever pseudo-words or non-words (Noteboom 2004). Typically spoken with perfect fluency (Erard 2008), verbal blunders are presumed to arise at some point of the speech generation process. Due to the influence of internal or external factors affecting the speaker, an erroneous linguistic element is activated and therefore an inappropriate part of the linguistic network is triggered. Subsequent operations abide, however, by the rules peculiar to a given linguistic layer, and therefore verbal blunders „fit the regularities of language and usage as much as possible" (Dell 1986, Baars 1992:10), and hardly ever violate phonotactic or syntactic constraints of the language.

The influence of inner speech upon the speech production process is very noticeable in Freudian slips, which arise as a result of the integration of intruding background thoughts into the overt speech production plan. Inner verbal thinking appears to be tagging along the generation of external speech and shards of inner languaging may seep into the overt speech plan.

As an example, consider the following slips of the tongue:

- (1) A waiter in a restaurant wanted to go for a smoke, but first, she had to serve a table. She went up to the table, and instead of asking *What would you like to order?*, she uttered *What would you like to smoke?*⁴
- (2) A person, extremely terrified of sharks, after a lot of teasing, was finally coaxed into having a swim in the ocean. One of her friends, who knew about her fears played some rude joke on her, which made her pretend to be offended. In lieu of *I'm shocked*, she responded *I'm sharked*.⁵
- (3) A mother and a child were building a Lego house. The mother was looking for some windows to fit into the house when the child hid something behind his backs and screamed *Zamknij okna, tzn. oczy* (*Close your windows, I mean eyes*).

Undeniably, the examples above disclose the speaker's inner thoughts. However, it is essential to know the context of the utterance to be able to discover the reasons for the occurrence of the verbal blunders. The analysis of slips of the tongue phenomena reveals that the speech generation process is often accompanying and influenced by the thinking process. When the attention of the speaker is mitigated and directed at the background line of thought, an inappropriate linguistic element is activated and erroneously slips into the overt speech plan. What is, however, worth noticing is that the error does not violate the tactics of the stratum at which it occurs. The aforementioned examples are lexical substitutions in which the source of the error belongs to the same word class category as the target element. The error must have arisen during the process of lemma retrieval, which was disrupted by internal mental operations. Noteworthy as it is, the erroneous lexeme accommodates to the syntactic environment of the utterance, which is especially noticeable in the second example. The error results from the fusion of the lemma *shark* with the syntax of the target word *shock*, and in consequence, a new pseudoword *sharked* was created. The target inflectional ending must have been added at the morphological strata because, as Lamb (2004:377) emphasises, "the morphotactics of a language provides a mechanism for forming new words and phrases, [whereas] the lexotactics guides the speakers of a language in constructing clauses and sentences which they have never used before".

⁴ Cf. <http://hotword.dictionary.com/freudian-slip/>.

⁵ Cf. <http://hotword.dictionary.com/freudian-slip/>.

The analysis of slips of the tongue phenomena shows that the speech generation process revolves around a frame-and-slot mechanism. Levelt (1991:321) notices that “[s]peech errors provide ample evidence for the independent availability of word sketches or frames and of the elements that are to fill them. [...] There are frames with positions for morphemes, phonons, or other elements; during speech the frames are filled with candidate elements”. Linguistic processing necessitates the activation of appropriate frames within a generalised tactic pattern. The intrastratal frames contain slots that are structured in accordance with the inherent tactics and filled in with elements intrinsic to a given stratum. More often than not, however, competing fillers may be rendered active and the one on which the speaker’s attention is focused wins its way to overt production.

Figure 2 shows the main stages of sentence generation which reflect the slot-binding process. Generally speaking, there seem to be two internal phases of overt speech plan creation. Once the communicative intention arises, appropriate lemmas that best reflect the meaning of the concepts to be expressed are retrieved, together with their syntactic and morpho-phonological properties. Additionally, via spreading activation, interrelated linguistic elements are triggered at each linguistic level. Subsequently, relevant frame structures are evoked and filled in with appropriate linguistic units. It is at the second stage, which involves the extraction of background frames and the creation of the surface structure that slips of the tongue phenomena typically occur as a result of the activation of erroneous elements.

Inner speech appears to play a threefold role in overt speech production. Apart from providing an internal draft for overt speech production, it supports the internal monitoring system and working memory by storing temporarily information to be processed. Therefore, any impairment in its functioning may lead to the divergence from the original speech plan and the occurrence of various types of speech errors. Substitutions or Freudian slips prove that speech errors arise at some point of linguistic encoding. Additionally, such errors as preservations, anticipations, or transpositions show that part of the internal speech plan is buffered within working memory before articulation. Styles (2005:154) claims that approximately 7 ± 2 elements can be held in short-term memory, whereas Buchsbaum (2013:1) notices that only 3 or 4 items may be retained in working memory at a time. What is more, an item is stored for 1-2s in the phonological store and then it is refreshed for another 1-2s by a secondary rehearsal process before it finally is articulated or fades away. The overt speech plan may thus be violated when phonologically-, semantically- or syntagmatically-related items are prestored in the phonological loop at once because, as noticed by Lamb (1999), an element which is retained within the inner speech loop may slip into overt production as a result of some mistiming. It should also be emphasised that the inner speech loop – an internal monitoring system supported by inner speech – performs a twofold function in linguistic processing. Not only does it facilitate the encoding process, but it is also crucial for decoding linguistic input. Therefore, when overburdened with linguistic and

COMMUNICATIVE INTENTION
Preverbal message

LINGUISTIC ENCODING

STRATUM Tactic patterns	Elements of the stratum	1st stage WORD RETRIEVAL	2nd stage SURFACE STRUCTURE CREATION <i>Extraction of background frames</i>
SEMEMIC Semotactics	sememes		<p>Conceptual-semantic processing – appropriate concepts are evoked and their semantic representation is established. Additionally, relevant lexemes reflecting the meanings of a concept are activated.</p> <p>Syntactic encoding – appropriate lexemes are retrieved from the mental lexicon and fitted into a frame which imposes a linear ordering upon the evoked lexemes. The structure of the frame is constrained by the stratal lexotactics.</p>
MORPHEMIC Morphotactics	lexemes		<p>Morphemic encoding – lexemes are divided into morphemes which in turn are structured in accordance with morphotactics and subservient morphological frames.</p>
PHONEMIC Phonotactics	morphemes		<p>Phonemic encoding – the output of morphological encoding is subsequently subject to on-line syllabification process, which is context-sensitive and transcend lexical and morphemic word boundaries (Levelt 2001). Subsequently, articulatory gestures are activated and speech production follows.</p>
HYPHONEMIC Hyphotonotactics	phonemes		

Figure 2. The main stages of speech production

7. Conclusion

Undeniably, inner speech is an extremely important mental operation that significantly affects our cognitive and linguistic performance and plays an important role in linguistic processing. Though its importance has never been undermined, the true nature of inner speech cannot be fully disclosed. Impossible to be studied directly or verified objectively, the inner voice is investigated via theoretical or indirect methods and raises more questions than answers. It goes without saying that advances in brain research have provided substantial insights into the neuroscience of language and event-related brain potential technology has increased the understanding of language processing and cognitive architecture. However, it is still impossible to track the speech generation process and probe into the neural circuits of the brain. Inner speech and its influence upon overt production remain shrouded in mystery, but given the rapid advancement of neuroimaging methodology, the unanswered questions concerning the inner voice will hopefully soon be attended to and educated guesses confronted with empirical findings from neuroscience studies.

References

- AKHUTINA Tatiana V., 2003, The role of inner speech in the construction of an utterance, in: *Journal of Russian and East European Psychology* 41 (3/4), pp. 49–74.
- ALDERSON-DAY Ben / FERNYHOUGH Charles, 2015, Inner speech: Development, cognitive functions, phenomenology, and neurobiology, in: *Psychological Bulletin* 141, no. 5, pp. 931–965, <http://dx.doi.org/10.1037/bul0000021>.
- BAARS Bernard J. (ed.), 1992, *Experimental Slips and Human Error: Exploring the Architecture of Volition*, New York.
- BAARS Bernard J. / GAGE Nicole M., 2010, *Cognition, Brain, and Consciousness: Introduction to Cognitive Neuroscience*, Boston.
- BADDELEY Alan, 2000, The episodic buffer: a new component of working memory?, in: *Trends in Cognitive Sciences* 5 (11), pp. 417–423.
- BUCHSBAUM Bradley R., 2013, The role of consciousness in the phonological loop: hidden in plain sight, in: *Frontiers in Psychology* 4, article 496, doi: 10.3389/fpsyg.2013.00496.
- BUSSMAN Hadumon, 2006, *Routledge Dictionary of Language and Linguistics*, London.
- COLTHEART Veronika, 1999, Phonological codes in reading comprehension, short-term memory and memory rapid visual sequences, in: Coltheart V. (ed.), *Fleeting Memories: Cognition of Brief Visual Stimuli*, Cambridge, MA, pp. 181–225.
- CROTT Karen / RASTLE Kathleen, 2004, Is there a syllabary containing stored articulatory plans for speech production in English?, in: Cassidy S./Cox F./Mannell R./Palethorpe S. (eds.), *Proceedings of the 10th Australian International Conference on Speech Science and Technology*, Australian Speech Science and Technology Association, Canberra, pp. 376–381.
- CRYSTAL David (ed.), 2008, *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*, Oxford/Malden.
- DE GUERRO Maria C.M., 2005, *Inner speech – L2: Thinking in a second language*, New York.

- DELL Gary S., 1978, Slips of the mind, in: Paradis M. (ed.), *The Fourth Lacus Forum 1977*, Columbia, SC, pp. 69–74.
- DELL Gary S., 1986, A spreading-activation theory of retrieval in sentence production, in: *Psychological Review* 86 (93), pp. 283–321.
- DELL Gary S. / OPPENHEIM Gary M., 2015, Insights for speech production planning from errors in inner speech, in: Redford M. (ed.), *Handbook of Speech Production*, Oxford, pp. 404–418.
- ERARD Michael, 2008, Slips, Stumbles, and Verbal Blunders, and What They Mean, New York.
- EVANS Vyvyan (ed.), 2007, *A Glossary of Cognitive Linguistics*, Edinburgh.
- GARCIA Adolfo M. / SULLIVAN William J. / TSIANG Sarah, 2017, *Relational Network Theory*, Bristol.
- GEVA Sharon / JONES P. Simon / CRINION Jenny T. / PRICE Cathy J. / BARON Jean-Claude / WARBURTON Elizabeth A., 2011, The neural correlates of inner speech defined by voxel-based lesion-symptom mapping, in: *Brain* 134, pp. 3071–3082, doi: 10.1093/brain/awr232.
- GRABIAS Stanisław, 1997, Mowa i jej zaburzenia, in: *Audiofonologia* X, pp. 9–36.
- GRODZIŃSKI Eugeniusz, 1976, Mowa wewnętrzna – Szkic filozoficzno-psychologiczny, Wrocław.
- HENRY Lucy, 2011, *The Development of Working Memory in Children*, London.
- HUANG Jie / THOMAS H. Carr / YUE Cao, 2001, Comparing cortical activations for silent and overt speech using event-related fMRI, in: *Human Brain Mapping* 15, pp. 39–53.
- JAEGER Jeri J., 2005, *Kids' Slips: What Young Children's Slips of the Tongue Reveal About Language Development*, New Jersey.
- JOHNSON John R., 1984, The role of inner speech in human communication, in: *Communication education* 33, pp. 211–222.
- JOHNSON John R., 1994, Intrapersonal spoken language: An attribute of extrapersonal competency, in: Vocate D.R. (ed.), *Intrapersonal Communication: Different Voices, Different Minds*, Hillsdale, NJ, pp. 169–192.
- KORBA Rodney J., 1990, The rate of inner speech, in: *Perceptual and Motor Skills* 71, pp. 1043–1052.
- LAMB Sydney, 1966, *Outline of Stratificational Grammar*, Washington, D.C.
- LAMB Sydney, 1999, *Pathways of the Brain: The Neurocognitive Basis of Language*, Philadelphia.
- LAMB Sydney, 2004, *Selected Writings of Sydney Lamb: Language and Reality*, London.
- LEONTIEV Alexei A., 1969, *Psycholinguistic Units and the Production of Verbal Utterances*, Moscow.
- LEVELT Willem J.M., 1983, Monitoring and self-repair in speech, in: *Cognition* 14, pp. 41–104.
- LEVELT Willem J.M., 1989, *Speaking: From Intention to Articulation*, Cambridge, MA/London.
- LEVELT Willem J.M., 1991, *Speaking: From Intention to Articulation*, Cambridge.
- LEVELT Willem J.M., 1993, The architecture of normal spoken language use, in: Blanken G./Dittman J./Grimm H./Marshall J.C./Wallesh C.W. (eds.), *Linguistic Disorders and Pathologies*, pp. 1–15.
- LEVELT Willem J.M., 2001, Spoken word production: A theory of lexical access, in: *PNAS* 98 (23), pp. 13464–13471.
- LEVELT Willem J.M. / ROELOFS Ardi / MEYER Antje S., 1999, A theory of lexical access in speech production, in: *Behavioral and Brain Sciences* 22, pp. 1–75.
- LOCKWOOD David G., 1972, *Introduction to Stratificational Linguistics*, New York.
- LURIA Alexander R., 1947, *Traumatic aphasia: Its syndromes, psychology and treatment*, Moscow.
- MALMKJÆR Kirsten (ed.), 2002, *The Linguistics Encyclopedia*, London.
- MARVEL Cherie L. / DESMOND John E., 2012, From storage to manipulation: How the neural correlates of verbal working memory reflect varying demands on inner speech, in: *Brain & Language* 120, pp. 42–51.
- MATTHEWS Peter H. (ed.), 2014, *The Concise Oxford Dictionary of Linguistics*, 2nd ed., Oxford.
- MAZUR Roman / KLIMARCZYK Maciej / RUDY Jacek / NYKA Walenty, 2006, Wielopiętrowość zaburzeń mowy w praktyce lekarskiej, in: *Psychiatria* 3 (3), pp. 112–117.
- MICHALIK Mirosław / SIUDAK Anna (eds.), 2010, *Zagadnienia mowy i myślenia*, Kraków.

- MORIN Alain, 2009, Inner speech and consciousness, in: Banks W.P. (ed.), *Encyclopedia of Consciousness*, vol. 1, Oxford, pp. 389–402.
- MORIN Alain, 2012, Inner speech, in: Hirstein W. (ed.), *Encyclopedia of Human Behaviour*, San Diego, CA, pp. 436–443.
- NOOTEBOOM Sieb G., 1980, Speaking and unspeaking: detection and correction of phonological and lexical errors in spontaneous speech, in: Fromkin V. A. (ed.), *Errors in Linguistic Performance: Slips of the Tongue, Ear, Pen, and Hand*, London, pp. 87–96.
- NOOTEBOOM Sieb G., 2004, Self-monitoring of inner speech and overt speech, in: *Conference Proceedings. From sound to sense: 50+ Years of Discoveries in Speech Communication*, Massachusetts Institute of Technology, pp. 187–190.
- NOOTEBOOM Sieb G., 2005, Lexical bias revisited: Detecting, rejecting and repairing speech errors in inner speech, in: *Speech Communication* 47, pp. 43–58.
- NOTEBOOM Sieb G., 2010, Monitoring for speech errors has different functions in inner and overt speech, in: Everaert M./Lentz T./De Mulder H./Nilsen Ø./Zondervan A. (eds.), *The Linguistic Enterprise: From Knowledge of Language to Knowledge in Linguistics*, Amsterdam, pp. 213–234.
- OPPENHEIM Gary M., 2001, *The little voice in your head: Error-based investigations of abstracted and articulated inner speech*, master's thesis, https://oppenheim-lab.bangor.ac.uk/pubs/OppenheimGM_2009_mastersThesis_innerSpeech.pdf.
- POSTMA Albert, 2000, Detection of errors during speech production: a review of speech monitoring models, in: *Cognition* 77, pp. 97–131.
- REN Xuezhong / WANG Tengfei / JARROLD Christopher, 2016, Individual differences in frequency of inner speech: Differential relations with cognitive and non-cognitive factors, in: *Frontiers in Psychology* 7, article 1675, pp. 1–12. doi: 10.3389/fpsyg.2016.01675.
- SCOTT Mark / YEUNG Henny H. / GICK Bryn / WERKER Janet F., 2013, Inner speech captures the perception of external speech, in: *Journal of Acoustical Society of America* 133(4), pp. EL 286–EL 292.
- SÖDERPALM TALO Ewa, 1980, Slips of the tongue in normal and pathological speech, in: Fromkin V.A. (ed.), *Errors in Linguistic Performance: Slips of the Tongue, Ear, Pen, and Hand*, pp. 81–86.
- SOKOLOV Aleksander N., 1972, *Inner Speech and Thought*, New York.
- STYLES Elizabeth A., 2005, *Attention, Perception and Memory: An Integrated Introduction*, East Sussex.
- SULLIVAN William J., 2011, Input, output, and (de)linearization: What we owe to Sydney Lamb, in: *LACUS Forum* 36, pp. 279–289.
- SULLIVAN William J. / TSIANG Sarah, 2011, Speech errors and the ontological status of the morpheme, in: *Kwartalnik Neofilologiczny* LVIII (3), pp. 357–373.
- VYGOTSKY Lev S., 1986, *Thought and Language*, Cambridge.
- WELLS Rulon, 1951, Predicting slips of the tongue, in: Fromkin V.A. (ed.), *Speech Errors as Linguistic Evidence*, pp. 82–87.
- WILEY Norbert, 2006, Inner speech as a language: A Saussurean inquiry, in: *Journal for the Theory of Social Behaviour* 36.3, pp. 319–341.

The role of inner speech in the speech production process

The article summarizes the current state of understanding of the concept of inner speech and evaluates the role of the internal language in the speech generation process. First, the available definitions of inner speech are presented and its features are briefly characterised. Subsequently, the in-

ner voice is compared to overt speech and the main differences between those two planes of speech: the internal and the external one are outlined. Since the aim of the paper is to show the role of inner speech in overt speech production, a speech generation model which coalesces Levelt's (1993) assumptions with the stratificational approach to language is presented. Different stages of linguistic processing are described and the impact of internal languaging on linguistic output is discussed. It is claimed that inner speech plays a threefold role in overt speech production: (1) provides an internal draft for external speech, (2) is vital for the self-monitoring system, and (3) supports working memory. Any impairment in the functioning of inner speech may thus lead to speech errors and slips of the tongue phenomena.

Keywords: inner speech, external speech, speech generation, slips of the tongue, stratificational model of language.

<https://doi.org/10.19195/0137-1169.40.8>

ANNETTE SIEMES

ORCID: 0000-0001-6129-0900

Uniwersytet Wrocławski, Polen

Gesundheit/zdrowie und *Krankheit/choroba* als kommunikativ semantisierte sprachliche Größen und Elemente des Systems der Kollektivsymbolik in Deutschland und Polen

Der folgende Artikel betrachtet die Wörter *Gesundheit* und *Krankheit* sowie ihre polnischen Pendanten *zdrowie* und *choroba* als kommunikativ semantisierte Elemente, die in beiden Sprachen als Kommunikationskonzepte funktionieren und eine kollektivsymbolische Funktion übernehmen bzw. an der Entstehung und Konsolidierung des Systems der Kollektivsymbolik, wie es von Michael Fleischer seit 1993 für beide Länder¹ mehrfach untersucht wurde, beteiligt sind (vgl. Fleischer 1995, 1996, 2003). Im Rahmen der im vorliegenden Text eingenommenen Perspektive interessiert uns vorrangig, wie die vier hier analysierten Wörter axiologisch eingeschätzt werden und wie sich ihre Bedeutung aus einer pragmatischen sowie kommunikationsanalytischen Sicht gestaltet – dann, wenn Kommunikationsteilnehmer um deren Charakterisierung gebeten werden. Eben dies fand im Rahmen einer Untersuchung der Wörter *Gesundheit/zdrowie* und *Krankheit/choroba* (unter zahlreichen weiteren) in ihrer potentiellen Funktion als Kollektivsymbole statt; der vorliegende Text basiert somit auf auszugsweisen, hier jedoch in gesonderter Perspektive betrachteten Daten, die aus einer umfassenden, langfristig angelegten Studie zu Kollektivsymbolen hervorgegangen sind, deren aktuelle Edition im Rahmen eines von der Deutsch-Polnischen Wissenschaftsstiftung geförderten Projekts realisiert wurde (vgl. Fleischer/Siemes/Grech 2021). Ein spezielles aktuelles Interesse an den für die vorliegende Betrachtung gewählten Wörtern *Gesundheit/zdrowie* und *Krankheit/choroba* ergibt sich aus der Corona-Thematik,

---

¹ Sowie im Jahr 1997 zusätzlich für Russland.

vor deren Hintergrund die Frage nach ihrer Rolle und Bedeutung im System der Kollektivsymbolik besonders zentral erscheint.

1. Grundlagen

Die Untersuchung von Kollektivsymbolen als spezifischen Elementen, welchen über ihre sprachliche Manifestation und lexikalische Bedeutungen hinaus eine besondere Funktion in der Kommunikation zukommt und welche auf besondere Weise mit breiteren, kommunikativen Bedeutungen versehen werden, wurde in ihrer konkreten Form durch Michael Fleischer erarbeitet und empirisch umgesetzt sowie in der Allgemeinen Kommunikationstheorie theoretisch fundiert (Fleischer 2006 sowie 2007). Sie lässt sich – allgemein und in einem breiten Verständnis der entsprechenden Bereiche – anschließen an Forschungen zu Werten und Weltbild sowie Schlüssel- und Fahnenwörtern/słowa sztandarowe (vgl. Bartmiński, Pisarek, Wierzbicka); der Begriff der Kollektivsymbole selbst entstammt Jürgen Links diskursanalytischen Arbeiten, wurde dort ehemals jedoch anders konzeptualisiert (s. Link 1982, 1999).

Vor diesem Hintergrund ist es einerseits unerlässlich, einführend einige Grundlagen zu referieren; zugleich soll jedoch darauf hingewiesen werden, dass es dabei lediglich um eine kurze Einordnung der hier vorgestellten Ergebnisse geht und nur gehen kann, welche im Rahmen eines Artikels gezwungenermaßen recht oberflächlich bleiben muss. Für die im Weiteren vorgenommene Betrachtung ist sie jedoch insofern von Belang, als die hier besprochenen Ergebnisse, ungeachtet ihrer Aktualität angesichts der Corona-Pandemie, nicht einer ad hoc durchgeführten Einzelstudie entstammen, sondern das Resultat eines komplexen Forschungsprojekts bilden, in das sowohl die Planung und der Prozess der Datenerhebung als auch die Analyse des gewonnenen Materials theoretisch und methodologisch eingebettet sind.

Es kann also davon ausgegangen werden, dass den hier vorgestellten Wörtern derzeit eine besondere Rolle zukommt, da sie Bereiche betreffen, deren Relevanz nicht nur in phraseologisierten, weitgehend zeitunabhängigen bzw. in der Zeit stabilen Kontexten manifest wird (z.B. – wenn es um die positive Ausformung, also *Gesundheit*, geht – bei guten Wünschen zu allen möglichen Gelegenheiten etc.), sondern aktuell auf eine nie dagewesene Weise in den Vordergrund des Alltagslebens und insbesondere medial vermittelter Kommunikationen – kurz: des Interdiskurses – getreten sind.² So erscheint derzeit die Frage durchaus von besonderem Interesse, wie sich die kommunikative Verhandlung der Bedeutung dieser Wörter sowohl im Hinblick auf deren Semantik als auch in der axiologischen Dimension –

² Ähnliches gilt mutmaßlich für das Wort *Sicherheit*, das jedoch nur in Deutschland in – ohnehin starker – kollektivsymbolischer Funktion auftritt und dort (aufgrund der Ergebnisse des ersten Erhebungsschritts) weiter untersucht wurde.

das heißt im Hinblick auf den Stellenwert der durch sie bezeichneten Themen im Interdiskurs – im Einzelnen gestaltet. Die aktuelle Situation bietet dabei jedoch lediglich den Anlass; das Forschungsinteresse ist auf die allgemeinen Tendenzen im Hinblick auf die mögliche kollektivsymbolische Funktionalisierung der Wörter gerichtet, die hier anhand der Semantik und der Bewertungsdimension sowie im Hinblick auf die Frage der kommunikativen Bedeutung beobachtet wurden. Die hier besprochenen Daten wurden, passend dazu, kurz vor bzw. noch zu Beginn der Pandemie, diverser Lockdowns usw. im März 2020 erhoben und haben somit den Vorteil, einerseits eine Momentaufnahme darzustellen, zugleich aber auch Rückschlüsse auf längerfristig konstituierte Bedeutungs- und Bewertungskonstellationen im Netz der Kollektivsymbole zuzulassen, zumal die Wörter *Gesundheit* und *Krankheit* in Deutschland bereits in der ersten Erhebung im Jahr 1993/94 untersucht worden sind (vgl. Fleischer 1996).

Eine solche langfristig bzw. auf das Erkennen längerfristig wirksamer Konstellationen im Netz der Kollektivsymbole angelegte Betrachtung erscheint sinnvoll aufgrund der (potentiellen) Eigenschaft der hier analysierten Wörter als Kollektivsymbole (oder als Elemente, die deren System katalysatorisch stützen), deren theoretischer Hintergrund hier nun kurz referiert werden soll.

2. Die Stratifikation der Kommunikation und die Rolle der Kollektivsymbole

In kommunikationswissenschaftlicher Sicht lässt sich zunächst die Stratifikation von Kommunikation in die Bereiche von Quasi-Diskursen, Diskursen sowie des Interdiskurses heranziehen,³ um den Wirkungsbereich von Kollektivsymbolen, also die Ebene des Interdiskurses, einzugrenzen.

1. Quasi-Diskurse entstehen in sozialen Gruppen (Freundeskreisen, Cliques, Gruppen von Studierenden, an einem konkreten Arbeitsplatz, in der Familie etc.). Sie weisen den vergleichsweise höchsten Freiheitsgrad bezüglich der in ihrem Rahmen vorgenommenen Bedeutungszuschreibungen auf – neue Elemente und Konstellationen können schnell eingeführt und weitgehend modifiziert werden (im Vergleich zu dem, was von anderen diskurshaften Konstellationen her vorgesehen ist), aber ebenso schnell wieder verschwinden.

2. Diskurse, die in Supragruppen (in der Theorie auch als Subkulturen bezeichnet – z.B. vor dem Hintergrund einer bestimmten Berufsgruppe, Branche, Subkultur) ausgebildet werden, zeichnen sich hingegen durch eine größere Stabilität aus und besitzen eine solidere, verbindlichere Basis, die durch die jeweils hinter ihnen stehenden und sie generierenden sozialen Formationen geschaffen und

³ Für eine detaillierte Besprechung im gesamtheoretischen Kontext siehe Fleischer 2006:295–303, 2007:249–254.

stabilisiert wird. Ein Diskurs ist in der hier zugrundeliegenden Herangehensweise somit das systemische Repertoire von Bedeutungen (Interpretanten im Sinne von Peirce) sowie generativer und anwendungsbezogener Regeln und Normen, welches die Kommunikationen der jeweiligen sozialen Formation organisiert und über deren kommunikative und soziale Spezifik entscheidet. Der Diskurs ist somit als kommunikativ bedingte Art und Weise zu sehen, wie und mit Hilfe welcher Interpretanten ($\approx$ Bedeutungszuschreibungen) die jeweilige Supragruppe in Kommunikationen erscheint, wodurch sie zugleich im Gesellschaftssystem ihre Kohärenz sichert. Der (jeweilige) Diskurs kreiert so die kommunikative Wirklichkeit einer gegebenen Formation und sichert ihre Diskretheit, also Unterscheidbarkeit vor dem gesellschaftlichen Hintergrund (zur empirischen Untersuchung dieser Diskursebene vgl. Fleischer/Siemes 2020).

3. Die Gesellschaft und ihr Interdiskurs indes sind der für die hier untersuchten Größen (Kollektivsymbole) wesentliche Bereich, in dem die dritte, kommunikative Wirklichkeit⁴ verhandelt bzw. als gemeinschaftlich wirksame Grundlage und potentieller Bezugsrahmen für jegliche geäußerten und in gesellschaftliche Wirklichkeit eingebrachten Kommunikationen produziert wird. Hierbei bilden Kollektivsymbole ein wesentliches Element – ihre relative Stabilität (die sich, wie oben erwähnt, empirisch beobachten lässt) stellt einerseits einen Garanten für das Funktionieren gesellschaftlich-kommunikativer Zusammenhänge dar (sozusagen, weil wir uns bei ihnen besonders darauf verlassen können, dass sie einen vorbereiteten Bedeutungs- und Interpretationsrahmen bieten); andererseits ermöglichen sie es, Aktualitäten und unvorhersehbare Ereignisse an die jeweils passenden Anknüpfungspunkte im bestehenden kollektivsymbolischen Netz anzuschließen (was im Hinblick auf die Pandemie und die Themen *Gesundheit/Krankheit* gegenwärtig geschieht).

Kollektivsymbole zählen somit, neben einigen wenigen anderen, zu den wesentlichsten Diskurselementen, und zeichnen sich gegenüber anderen Elementen der Sprache dadurch aus, dass sie im Rahmen einer interdiskurshaften Semantisierung mit einer über die lexikalische Bedeutung, die vereinfachend gesagt, so und nicht anders kodiert im Sprachsystem als allgemein-sprachliche Bedeutung gilt, hinausgehenden **kommunikativen** Bedeutung versehen werden, welche ihre Anwendbarkeit erweitert und zugleich vor dem gesellschaftlichen Hintergrund reguliert. Aufgrund ihrer deutlich positiven oder negativen Wertung ermöglichen sie es darüber hinaus, schnell und sozusagen unter Garantie von Anschlussfähigkeit (Luhmann) an bestehende Bereiche von Konsens oder auch Dissens anzuknüpfen und sich im Hinblick auf dieselben zu positionieren (und bilden damit ein Element von Normalisierungsprozeduren in Kommunikation⁵).

⁴ Fleischer 2006, vgl. vorhergehende Fußnote.

⁵ Mehr zum Thema Normalität und Normalisierungsprozeduren in Kommunikation – vgl. Siemes 2014, 2015; im Hinblick auf empirische Einzeluntersuchungen ausgewählter Kollektivsymbole in

Kollektivsymbole sind Zeichen, die einen derart und dermaßen ausgeprägten Interpretanten [im Peirce'schen Sinne – A.S.] besitzen, daß sie eine vom gegebenen Interdiskurs bedingte *kommunikative Bedeutung* und eine stark ausgeprägte *positive oder negative* und damit differenzierende *Färbung* (Wertung) aufweisen, die für die gesamte Gesellschaft gelten und bei denen der Interpret auf *besondere Kenntnisse* bezüglich des Bedeutungs- und hauptsächlich des Zeichen-Interpretanten angewiesen ist. Diese besonderen Kenntnisse werden im gesellschaftlichen Sozialisationsprozeß wie auch während der laufenden Kommunikationen im Rahmen einer Gesellschaft erworben und erlauben damit dem Interpretieren das adäquate Kommunizieren im Rahmen seines Interdiskurses. Dabei weicht die kommunikative Bedeutung von der allgemeinsprachlichen (lexikalischen) in den meisten Fällen stark ab. Kollektivsymbole sind die wichtigsten Elemente des Interdiskurses (Fleischer 2006:301, Hervorhebungen im Original; vgl. auch ders. 2007:254).

Die Möglichkeit der positiven oder negativen Ausprägung unterscheidet Kollektivsymbole zugleich von Werten, zumindest in deren umgangssprachlicher, positiv ausgerichteter Version. Als sozusagen klassische Beispiele, für die über lange Zeiträume kollektivsymbolische Eigenschaften bzw. eine entsprechende Funktionalisierung in der Kommunikation nachgewiesen werden können, lassen sich *Krieg/wojna*, *Frieden/pokój* oder auch *Familie/rodzina* nennen. Diese Beispiele, die weitgehend unabhängig von ihrer jeweiligen konkreten (kommunikations-)semantischen Ausprägung im jeweiligen Gesellschaftssystem kollektivsymbolisch funktionalisiert sind (was in unserem Fall für Deutschland als auch Polen über einen Zeitraum von rund 25 Jahren empirisch untersucht werden konnte), sollten jedoch nicht darüber hinwegtäuschen, dass eine der wesentlichen Eigenschaften von Kollektivsymbolen ihre distinktive Kraft ist, auf welche im zweiten Teil der Definition hingewiesen wird und die die Kollektivsymbole, über deren Relevanz als Untersuchungsgröße in sprach- und kommunikationswissenschaftlichen Studien, zusätzlich für interkulturelle Betrachtungen besonders interessant macht.

Im Fall der Kollektivsymbole dominieren kulturelle (diskursive) Bedeutungen über die lexikalischen (sind relevanter als die lexikalischen Bedeutungen). Die Kollektivsymbole basieren auf allgemeinen Eigenschaften der natürlichen Sprache, was bedeutet, dass die sie repräsentierenden Wörter eine lexikalische Bedeutung besitzen, die der jeweiligen Sprache zu eigen ist. Sie besitzen jedoch ebenso einen kulturell bedingten, zur gegebenen Einzel-Kultur gehö-

---

Polen (*rodzina/Familie*, *dom/Haus*, *zdrowie/Gesundheit*) – 2013, 2016, 2016a. Der in diesen Arbeiten für die Anwendung auf kommunikationswissenschaftliche Fragestellungen entwickelte Forschungsansatz geht zurück auf Jürgen Links Konzept des Normalismus (Link 1992, 1996, 2013; Link/Loer/Neuendorff 2003).

den Bedeutungsüberschuss, der den in verschiedenen Kulturen unterschiedlich gegebenen Systemzustand widerspiegelt (Habrajska 2012:48).⁶

Im Zuge der empirischen Untersuchung von Kollektivsymbolen wird vor dem Hintergrund der oben skizzierten theoretischen Beschreibung desweiteren relevant, dass manchen Wörtern zwar zum jeweils aktuellen Zeitpunkt aufgrund der Datelage kein kollektivsymbolischer Status zugeschrieben werden kann (beispielsweise weil kommunikative Bedeutungen nicht deutlich genug ausgeprägt sind), diese aber als sogenannte Katalysatoren einzustufen sind (vgl. Fleischer/Siemes/Grech 2021, Kap. 1.7.), da andere ermittelte Aspekte dafür sprechen, dass ihnen dennoch eine besondere Rolle zukommt.⁷ Sie stützen das System der Kollektivsymbole und sind wesentlich daran beteiligt, seine jeweilige Ausprägung zu modellieren, u.a. indem sie zur Charakterisierung der Bedeutung anderer Symbole herangezogen werden und letztere (über ihren Einfluss auf die Semantik der jeweils durch sie mitdefinierten Wörter hinaus) auf spezifische Weise miteinander verbinden und also die Ausformung des gesamten Netzes mit bedingen.

3. Die Bewertung der Wörter *Gesundheit/zdrowie* und *Krankheit/choroba*

Für eine grundsätzlich, zeit- bzw. aktualitätsunabhängig gegebene wichtige Rolle der hier vorgestellten Wörter *Gesundheit* und *Krankheit* sowie *zdrowie* und *choroba* spricht zunächst, dass diese in einem ersten Untersuchungsschritt zur Kollektivsymbolik auf eine diesbezügliche offene Frage⁸ hin mehrfach als wichtige Wörter genannt werden und auf der so ermittelten Liste häufiger Nennungen im oberen Bereich erscheinen.⁹ Beide kommunikativen Größen und Themenbereiche haben somit ausreichende Strahlkraft, um bei einer ungestützten Erhebungsweise,

⁶ Übersetzung – A.S. Originalversion: „W przypadku symboli kolektywnych znaczenia kulturowe (dyskursowe) dominują nad leksykalnymi (są istotniejsze, niż znaczenia leksykalne). Symbole kolektywne bazują na ogólnych własnościach języka naturalnego, co oznacza, że reprezentujące je wyrazy posiadają znaczenie leksykalne, właściwe danemu językowi. Posiadają jednak również naddatek znaczeniowy, uwarunkowany kulturowo, przynależny do danej kultury jednostkowej i odmiennie w różnych kulturach obrazujący stan danego systemu“ (Habrajska 2012:48).

⁷ Z.B. ihre klar positive oder negative Bewertung sowie ihre Nennung als wichtige Wörter im Rahmen einer entsprechenden offenen Frage in einem ersten Untersuchungsschritt.

⁸ Schreiben Sie bitte unten positiv und negativ markierte Worte oder Ausdrücke auf, die Ihrer Meinung nach für die Menschen in Deutschland wichtig sind. Geben Sie spontan möglichst viele Wörter oder Ausdrücke an, auch wenn Sie sich nicht ganz sicher sind. Polnische Version: Proszę napisać poniżej pozytywnie i negatywnie nacechowane słowa lub wyrażenia istotne Pana/Pani zdaniem dla ludzi w Polsce. Proszę podać spontanicznie możliwie dużo słów lub wyrażań, nawet jeśli nie ma Pan/Pani zupełnej pewności, czy są one istotne.

⁹ Die Ergebnisse dieses ersten Untersuchungsschritts hier im Einzelnen vorzustellen und dessen Einbettung in die weitere Erhebung näher zu erläutern, würde den Rahmen eines Artikels definitiv

ohne dass Wörter zur Auswahl vorgelegt worden wären, aktiv von den Versuchspersonen (im Folgenden – Vpn) wiederholt genannt zu werden. Sie werden also in der Kommunikation selbst dann als wichtig aktualisiert, wenn zugleich das maximal mögliche Gesamtrepertoire an weitgehend beliebigen anderen, als wichtig einstuftbaren Wörtern zur Verfügung steht.¹⁰

Die Bewertung der Wörter, die schließlich in einem weiteren Untersuchungsschritt (unter anderen gewählten Begriffen) den Befragten vorgelegt wurden, zeigt dann klar für beide Sprach- und Gesellschaftssysteme eine (äußerst) hohe Relevanz bzw. eindeutig positive bzw. negative Einstufung der hier analysierten kommunikativen Größen. Diese zeigt sich somit unabhängig vom jeweiligen sonstigen gegebenen, gesellschaftlich-kulturell geprägten Hintergrund, aus dem sich wiederum Unterschiede im Hinblick auf die Semantik und kommunikativen Bedeutungen ergeben können.

Der Vollständigkeit halber und zur besseren Einordnung werden die entsprechenden Werte hier für alle aktuell untersuchten Wörter präsentiert; auf die restlichen Bewertungen kann jedoch im vorliegenden Artikel aus Platzgründen nicht näher eingegangen werden. Evident wird, dass beide Bewertungshierarchien (D/PL) sich weitgehend ähneln und stärkere Abweichungen nur einzelne Wörter betreffen. Eine nähere Besprechung wie auch die Herleitung der Auswahl der untersuchten Begriffe ist in der oben genannten Publikation (Fleischer/Siemes/Grech 2021) zu finden.

Tabelle 1.¹¹ Die Hierarchie der Wörter im zweiten Schritt beider Umfragen (Deutschland/Polen 2020), Rangliste anhand des arithmetischen Mittels der Bewertungen durch je 1000 Vpn auf einer Skala von +100 (sehr positives Wort) bis -100 (sehr negatives Wort)

Untersuchung	2020D	2020PL	Untersuchung	2020D	2020PL
Wort	Bew.	Bew.	Wort	Bew.	Bew.
Gesundheit / zdrowie	91	90	Glaube / wiara	–	63
Frieden / pokój	90	82	Tradition / tradycja	53	67

sprengen – für eine umfassende Besprechung siehe Fleischer/Siemes/Grech 2021, Kap. 3.1.1. sowie 4.1.1.; für Details zum methodischen Vorgehen – Kap. 2.

¹⁰ Entsprechend breit sind die Ergebnisse dieser Untersuchungsetappe insgesamt gestreut, was zugleich bedeutet, dass ein Vorkommen von Wörtern im oberen Bereich der Häufigkeitsliste lediglich als erster – aber durchaus deutlicher – Hinweis auf eine besondere Rolle des jeweiligen Wortes gewertet werden kann. Entscheidend ist/war somit, welche Wörter *überhaupt* und *wiederholt* genannt werden und die so ermittelte Häufigkeitsliste anführen. *Gesundheit* zählt dabei (mit 107 Nennungen) zu den vier am häufigsten genannten positiven Wörtern, *Krankheit* (46 Nennungen) zu den fünf am häufigsten genannten negativen Wörtern (analog dazu in Polen *zdrowie* (28 Nennungen) zu den 30 am häufigsten genannten positiven Wörtern, *choroba* (37 Nennungen) zu den 10 am häufigsten genannten negativen Wörtern) – und dies jeweils ohne lexikalische Vereinheitlichungen, beispielsweise die Zusammenfassung mit adjektivischen Formen.

¹¹ Quelle aller Tabellen: eigene Daten und Datenanalyse.

Untersuchung	2020D	2020PL	Untersuchung	2020D	2020PL
Wort	Bew.	Bew.	Wort	Bew.	Bew.
Freiheit / wolność	88	86	Arbeit / praca	52	71
Liebe / miłość	88	88	Geld / pieniądze	51	–
Ehrlichkeit / [szczerłość] / uczciwość	85	84	Nation / naród	41	63
Freundschaft / przyjaźń	85	83	Vaterland / ojczyzna	40	73
Haus / dom	–	85	Ausländer / obcokrajowcy	9	–
Familie / rodzina	84	88	Klimawandel / zmiana klimatu	-31	–
das Gute / dobro	–	81	Wut/Zorn / złość	–	-52
Sicherheit / bezpieczeństwo	81	–	Krankheit / choroba	-68	-52
Hilfe / pomoc	75	79	Dummheit / głupota	–	-55
Urlaub / urlop	73	–	Rüpelhaftigkeit / chamstwo	–	-65
Ehre / honor	–	72	Arbeitslosigkeit / bezrobocie	-69	-47
Heimat / mała ojczyzna	72	–	Armut / bieda	-73	-58
Kinder / dzieci	67	78	Hass / nienawiść	-76	-68
Umweltschutz / ochrona środowiska	67	66	Terror	-86	–
Demokratie / demokracja	64	43	Krieg / wojna	-87	-75

Die einhellig hohe Bewertung (auf einer Skala von +100 (sehr positives Wort) bis -100 (sehr negatives Wort) gilt, wie in der Tabelle zu sehen, besonders für *Gesundheit* bzw. *zdrowie*, welche im positiven Bereich die Bewertungshierarchien in beiden Ländern sogar anführen – noch vor „klassischen“ kollektivsymbolisch funktionalisierten Wörtern wie *Liebe* oder *Freiheit*. Dabei ist zu beachten, dass dieses Bild, in dem *Gesundheit* sozusagen den Favoriten unter den bewerteten Begriffen stellt, sich noch ganz zu Beginn der pandemiebedingten Situation (im März 2020) ergab, als erste Maßnahmen zwar gerade ergriffen worden waren, jedoch das Andauern und das Ausmaß der einschneidenden Veränderungen und Schwierigkeiten noch in keiner Weise sichtbar waren und die Auswirkungen auf die Bewertung der Wörter somit als (möglicherweise – noch) eher gering einzuschätzen sind. Für eine langfristiger gültige, stabile (nicht nur durch Aktualitäten bedingte) hohe Wertung spricht auch, dass zumindest in Deutschland *Gesundheit* auch in der bereits 1994 erfolgten ersten Untersuchung (Fleischer 1996) mit an der Spitze der Bewertungen stand – damals an zweiter Stelle direkt hinter Frieden (für Polen wurden beide Wörter erst in der Erhebung aus 2020 zum Vergleich mit einbezogen). Da es hier um den axiologischen Stellenwert und die Beschreibung der Semantik

vor dem Hintergrund der aktuellen, besonderen Situation gehen soll, werden die Ergebnisse aus den vorigen Untersuchungen jedoch hier nicht weiter besprochen sowie Unterschiede wie auch Ähnlichkeiten nicht im Einzelnen dargelegt. Allgemein lässt sich feststellen, dass die durchschnittlichen Bewertungen für viele Wörter (insbesondere im Hinblick auf stark im System verankerte Symbole wie *Liebe, Freiheit, Familie* oder auch *Krieg*) erstaunlich stabil bleiben und zuweilen identisch mit jenen sind, die vor rund 25 Jahren (sowie in Polen zusätzlich im Jahr 2000) ermittelt wurden (vgl. Fleischer 1995, 1996 sowie 2003).

4. Die Bildung der semantischen Profile

Der nächste Analyseschritt bezieht sich schließlich auf die durch die Vpn vorgenommene Charakterisierung der Wortbedeutungen – hier im Hinblick auf die vier Wörter, die vor dem aktuellen Hintergrund besonders interessant erscheinen. Dabei sind zumindest zwei verschiedene Perspektiven von Belang – die Häufigkeitslisten sowie die semantischen Profile –, um über die lexikalische Ebene hinaus, auf der bestimmte Nennungen sich wörtlich wiederholen, auch die kommunikative Bedeutung erfassen zu können. Letztere umfasst, wie oben skizziert, mehr bzw. potentiell anders und breiter geartete Dimensionen als jene, die aufgrund einer reinen Häufigkeitsliste sichtbar werden. In den semantischen Profilen wird deshalb eine zusätzliche Perspektive eingenommen. Diese erlaubt es, neben inhaltlichen Dimensionen, welche gleich oder ähnlich lautende Nennungen umfassen, auch solche Antwortgruppen aus dem Material herauszuarbeiten, für die bestimmte formale Kriterien bzw. Muster entscheidend sind – also jeweils die gleiche Art und Weise, über etwas zu sprechen, z.B. für Äußerungen herangezogene Konzepte oder Bezugsrahmen, welche dann – lexikalisch unterschiedliche – Antworten miteinander verbinden.

Im Weiteren werden daher zum einen Häufigkeitslisten präsentiert und zum anderen die wesentlich breiteren semantischen Profile. Die Listen der häufigsten Antworten geben uns Auskunft darüber, welche Nennungen sich durch wortgleiche Wiederholung besonders deutlich unter allen (darüber hinaus – breit gestreuten) Antworten hervorheben und also bereits auf der Ebene der Versprachlichung eigenständige Größen bilden. Die semantischen Profile wurden aufgrund des gesamten Antwortmaterials gebildet, um auch Bedeutungskomponenten zu erfassen, die auf einer reinen Häufigkeitsliste unter diversen anderen, seltener auftretenden Versprachlichungen untergehen würden. Gerade diese Komponenten sind aus kommunikationsanalytischer Sicht besonders interessant, weil sie Ähnlichkeiten aufweisen, die auf der kommunikativen Ebene zustande kommen, also gewissermaßen dort, wo es nicht alleine darum geht, **was** gesagt, sondern auch **wie** es gesagt wird.

So erlauben die Ergebnisse in der Gesamtschau dann nicht nur das zu erfassen, was im Hinblick auf eine gegebene kommunikative Bezugsgröße gesagt wird

(welche Nennungen vorkommen), sondern auch Einblick dahingehend zu erhalten bzw. sichtbar zu machen, wie/auf welche Weise, mit welchen zusätzlichen Konzepten im Hintergrund auf die gegebene Sache Bezug genommen wird bzw. werden kann. Es geht somit nicht um eine reine, übliche Kategorisierung der Daten, sondern darum, durch diese Zusammenfassung der Daten eine Grundlage für die zusätzliche Analyse eines, theoriegeleitet erarbeiteten, speziellen Untersuchungsgegenstands (der Kollektivsymbolik) herzustellen.

Anzumerken ist, dass eine solche, breiter orientierte Art der Zusammenfassung von Textmaterial selbstverständlich immer auf verschiedene Weisen vorgenommen werden kann und hier keinesfalls als die einzig mögliche Version dargestellt werden soll. Zum einen sind generell weitere Perspektivierungen im Rahmen der Datenanalyse möglich, zum anderen können, je nach Forschungsinteresse, jeweils Zuordnungen und Dimensionsbildungen für richtig erachtet werden, die sich von den hier gemachten unterscheiden. Im Rahmen der in unserer Buchpublikation vorgelegten breiteren Analyse basieren die Form der Datenzusammenfassung und das vorgestellte Ergebnis auf den theoretischen Überlegungen zum konkreten Forschungsproblem und -feld der Kollektivsymbolik sowie den vorhergehenden empirischen Untersuchungen zu diesem Thema. Für die in diesem Artikel vorgestellte Typologisierung wurden wiederum fallweise Verschiebungen vorgenommen, die der hier gewählten Perspektive und detaillierten Untersuchung ausgewählter Wörter sowie der Frage nach Aktualitätsbezügen im gewonnenen Material geschuldet sind. Betrachten wir dieses also nun der Reihe nach im Hinblick auf beide Bereiche (Kollektivsymbolik wie auch deren Verhältnis zu im Interdiskurs auftauchenden Aktualitäten).

4.1. *Gesundheit*

Bereits die Liste der häufigsten Antworten (Tabelle 2a) deutet darauf hin, dass *Gesundheit* sowohl über einige eng(er) mit der Wortbedeutung verbundene Kategorien sowie den Hinweis auf entsprechende Lebensbereiche und Institutionen definiert ist (*Wohlbefinden, Sport/Ernährung, Arzt* etc.) als auch über solche, die zumindest auf eine zusätzliche breitere semantische Funktionalisierung vor dem Hintergrund der Kommunikation und Kollektivsymbole hinweisen. So wird sie nicht nur mit dem Joker *wichtig*, der selbstverständlich auf jegliche als besonders relevant eingestuften Größen anwendbar ist, charakterisiert (wie auch dem ähnlich gearteten *höchstes Gut*), sondern es treten bereits auf dieser Ebene wörtlich wiederholter Antworten Bezugsgrößen auf, die im Lexikon im Hinblick auf *Gesundheit* kaum zu finden wären – wie *Glück, Freiheit, Freude* und *Sicherheit*.

Generell lässt sich zugleich aber feststellen, dass nur die Antworten *wichtig* sowie *Glück* beim Blick auf wörtlich wiederholte Nennungen etwas deutlicher her-

Tabelle 2a. Liste der häufigsten Antworten ($N \geq 50$) zur Charakterisierung der Bedeutung des Wortes *Gesundheit* (Deutschland 2020, 1002 Vpn)

Gesundheit (N, 2020)			
wichtig	221	höchstes Gut	69
Glück	152	Arzt	60
Leben	94	Sicherheit	58
Freiheit	78	Ernährung	51
Freude	77	Wohlbefinden	50
Sport	74		

vortreten, alle weiteren mindestens 50 Mal auftretenden und also durch mindestens fünf Prozent der Befragten¹² gleichlautend gemachten Nennungen liegen nur in einem mittleren Bereich. Die Konventionalisierung auf der sprachlichen Ebene ist somit eher schwach ausgeprägt.

Sieht man sich das Bild an, das sich nach einer weiteren Zusammenfassung zu breiter organisierten Dimensionen im semantischen Profil ergibt (Tabelle 2b), entstehen jedoch nochmals einige Verschiebungen und bestimmte Antwortgruppen treten deutlicher (bzw. überhaupt) hervor. Anhand einer reinen Häufigkeitsliste wären diese allenfalls auf unteren Plätzen oder gar im Bereich vereinzelt auftretender Nennungen verortet, so dass ihre Rolle vor dem Hintergrund der restlichen Nennungen nicht adäquat einzuschätzen wäre. Da ebendiese Rolle nun von Interesse ist, also die Bedeutung der jeweiligen Dimensionen vor dem Hintergrund aller zum jeweiligen Wort gemachten Nennungen, werden hier zusätzlich die prozentualen Anteile an den Antworten ausgewiesen.

Die neue Betrachtungsweise anhand des semantischen Profils verdeutlicht die starke Rolle einer Dimension, die sich auf konkrete Institutionen (*Ärzte, Krankenhaus* etc.) und Behandlungen (*Medikamente*) bezieht, welche an sich weniger den Zustand Gesundheit als den Krankheitsfall betreffen. Deutlich wird auch nochmals und noch stärker der große Anteil von Nennungen, die schlicht die Relevanz und den hohen Status des Wortes markieren – zusammengefasst machen die Dimensionen *wichtig* sowie *höchstes/hohes Gut* 13,1 Prozent aller Nennungen aus. Die klar kommunikativen Bedeutungen treten vor diesem Hintergrund im semantischen Profil etwas zurück, sie sind zugleich jedoch vielseitig organisiert und beziehen sich sowohl auf individualistische Lebensaspekte (*Leben, Glück, keine Schmerzen*) wie auch auf gesellschaftliche (*Sport, Freiheit, Sicherheit*).

¹² Anhand der Basis von $N=1002$ Vpn ergibt ein Verschieben des Kommas um eine Dezimalstelle nach links den prozentualen Anteil der Vpn, die die jeweilige Nennung gemacht haben.

Tabelle 2b. Semantisches Profil* von *Gesundheit* (Deutschland 2020, 1002 Vpn)¹³

Gesundheit (N 4215)	N	%
Institutionen: (83) Arzt 60, Ärzte 16, Arztbesuche 3, Ärztemangel, ärztliche Hilfe, Ärztliche Untersuchung, ärztliche Versorgung; (31) Medikamente 26, Medikamente bezahlbar, Medikamente nehmen müssen um die Gesundheit auf dem aktuellen Zustand zu halten, Medikamente nur für Reiche, Medikamente zu erhalten, medikamentenfrei; (41) Medizin 34, medizinische Versorgung 4, medizinischer Fortschritt 3; (38) Krankenhaus 34, Krankenhäuser 4; (44) Krankenkasse 35, Krankenversicherung 9; (35) Krankheit 31, Krankheit ist etwas furchtbares, krankheitslos 3; (27) Pflege 17, pflegen 9, Pflegenotstand; Gesundheitssystem 7	316	7,5
wichtig 221, sehr wichtig 42, das wichtigste 36, das wichtigste: im Leben 9, überhaupt 5, das ein und alles 2; wichtig: damit man nicht in Krankenhäuser muss, für Mensch Tier und Umwelt, fürs alles andere, um Arbeiten zu können, um ganzheitlich zu evolutionieren, um leben zu können; wichtiger: als Geld 8, als Reichtum 2, Grundlage 2, als alles andere 2, denn je, Faktor, Teil des Lebens 2; wichtigstes 2, Merkmal eines sorgenfreien Lebens; alles 14, alles: auf der Welt, dafür tun, tun können, sonst ist alles nichts, am wichtigsten 3, am allerwichtigsten, an erster Stelle 2	314	7,4
Leben 94, Lebensfreude 25, leben 24, Lebensqualität 23, langes Leben 21, lebensnotwendig 8, lebendig 7, Lebensstil 7, Lebensweise 7, lebenswichtig 6, Lebensmut 3, Lebenslust 2, Lebenserwartung 2, Lebensgefühl 2, lebenswert 2, Leben genießen, Leben können, leben ohne Probleme, leben so dass man gesund bleibt, Lebensenergie, Lebensgrundlage, Lebensrecht	240	5,7
(149) höchstes Gut 69, hohes Gut 14, kostbar 4, kostbares Gut 2, wichtigstes: Gut 18, Gut des Menschen 2, wichtiges Gut 6, wertvolles Gut 4, das heiligste Gut, ein sehr wichtiges Gut, ein Volksgut, erstrebenswertes Gut, wertvoll 26; (75) gut 32, gut: fühlen 2, gehen 2, genährt 2, versorgt, versorgt in Deutschland, verwaltet bei uns, wenn man gesund ist; gute/-er Absicherung, Appetit, Ärzte, Betreuung, Doktoren, Förderung, Gedanken, Krankheitsvorsorge, Laune 2, Lebensmittel, Lebensqualität, Medizin, Psyche, Versorgung 3, Vorsorge, Service, Umgang mit dem Körper; gutes: Aussehen, Gefühl 4, Gut, Leben 5, gutgehen	224	5,3
Glück 152, glücklich 42, höchstes Glück	195	4,6
Sport 74, Sport treiben 6, sportlich 5; Fitness 31, fit 26; Bewegung 15, Beweglichkeit 6, Bewegungsfreiheit 4; aktiv 13, Aktivität 7	187	4,4
Wohlbefinden 50, wohlfühlen 46, Wohlergehen 13, wohlbehalten 7, Wohlsein 4, Wohlbehagen 3, Wohl 2	125	3,0
Freiheit 78, frei 13, frei sein 7	98	2,3
Freude	77	1,8
Zufriedenheit 47, zufrieden 21	68	1,6
Sicherheit 58, sicher 4	62	1,5

¹³ 1. In der Tabelle fett gesetzte Wörter wurden aufgrund der Daten aus der aktuellen Erhebung für das jeweilige Land als Kollektivsymbole eingestuft. 2. Aufgrund der besonderen/spezifischen Zielsetzung der hier vorgestellten Auswertung wurden fallweise andere Zuordnungen einzelner Antworten vorgenommen, so dass (minimale) Abweichungen der Anteile einiger Dimensionen im Vergleich zu unserer überblickenden Publikation entstehen.

Gesundheit (N 4215)	N	%
keine Schmerzen 21, nicht krank 17, keine Krankheit 14, frei von Krankheit 2	54	1,3
Ernährung	51	1,2
gesund 14, gesund ernähren 10, gesund leben 8, gesund sein 4, Gesundheit 2, Gesundheitsvorsorge 2, gesunde Menschen glückliche Menschen, gesunde ausgeglichene Ernährung pflegen, gesunder Schlaf, Gesundheit aller Menschen bedeutsam siehe aktuelle Coronakrise; Gesundheit: erhalten, für den Menschen existentiell, ist das höchste gut, ist wichtiger als Geld, zu erhalten ist wichtig	49	1,2
Familie	45	1,1
Alter 29, alt werden 7, alt 3	39	0,9
Corona 20, Coronavirus 3, Coronakrise 2, Covid 19 3, Angst vor Krebs (und Corona), Corona lässt grüßen, CORONA TIME, Corona vermeiden, Gegenteil von Corona	31	0,7

* Die semantischen Profile zeigen die Dimensionen, die mindestens rund 1% aller gemachten Nennungen (im Hinblick auf das Wort, dessen Bedeutung charakterisiert wurde) auf sich vereinigen.

Es zeigt sich, dass wir es mit einem breiten Profil zu tun haben, in dem kommunikative Bedeutungen eine wesentliche Rolle spielen, wobei jedoch keine einzelne der entsprechenden Dimensionen (bis auf *Leben*) so ausgeprägt ist, dass ihr eine besondere Position oder gar der Status eines Alleinstellungsmerkmals in der Semantik zuzusprechen wäre. Diese breit aufgestellte, über lexikalische Bedeutungen und lebenspraktische Bezüge hinausgehende Semantik spricht, zusammengenommen mit der klaren Einstufung des Wortes in der Bewertungshierarchie, für das Vorliegen eines Kollektivsymbols, welches in Kommunikationen aufgrund seiner stabil und vielfältig ausgebauten Bedeutungen ebenso vielfältige Anschlüsse an die unterschiedlichsten Bereiche ermöglicht und so in verschiedenen Kontexten einsetz- bzw. funktionalisierbar wird.

Vor dem Hintergrund des eingangs erwähnten speziellen Untersuchungsinteresses, das sich derzeit im Hinblick auf die Coronapandemie ergibt, wird das Augenmerk nun noch auf die Frage gerichtet, ob und wie zum Befragungszeitpunkt, also noch zu Beginn der Pandemie, als diese jedoch durchaus in den Medien und in der Öffentlichkeit bereits breite Aufmerksamkeit erhielt, auf die aktuelle Situation Bezug genommen wird. Dafür wurde das Material nochmals speziell dahingehend analysiert, wie viele Antworten (hier – im Hinblick auf *Gesundheit*) sich, zusammen mit den oben bereits abgebildeten wörtlichen Corona-Bezügen, auf die aktuelle Situation beziehen. Wie stellen sich also (zum Erhebungszeitpunkt noch – kurzfristig) vorhandene Aktualitäten vor dem Hintergrund des Gesamtprofils dar?

Wie zu sehen, wächst der Anteil entsprechender Bezüge durch die Einbeziehung weiterer möglicher Antwort-Aspekte nicht nennenswert an. Selbst wenn man die anhand von Einzelantworten erkennbare Möglichkeit der (äußerst indirekten und nur potentiell gegebenen) Bezugnahme auf die Pandemie im Rahmen

Tabelle 2c. Charakterisierung der Bedeutung von *Gesundheit* – Bezüge auf Corona, Pandemie, aktuelle Situation etc.

Kategorie	Nennungen (N gesamt 4215)	N	% v. N
Bezüge auf Corona, Virus, Pandemie	Corona 17, Coronakrise 2, Angst vor Krebs (und Corona), Corona lässt grüßen, CORONA TIME, Corona vermeiden, Gegenteil von Corona Coronavirus 3, kein Coronavirus 2, ohne Virus, Virus Covid 19 3 Pandemie 3 kein Ausgehverbot	38	0,9
Bezüge auf den aktuellen Moment	aktuell, aktueller Wunsch; Gesundheit aller Menschen bedeutsam, siehe aktuelle Coronakrise gerade jetzt wichtig, jetzt gerade das wichtigste ganz wichtig in der heutigen Zeit wegen Coronavirus, in heutiger Zeit angeschlagen, zur Zeit das Thema im Moment leider bedroht weltweit	9	0,2
	Summe	47	1,1

von Nennungen mit globalen Bezügen berücksichtigt, stellt sich heraus, dass die Antworten, in denen auf „die Welt“ Bezug genommen wird, im Wesentlichen auf phraseologisierte Wendungen zurückgehen und keinen aktuellen Bezug erkennen lassen.¹³ So oder so ergibt sich für die Aktualitätsbezüge zum hier interessierenden Thema (zumindest im Hinblick auf das Wort *Gesundheit*) auch bei gezielter Analyse weiterhin ein Anteil von nur rund einem Prozent an den Antworten. Das Gewicht entsprechender Antworten vor dem Hintergrund des Gesamtprofils bleibt also selbst bei deren gesonderter Betrachtung bzw. breiterer Zusammenfassung weitgehend unverändert.

4.2. *Zdrowie*

Im Fall von *zdrowie* ist die Lage ähnlich. Die Liste der häufigsten Antworten zeigt zunächst ein prinzipiell ähnlich gestaltetes Bild, indem zum einen auf lexikalische sowie institutionelle und lebenspraktische Bedeutungen des Wortes verwiesen wird, zum anderen aber auch kommunikative/kollektivsymbolische Komponenten auftauchen. Diese stehen hier mit *szczęście*/Glück und *radość*/Freude sogar an erster Stelle und werden am häufigsten wiederholt genannt. Lexeme, die *Gesundheit* bzw. deren Fehlen, also den Krankheitsfall, betreffen (*lekarz, szpital, leki* / Arzt,

¹³ Globale Bezüge / auf die „Welt“ bezogene Phraseologismen und Wendungen (je 1): kaputtes Gesundheitssystem weltweit, in dieser Welt gefährdet, [im Moment leider bedroht] weltweit, alles auf der Welt, das wichtigste Gut auf der Welt, die Welt, hohes Gut der Welt, kann man mit allem Geld der Welt nicht kaufen.

Krankenhaus, Medikamente) stehen erst im mittleren bis unteren Bereich, ebenso die direkte Charakterisierung von *Gesundheit* über die bipolare Opposition *keine Krankheiten, keine Krankheit*.

Tabelle 3a. Liste der häufigsten Antworten (N ≥ 50) zur Charakterisierung der Bedeutung des Wortes *zdrowie* (Polen 2020, 1000 Vpn)

zdrowie / Gesundheit (N, 2020)					
szczęście / Glück	240	lekarz / Arzt	87	kondycja / Kondition/ körperl. Verfassung	57
radość / Freude	232	życie / Leben	76	witalność / Vitalität	53
siła / Kraft	131	dobro / d. Gute	67	leki / Medikament	52
spokój / Ruhe	108	brak chorób / k. Krankheiten	62	brak choroby / k. Krankheit	52
dobrze samopoczucie / gutes Wohlbefinden	105	szpital / Krankenhaus	59	Sport	50

Tabelle 3b. Semantisches Profil* von *zdrowie* (Polen 2020, 1000 Vpn)

zdrowie / Gesundheit (N 4159)	N	%
służba zdrowia / Gesundheitssystem: lekarz 87, lekarze 11, leki 52, lekarstwa 29, medycyna 11; opieka 7, opieka medyczna 2; pielęgniarka 8, służba zdrowia 9; szpital 59, apteka 17, NFZ 15, tabletki 6, farmacja; profilaktyka 9	323	7,8
dobrze x / gutes x: dobre samopoczucie 105, dobra/-e/-y: kondycja 14, forma 11, wyniki 5, humor 4, odżywianie 4, stan 4, życie 3, nastrój 3, stan ducha 2, stan fizyczny, stan psychiczny, kondycja psychofizyczna, zwyczaj, los, wygląd; dobro 67, dobrobyt 18, dobrostan 14, dobroć 6; samopoczucie 37	303	7,3
radość / Freude 232, radość z życia 7; uśmiech 53, uśmiech na twarzy	293	7,0
szczęście / Glück 240, szczęśliwy 4, szczęście niedoceniane; zadowolenie 41	286	6,9
kondycja / Kondition/körperl. Verfassung 57, kondycja fizyczna, kondycja psychiczna; witalność 53, witalizm 4; wigor 19; forma 19; krzepa 18, krzepkość 4; tężyzna 6, tężyzna fizyczna 3; energia 41	226	5,4
brak x / kein x: brak chorób / keine Krankheiten 62, brak choroby 52; brak: bólu 26, zmartwień 13, problemów 10, cierpienia 5, ograniczeń 4, dolegliwości 3, lekarstw 3, lekarzy 3, trosk 3, wydatków 3, leków 2, objawów choroby 2, stresu 2, konieczności kontaktów ze służbą zdrowia 2, rozpaczy, alkoholu, barier, bolączek, dbałości, depresji, dodatkowych kosztów, fizycznego bólu, gorączki, kalectwa, kaszlu, konieczności przyjmowania lekarstw, kontuzji, kościola, mi go, nałogów, NFZ, niepokoju, ograniczeń zawodowych, papierosów, pobytu w szpitalu, polityki, potrzeby chodzenia do lekarza, profilaktyki zdrowia, przeszkód, schorzeń, wizyt u lekarzy, zaburzeń, zainteresowania wszystkich kolejnych rządów, zażywania lekarstw	225	5,4
sport/dieta / Sport/Ernährung: sport 50, ruch 17, ćwiczenia 8, bieg, bieg po zdrowie, gimnastyka 2, aktywność 14, aktywność fizyczna 7, aktywny tryb życia; dieta 21, witaminy 19, zdrowe odżywianie 10, zdrowa żywność 7, jedzenie 8, odżywianie 7, żywność 3, owoce 6, warzywa 4, warzywa i owoce	187	4,5

zdrowie / Gesundheit (N 4159)	N	%
siła / Kraft 131, siła: ducha, fizyczna, psychiczna, walki, witalna; moc 30	166	4,0
spokój / Ruhe 108, spokój ducha 3, spokój wewnętrzny, spokojne życie	113	2,7
życie / Leben 76, żywotność 10	86	2,1
rodzina / Familie 49, dom / Haus 13	62	1,5
choroba / Krankheit	47	1,1

Das semantische Profil für *zdrowie/Gesundheit* stellt sich wiederum etwas anders dar als die pure Liste häufiger Nennungen. Die Gruppierung der Antworten zu Dimensionen ergibt auch hier ein Bild, in dem institutionelle Aspekte nach oben rücken, wobei, wie zu sehen, die zusammenfassende Bezeichnung *szłużba zdrowia* (welche als Entsprechung für Gesundheitssystem gesehen werden kann), zwar nicht wörtlich auftaucht, jedoch durch die hier zusammengefassten Nennungen auf diesen Gesamtbereich hingewiesen wird. Auch kommunikative Bedeutungskomponenten stehen weiterhin vorne – außer den bereits genannten *szczęście/Glück* und *radość/Freude* insbesondere *dobrze x* sowie *siła* und *spokój* (*Kraft* und *Ruhe*), mit etwas niedrigerem Anteil.

Im Vergleich lassen sich einige interessante Überschneidungen und Unterschiede des deutschen und polnischen Profils feststellen. Dabei sind manche Ähnlichkeiten auf den ersten Blick sichtbar, andere hingegen erscheinen erst, wenn über eine rein lexikalische Ebene hinaus nach Gemeinsamkeiten geschaut wird, die sich auf die Strategien beziehen, welche bei der Charakterisierung der Bedeutung angewendet werden. So steht in beiden Profilen nicht nur, wie erwähnt, eine (breit gefasste) institutionelle Dimension im Vordergrund, sondern es kommen auch darüber hinaus nicht wenige weitere gemeinsame Bezugsbereiche bzw. entsprechende Komponenten vor – darunter *Leben*, *Glück*, *Sport/Ernährung* sowie *Gut/dobro*; diese haben jedoch teils unterschiedlichen Anteil am jeweiligen Gesamtprofil. Ähnlichkeiten im Hinblick auf den zweitgenannten Aspekt (Strategien) betreffen zum einen die (in beiden Gesamtprofilen hervorstechende) Anwendung eines kommunikativen Jokers (in Deutschland – *wichtig*, in Polen – *dobrze x*), zum anderen die erwähnte bipolare Definition von *Gesundheit* durch das *Fehlen von Krankheit* (was in den polnischen Antworten mehr Raum einnimmt). Ebenfalls interessant ist das Auftauchen unterschiedlicher Kollektivsymbole (sowie kollektivsymbolischer Katalysatoren) in beiden semantischen Profilen – wenn auch jeweils eher auf den hinteren Plätzen – in beiden Fällen sind dies *Familie/rodzina* und *Krankheit*¹⁴/*choroba* sowie, darüber hinaus, *Sicherheit* und *Freiheit* in Deutschland sowie in Polen – *dobro*, *dom*.

Die Corona-Thematik taucht in den polnischen Antworten zu *zdrowie* nicht ausreichend häufig auf, um Eingang ins semantische Profil zu finden. Eine detail-

¹⁴ In Deutschland als Katalysator eingestuft.

lierte Analyse zeigt, dass dies selbst bei einer Zusammenfassung aller Antworten mit (sichtbarem) Bezug auf entsprechende Aktualitäten so bleibt (Tabelle 3c). Auch hier spielen globale Bezüge keine Rolle.¹⁵

Tabelle 3c. Charakterisierung der Bedeutung von *zdrowie* – Bezüge auf Corona, Pandemie, aktuelle Situation etc.

Kategorie	Nennungen (N gesamt 4159)	N	% v. N
Bezüge auf Corona, Virus, Pandemie	koronawirus 8, coronawirus wirus 3 teraz b. ważne – bo wirus szaleje pandemia koniec epidemii	15	0,36
Bezüge auf den aktuellen Moment	jest najważniejsze zawsze i wszędzie, dlatego teraz lepiej #zostaćwdomu; można wychodzić z domu [potentieller Bezug]	2	0,05
	Summe	17	0,41

4.3. *Krankheit*

Durchaus deutlicher werden die Bezüge auf die Corona-Thematik in beiden Erhebungen im Hinblick auf die Wörter *Krankheit/choroba*. Im Fall der deutschen Antworten schafft Corona es dabei gar auf die Liste der häufigsten wörtlich wiederholten Nennungen, wie die folgende Tabelle zeigt. Jedoch ist insgesamt auch hier die Ausprägung einzelner, wiederholt gemachter Nennungen nicht so deutlich, dass aus dieser Perspektive deren Gewicht vor dem Hintergrund der restlichen Antworten erkennbar würde. Betrachten wir daher direkt auch das semantische Profil, welches dies zusätzlich und besser aufzeigen kann.

Tabelle 4a. Liste der häufigsten Antworten ($N \geq 50$) zur Charakterisierung der Bedeutung des Wortes *Krankheit* (Deutschland 2020, 1002 Vpn)

Krankheit (N, 2020)			
Angst	165	schlimm	65
Tod	148	Corona	60
Krankenhaus	127	Medikamente	61
Schlecht	123	Schmerz	57
Arzt	124	Medizin	52
Schmerzen	120	Trauer	44
Hilfe	85		

¹⁵ Einzige auf die „Welt“ bezogene phraseologische Wendung: *najważniejsza rzecz na świecie*.

Tabelle 4b. Semantisches Profil* von *Krankheit* (Deutschland 2020, 1002 Vpn)

Krankheit (N 4260)	N	%
Schmerzen 120, Schmerz 57, schmerzhaft 3, Schmerzensgeld; Leid 36, Leiden 39	256	6,0
Arzt 124, Ärzte 25, Arztbesuch 4, Ärztemangel, Ärzte aufsuchen, Ärzte ratlos, Ärzteabwanderung, Ärztemangel, Ärztesystem, ärztliche Hilfe, ärztliche Kunst, ärztliche Versorgung; Doktor 2, Hausarzt, Zahnarzt, Mediziner; Pflege 32, pflegen 2, Pfleger 2, Pflgekräfte Mangel, pflegebedürftig, Pflegefall, Pflegeheim, Pflegenotstand, Pflegepersonal	209	4,9
schlecht 123, schlechtes Leben 3, schlecht gehen 3, schlechte Gesundheit 2, schlechte Lebensqualität 2, schlecht fühlen, schlechte Ernährung, schlechte Vorsorge, Schlechtes, schlechtes Gefühl, schlechtes System; schlimm 65, schlimm für die Betroffenen, schlimme Diagnose, schlimme Sache	207	4,9
Tod 148, tot 6, tödlich 7, Todesangst 2, todbringend, Todesdrohung; Sterben 21, Sterblichkeit 2	188	4,4
Krankenhaus 127, Krankenhäuser 3, Klinik 7; Krankenkasse 15, Krankenversicherung 4, Krankenschein 3, Krankengeld 2; krank 9, Krankheit 3, kränzlich 2; Krankenpflege 2, Krankenschwester 2, Krankenhauskeime 2, Krank darf man nicht werden, Krankenhausleistungen, Krankenhausnotstand, Krankenwagen, Krankheit wird sich ändern	186	4,4
Angst 165, Ängste 8, Angst sein Leben zu verlieren, Angst vor Corona und Ansteckungsgefahr, Angst vor Krankenhäusern und der Pharmaindustrie, Angst vor Schmerzen, Angst vor schweren Krankheiten, Angst vor Tod, angsteinflößend	180	4,2
Hilfe 85, Hilflosigkeit 23, hilflos 18, hilfsbedürftig 7, Hilfsbedürftigkeit 4, Hilfe benötigen 3, Hilfe angewiesen, Hilfe erforderlich, Hilfe suchen, Hilfe von anderen, Hilfe von Familie, Hilfestellung, Hilfsmöglichkeit verstärken	147	3,5
Beschwerden 9, Beshwerden; Fieber 13, Fieber und Hausarrest, Schnupfen 8; Unwohlsein 35, unwohl 12, unwohl fühlen 2; chronisch 10, Chroniker 2, chronische Beschwerden, chronische Krankheit; Gebrechen 10, gebrechlich 2; Schwäche 13, schwach 9, schwächt 2	132	3,1
Medikamente 61, Medikamente/Behandlung, Medikamentenwangel, Medikamentenzuzahlung, medikamentös behandelt; Medizin 52, Medizin nehmen, Medizin und Ärzte, medizinische Versorgung 2, medizinischer Fortschritt	122	2,9
Corona 60, Coronavirus 8, Covid 19 6; Virus 18, Viren 7, Viren sind die neue Krankheit, Viren/Bakterien; Pandemie 10, Seuche 6	117	2,7
Trauer 44, traurig 43, Traurigkeit 15	102	2,4
Gesundheit 43, gesund 5, gesund werden 5, gesunden 3, gesund ernähren 2, gesund leben 2, gesund bleiben, gesund sein ist besser, gesunde Lebensweise, Gesundheit ist besser als viele Krankheiten, Gesundheit ist wichtig, Gesundheitsverlust 2, Gesundheitsbeeinträchtigung, gesundheitsgefährdend; Gesundheitssystem 15, Gesundheitswesen 2, Gesundheitspolitik	87	2,0
Einschränkung 32, Einschränkungen 17, eingeschränkt 9, einschränkend 7, eingeschränkt sein 3, eingeschränkte Lebensqualität, eingeschränkte Möglichkeiten, eingeschränktes Leben, Eingeschränktheit im Tagesablauf, Einschränkung der Freiheit, Einschränkung der Lebensqualität, Einschränkungen im Alltag, Einengung	76	1,8

Heilung 22, heilbar 10, heilen 10, Heilkunde; Genesung 26	69	1,6
nicht: gut 16, gesund 10, schön 4, wünschenswert 3, wohlfühlen 2, mobil 2, arbeiten können 2, heilbar 3, anerkannt, aufgeben, aufkommen lassen, einfach, fit, gewollt 2, lebenswert, leistungsfähig, mehr frei, notwendig, ok, vital, zu ändern, zufrieden, zur Arbeit gehen können, nichts gutes	59	1,4
Sorge 33, Sorgen 24, sorgenvoll	58	1,4
Geld 19, Geldsorgen 6, Geldnot 4, geldabhängige Genesung (teils); Kosten 17, kostet Kraft, kostet Lebensqualität, kostspielig	50	1,2

Wie zu sehen, nimmt eine entsprechende breitere Dimension mit wörtlichen Bezügen auf Corona, die Pandemie u.ä. hier einen Platz im unteren Mittelfeld ein. Darüber hinaus und insgesamt ist das semantische Profil für das Wort *Krankheit* geprägt durch die Unterstreichung negativer Aspekte aus einer die individuelle Sphäre betreffenden Sicht (*Schmerzen, schlecht, Angst, Beschwerden* etc.; auch einige wenige sozusagen hoffnungsvollere Dimensionen sind aus dieser Perspektive formuliert – z.B. *Hilfe, Heilung*); hinzu kommen Dimensionen mit institutionellem und medizinischem Bezug (*Arzt/Ärzte, Krankenhaus, Medikamente*). Interessant ist das Auftreten des finanziellen Aspekts im deutschen Profil, der, wenn auch mit geringem Anteil, eine eigene Dimension bildet, dabei jedoch wiederum die vorrangig eingenommene individuelle Perspektive unterstreicht (und nicht etwa gesellschaftliche/systemische Ursprünge von Geldsorgen im Krankheitsfall). Systemische Aspekte in einer breiteren, gesellschaftlichen Perspektive tauchen im Profil auch ansonsten nur sehr vereinzelt auf. Insgesamt sind nur wenige klar kommunikative Bedeutungen festzustellen – die Verknüpfung mit anderen Kollektivsymbolen ist eher schwach ausgeprägt und scheint eher logisch-praktisch motiviert zu sein (*Hilfe*, sowie die wechselseitige, bipolare Definition *Gesundheit–Krankheit*).

Tabelle 4c. Charakterisierung der Bedeutung von *Krankheit* – Bezüge auf Corona, Pandemie, aktuelle Situation etc.

Kategorie	Nennungen (N gesamt 4260)	N	% v. N
Bezüge auf Corona, Virus, Pandemie	Corona 59, Coronavirus 7, Angst vor Corona und Ansteckungsgefahr, Corona-Virus, zur Zeit koronavirus Covid-19 4, Covid 2 Pandemie 10, Seuche 4 Virus (?) 18, Viren 7, Hysterievirus, neuzeitliche Viren, Vieren sind die neue Krankheit, Viren/Bakterien	118	2,77
Bezüge auf den aktuellen Moment	aktuell 5; aktuell !, schrenkt uns aktuell alle in unserer Bewegungsfreiheit ein (Corona), zur Zeit sehr aktuell zur Zeit überall, zur Zeit Thema Nr. 1	10	0,23
	Summe	128	3,0

Aus diesem Grund wurde *Krankheit* vor dem Hintergrund der Gesamtdatenlage in Deutschland als Katalysator eingestuft; das hier im Vergleich zu *Gesundheit* etwas stärkere Auftauchen von Aktualitäten untermauert dies (auch im Zeitverlauf – im Jahr 1994 wurde in der ersten Untersuchung entsprechend auf AIDS/ das HIV-Virus verwiesen).

Nichtsdestotrotz bewegen sich, wie in Tabelle 4c zu sehen, auch hier die Hinweise auf die beginnende Pandemie in einem unteren Bereich, wenn es um deren Anteil am gesamten semantischen Profil geht. Die Einbeziehung weiterer direkter Bezüge auf den aktuellen Zeitpunkt kann dieses Bild, wie bereits im Hinblick auf das Wort *Gesundheit*, nicht wesentlich verändern. Der Löwenanteil der Semantik bezieht sich somit auf andere Größen, die im wesentlichen den Bereich persönlicher Empfindungen und Konsequenzen oder des Kontaktes mit entsprechenden Institutionen betreffen und sozusagen kaum „saisonalen Schwankungen“ unterliegen.

4.4. *Choroba*

Für *choroba* ergibt sich ein in Teilen ähnliches Bild, in dem jedoch einige wesentliche Akzente anders gesetzt sind. Bereits die Liste der häufigsten Antworten weist darauf hin, dass die Bedeutungen schon auf der lexikalischen Ebene breiter und stabiler ausgebaut sind; dies wird im semantischen Profil noch deutlicher.

Tabelle 5a. Liste der häufigsten Antworten ($N \geq 50$) zur Charakterisierung der Bedeutung des Wortes *choroba* (Polen 2020, 1000 Vpn)

choroba / Krankheit (N, 2020)					
ból / Schmerz	273	cierpienie / Leiden	105	lekarstwa / Medikamente	62
smutek / Traurigkeit	243	złe samopoczucie / schlechtes Befinden	95	bezsilność / Macht- / Hilflosigkeit	59
szpital / Krankenhaus	149	lekarz / Arzt	88	słabość / Schwäche	55
śmierć / Tod	140	niemoc / Erschöpfung	79	nieszczęście / Unglück	53
leki / Medikamente	128	brak zdrowia / k. Gesundheit	74	gorączka / Fieber	47
strach / Angst	114	bieda / Armut	69		

Wie im Profil zu sehen, werden auch hier viele formale Kategorien zur Charakterisierung der Bedeutung herangezogen (Symptome und Folgen von Krankheit betreffend), wobei vielfach eine individualistische Perspektive eingenommen wird. Darüber hinaus tauchen jedoch Antworten auf, die auf eine breitere, kommunikativ bedingte Einsetzbarkeit im Hinblick auf gesellschaftliche (nicht medizinische) Phänomene verweisen. *Chory/krank* kann danach nicht nur ein Mensch sein, son-

Tabelle 5b. Semantisches Profil* von *choroba* (Polen 2020, 1000 Vpn)

choroba / Krankheit (N 4492)	N	%
objawy/Symptome: złe samopoczucie 95, niemoc 79, gorączka 47, osłabienie 41, depresja 23, łóżko 17, kaszel 16, przygnębienie 15, niedyspozycja 14, temperatura 13, katar 9, wyczerpanie 7, leżenie 7, leżenie w łóżku 6, zakażenie 6, osłabiona odporność, zaburzenie 8, zaburzenia: funkcji organizmu, organizmu 2, psychiczne, zdrowotne, funkcji 2, homeostazy; dolegliwość 34, dolegliwości: organizmu, bólowe, ciała, psychiczne; słabość 55, słabe samopoczucie 3, słaby organizm 2, słabe zdrowie	520	11,6
skutki/Folgen: cierpienie 105, bezsilność 59, nieszczęście 53, bezradność 43, samotność 39, lęk 37, niepewność 36, płacz 26, rozpacz 23, niepokój 21, niepełnosprawność 19, stres 19, izolacja 16, beznadzieja 10	506	11,3
służba zdrowia/Gesundheitssystem: szpital 149, leki 128, lekarstwa 62, lekarz 88, leczenie 42, opieka 20, apteka 13	502	11,2
ból/Schmerz 273, ból: głowy 5, fizyczny 2, fizyczny i psychiczny, gardła, i gorączka, mięśni, psychiczny	285	6,3
smutek/Trauer 243, zmartwienie/Sorge 33	276	6,1
brak/Fehlen von: zdrowia/Gesundheit 74, sił 26, pracy 13, perspektyw 13, odporności 10, pomocy 7, pieniędzy 7, nadziei 7, energii 5, akceptacji, apetytu 2, chęci 2, chęci do życia 2, chęci życia 2, dóbr, dostępu do specjalistów, dyspozycji, empatii, entuzjazmu, finansów, higieny 2, jedzenia, kasy, kasy na leki, komfortu 3, kondycji, kontaktów 2, leczenia bo jest się za starym i nie chcą leczyć bo im się nie opłaca, lekarstw 3, lekarzy, motywacji, możliwości, możliwości kontaktu z innymi, możliwości leczenia 2, możliwości porozumienia się z innymi, możliwości poruszania się, możliwości pracy 2, na leczenie, odporności, opieki, opieki rodziny, pewności siebie, poczucia radości, porządnej opieki zdrowotnej, pozytywnych skutków leczenia, prawidłowego działania organizmu, refundacji leków, rozwoju, ruchu, samodzielności 3, sił na wszystko, siły do pracy, spokoju, środków, środków do życia 3, szacunku, szczęścia, wiary, wiedzy, wolności 2, wpływu, wsparcia 2, współczucia, zdrówka, życia, życia z powodu chorób; braki 2	239	5,3
rodzaje chorób/Krankheitsarten: koronawirus 35, rak 32, wirus 23, epidemia 15, grypa 14, nowotwór 9, bakterie 8, aids 3, wirus żoliborski - jarosław kaczyński	140	3,1
śmierć/Tod	140	3,1
strach/Angst 114, strach o przyszłość 2, strach o jutro, strach o pracę, strach o zdrowie, strach o życie, strach przez utratą pracy	121	2,7
problemy/Probleme 36, problem 21, problemy zdrowotne 8, problem z operacją, problemy emocjonalne, problemy finansowe, problemy w rodzinie, problemy w życiu	70	1,6
bieda /Armut	69	1,5
złość/Wut/Zorn	46	1,0

dern auch ein Land, die Politik, die Gesellschaft u.ä. (vgl. dazu die im Polnischen durchaus gängige Beschreibung negativ gesehener Zustände und Kontexte – auch und besonders im sozialen Bereich – als *Pathologien/pathologisch*). Das Wort hat

somit eine recht vielfältige Semantik und ist entsprechend breit auf Kommunikationsthemen anwendbar. Vor dem Hintergrund der polnischen Datenlage insgesamt kann ihm daher durchaus kollektivsymbolischer Status zugesprochen werden.

Coronabezogene Aktualitäten (im Profil mit weiteren Krankheitsarten in einer Dimension zusammengefasst) nehmen einen nicht unbedeutenden Platz ein; insgesamt überwiegen im Gesamtprofil aber die beschriebenen, nicht aktualitätsbedingten Komponenten.

Tabelle 5c. Charakterisierung der Bedeutung von *choroba* – Bezüge auf Corona, Pandemie, aktuelle Situation etc.

Kategorie	Nennungen (N gesamt 4492)	N	% v. N
Bezüge auf Corona, Virus, Pandemie	koronawirus 35, korona covid 19 5 epidemia 15 pandemia 7 wirus 22, walka z wirusem, wirusy kwarantanna 5	91	2,03
Bezüge auf den aktuellen Moment	ostatnio też koronawirus i kwarantanna	1	0,02
	Summe		2,05

Tabelle 5c zeigt nochmals deutlich, dass Bezüge auf die gegenwärtige Lage zwar durch Nennungen wie *koronawirus*, *epidemia* etc. erkennbar sind (manche davon auch lediglich potentieller Art); weitere direkte, wörtliche Bezugnahmen auf das „Jetzt“ (im Sinne von *obecnie*, *teraz*, *dziś*, *aktualnie* o.ä.) kommen jedoch nicht vor; auch die globalen Bezüge spielen hier keine Rolle.

5. Fazit und Ausblick

Die Ergebnisse verdeutlichen insgesamt, dass und wie der Einfluss von Aktualitäten auf Kollektivsymbole bzw. kollektivsymbolische Katalysatoren zumindest bei kurzem Andauern einer (wenn auch drastischen und so nie dagewesenen) Ausnahmesituation zwar feststellbar wird, aber, zumindest zunächst, in einem wenig bedeutsamen Rahmen verbleibt. Der Einfluss auf die Gesamtgestalt des jeweiligen semantischen Profils ist marginal.

Es steht zwar zu vermuten, dass der Anteil von auf Corona-Themen bezogenen Nennungen inzwischen – nach mittlerweile (zum Zeitpunkt des Verfassens des vorliegenden Textes) einjährigem Andauern einschneidender Maßnahmen und Veränderungen im gesellschaftlichen Leben – deutlich höher liegen dürfte. Mit einer Einengung und Reduzierung der hier präsentierten semantischen Profile auf

dieses Thema ist jedoch dennoch nicht zu rechnen (angesichts der Gesamtdatenlage und der vorliegenden Erhebungen über einen Zeitraum 25 Jahren, die eine weitgehende Stabilität der Kollektivsymbole belegen). Analog zu dieser Stabilität, die metaphorisch gesprochen, nicht so leicht ins Wanken zu bringen ist, lässt sich die Strategie sehen, mit der die, teils dramatischen, coronabedingten Veränderungen, ungeachtet ihrer relativen Dauer, derzeit weiterhin zumeist als *vorübergehend* gekennzeichnet werden, nicht selten mit dem wörtlich ausgedrückten Wunsch nach (Rückkehr zur) *Normalität*. Diese explizite Positionierung der Dimension „Corona/Pandemie“ außerhalb des Normalbereichs stellt an sich ein eigenes Untersuchungsthema dar; vor dem Hintergrund der Untersuchung von Kollektivsymbolen ergibt sich aus ihr die (hier vorläufig offen bleibende) Frage, inwieweit dieser Themenbereich an die Semantik von *Gesundheit* und *Krankheit* längerfristig angebunden (und also normalisiert) wird oder wieder verschwindet.

Literaturverzeichnis

- BARTMIŃSKI Jerzy (Hrsg.), 2006, *Język, wartości, polityka. Zmiany rozumienia nazw wartości w okresie transformacji ustrojowej w Polsce. Raport z badań empirycznych*, Lublin.
- BARTMIŃSKI Jerzy / NIEBRZEGOWSKA-BARTMIŃSKA Stanisława / NYCZ Ryszard (Hrsg.), 2004, *Punkt widzenia w języku i kulturze*, Lublin.
- FLEISCHER Michael, 1995, *Das System der polnischen Kollektivsymbolik*, München.
- FLEISCHER Michael, 1996, *Das System der deutschen Kollektivsymbolik*, Bochum.
- FLEISCHER Michael, 1997, *Das System der russischen Kollektivsymbolik*, München.
- FLEISCHER Michael, 2003, *System polskich symboli kolektywnych*, Wrocław.
- FLEISCHER Michael, 2006, *Allgemeine Kommunikationstheorie*, Oberhausen (Poln. – 2007: *Ogólna teoria komunikacji*, Wrocław).
- FLEISCHER Michael / SIEMES Annette, 2020, *Świadomość i przynależność subkulturowa wśród młodzieży*, in: Grech M./Lachowska K./Olender K./Siemes A. (Hrsg.), *Badanie komunikacji / Projektowanie komunikacji*, Vol. 3, Kraków, S. 9–64.
- FLEISCHER Michael / SIEMES Annette / GRECH Michał, 2021, *Die polnische und deutsche Kollektivsymbolik*, Wiesbaden (Poln.: *Stabilność polskiej i niemieckiej symboliki kolektywnej*, Kraków) – in Druck.
- HABRAJSKA Grażyna, 2012, *Wybrane zagadnienia wprowadzające do nauki o komunikowaniu*, Łódź.
- LINK Jürgen, 1982, *kollektivsymbolik und mediendiskurse*, in: *kultuRRevolution* 1, S. 6–21.
- LINK Jürgen, 1992, *Normalismus: Konturen eines Konzepts*, in: *kultuRRevolution* 27, S. 50–70.
- LINK Jürgen, 1996, *Versuch über den Normalismus. Wie Normalität produziert wird*, Opladen.
- LINK Jürgen, 1999, *Versuch eines „Konvertibilitäts“-Schemas zur Terminologie von Michael Fleischer*, in: *kultuRRevolution* 38/39, S. 106–107.
- LINK Jürgen, 2013, *Normale Krisen? Normalismus und die Krise der Gegenwart*, Konstanz.
- LINK Jürgen / LOER Thomas / NEUENDORFF Hartmut (Hrsg.), 2003, *‘Normalität’ im Diskursnetz soziologischer Begriffe*, Heidelberg.
- LUHMANN Niklas, 1990, *Das Erkenntnisprogramm des Konstruktivismus und die unbekannt bleibende Realität*, in: Luhmann N. (Hrsg.), *Soziologische Aufklärung, 5. Konstruktivistische Perspektiven*, Opladen, S. 31–58.

- LUHMANN Niklas, 2004 [1991/92], Einführung in die Systemtheorie (Hrsg. D. Baecker, 2. Auflage), Darmstadt.
- PEIRCE Charles S., 1931–58, Collected Papers, Vol. 1–6, Cambridge.
- PEIRCE Charles S., 1983 (1903), Phänomen und Logik der Zeichen, Frankfurt am Main.
- PISAREK Walery, 1992, Współczesne słowa sztandarowe w Polsce i ich publiczność, in: Zeszyty Prasoznawcze, R. XXXIII, Nr. 1–2 (129), S. 16–37.
- PISAREK Walery, 2002, Polskie słowa sztandarowe i ich publiczność, Kraków.
- SIEMES Annette, 2013, Normalność w komunikacjach – jej negocjowanie i badanie. Na materiale komentarzy dotyczących architektury domów mieszkalnych, Łódź.
- SIEMES Annette, 2014, Voll normal. Die Untersuchung (der Aushandlung) von Normalitätsbereichen in der Kommunikation, in: Habrajska G. (Hrsg.), Symbolic Communication Strategies, Łódź, S. 38–64.
- SIEMES Annette, 2015, Normalność z perspektywy obserwatora – diagnoza, Łódź.
- SIEMES Annette, 2016, Miłość, dom, bezpieczeństwo. Mama, tata, dziecko. Raz – dwa – trzy – gotowe. Co?, in: Habrajska G./Ślósarska J. (Hrsg.), Strategie twórcze w działaniu, Łódź, S. 24–63.
- SIEMES Annette, 2016a, Zdrowie jako motyw procedur normalizacyjnych w komunikacji – perspektywy badawcze na podstawie analizy egzemplifikacji, in: Grech M./Wszolek M./Siemes A. (Hrsg.), badanie i projektowanie komunikacji 5, Kraków, S. 99–117.
- WIERZBIKA Anna, 1997, Understanding Cultures through Their Keywords. English, Russian, Polish, German, and Japanese, Oxford.

Gesundheit/zdrowie and *Krankheit/choroba* as communicationally semanticized language units and elements of the collective symbolism system in Germany and Poland

The article deals with the words *Gesundheit/zdrowie* and *Krankheit/choroba* as communicationally semanticized language units, which have been analyzed (among other words) in the framework of a broader study concerning collective symbolism in Germany and Poland. In the context of the current situation that is characterized by the COVID-19 pandemic, both issues appear prominently in communications, so their detailed analysis seems to be particularly interesting. How the semantics of this words is shaped from the perspective of respondents who are asked to characterize their meaning? Moreover, the question comes up if and how such topicalities are reflected in the outcomes (collected, however, just at the beginning of the pandemic), particularly in the semantic profiles. It turns out that an effect manifests itself, but it is only added to existing semantic constellations that have been stable over decades, without modifying them basically.

Keywords: collective symbolism, communication research, Germany/Poland, *Gesundheit/zdrowie*, *Krankheit/choroba*, COVID-19 pandemic.

<https://doi.org/10.19195/0137-1169.40.9>

RITA WŁODARCZYK
ORCID: 0000-0002-4751-1946
Uniwersytet Wrocławski, Polska

KACPER KOCUR
ORCID: 0000-0002-2637-9413
Uniwersytet Wrocławski, Polska

Różnorodność języka hiszpańskiego. Badania porównawcze na materiale języka hiszpańskiego i jego odmian używanych w krajach Ameryki Łacińskiej

Od czasów odkrycia Ameryki przez Krzysztofa Kolumba, czyli od końca XV wieku, język hiszpański (w różnych odmianach) stopniowo stawał się językiem urzędowym podbijanych przez hiszpańskich kolonizatorów krajów od Meksyku, poprzez Karaiby, na Chile kończąc. Kontakt języka hiszpańskiego z językami rdzennych mieszkańców Ameryki Łacińskiej doprowadził do powstania latynoamerykańskiej odmiany języka hiszpańskiego, która w każdym z krajów różni się od siebie pod wieloma względami.

Klasyfikacja genetyczna języka hiszpańskiego

Język hiszpański, zwany również kastylijskim¹, zgodnie z współczesną klasyfikacją genetyczną zalicza się do grupy języków zachodnioromańskich, występujących w obrębie podrodziny romańskiej języków indoeuropejskich. Rozpowszechnianie się hiszpańszczyzny na świecie związane było z rozwojem imperium hiszpańskie-

---

¹ Język hiszpański przez swoich natywnych użytkowników zarówno w Europie, jak i w Ameryce Łacińskiej nazywany jest wymiennie **español** lub **castellano**. Druga z nazw odnosi się do kastylijskich korzeni hiszpańszczyzny.

go i prowadzoną przez nie ekspansją kolonialną w XV i XVI wieku, na skutek której kultura hiszpańska wyparła na terenach współczesnej Ameryki Łacińskiej² cywilizację Indian. Z uwagi na różnorodność kulturową użytkowników omawianego języka, a także rozległy obszar geograficzny, na którym jest używany, kastylijski posiada rozmaite odmiany, wśród których można obserwować różnice na poziomach fonetycznym, gramatycznym i leksykalnym. Sama Hiszpania jest krajem wielonarodowym i wielojęzycznym, a artykuł 3 Konstytucji Hiszpanii z 27 grudnia 1978 roku stanowi co następuje:

1. Kastylijski jest hiszpańskim urzędowym językiem państwa. Wszyscy Hiszpanie mają obowiązek go znać i prawo posługiwać się nim.
2. Pozostałe języki hiszpańskie są również językami urzędowymi w odpowiednich wspólnotach autonomicznych, zgodnie z ich statutami.
3. Bogactwo różnych odmian językowych Hiszpanii jest dziedzictwem kulturowym, które jest przedmiotem szczególnego poszanowania i szczególnej ochrony³.

Do respektowanych przez Konstytucję⁴ pozostałych języków urzędowych zaliczają się: aragoński w Aragonii, aranejski w Dolinie Aran, asturyjski w Asturii, baskijski w Baskonii i Nawarze, estremadurski w Estremadurze, galicyjski w Galicji, Eo Navii, El Bierzo i Dolinie Jalamy, kantabryjski w Kantabrii, kataloński w Katalonii, La Franji i na Balearach, leoński w Leonie, portugalski w Olivenzie oraz walencki w Walencji i El Carche. Poza Hiszpanią, język kastylijski jest językiem urzędowym dziesięciu państw Ameryki Łacińskiej⁵. Według badań Instytutu Cervantesa w 2020 roku językiem hiszpańskim jako ojczystym posługiwało się 489 milionów osób, a łączną liczbę jego użytkowników oszacowano na 585 milionów⁶, co plasuje go na drugim miejscu na świecie (po języku chińskim mandaryńskim) pod względem liczby natywnych użytkowników. Ponadto hiszpański jest trzecim najpowszechniej używanym w komunikacji językiem na świecie, po językach chińskim, mandaryńskim i angielskim.

Jacek Perlin w przedmowie do „Polityki językowej a języka mniejszości” José Marii Tortosy pisze, że podstawowym problemem badacza pragnącego usystematyzować języki świata jest ustalenie, czy w konkretnym przypadku ma do czy-

² W niniejszej pracy posługujemy się pojęciami „Ameryka Łacińska” oraz „Iberoameryka”, odnoszącymi się do hiszpańskojęzycznych krajów Ameryki Środkowej i Południowej.

³ Zob. https://biblioteka.sejm.gov.pl/wp-content/uploads/2015/10/Hiszpania_pol_300612.pdf (dostęp: 27.01.2021).

⁴ Zob. https://www.senado.es/web/wcm/idc/groups/public/@cta_rrdc/documents/document/mdaw/mdiz/~edisp/lenguas_oficiales_ccaa.pdf (dostęp: 26.04.2021).

⁵ Argentyna, Boliwia, Chile, Dominikana, Ekwador, Guatemala, Gwinea, Honduras, Kolumbia, Kostaryka, Kuba, Meksyk, Nikaragua, Panama, Paragwaj, Peru, Urugwaj i Wenezuela.

⁶ Zob. https://cvc.cervantes.es/lengua/espanol_lengua_viva/pdf/espanol_lengua_viva_2020.pdf (dostęp: 27.01.2021).

nienia z dialektami lub odmianami jednego języka, czy też z różnymi językami: „Nie wiadomo też, które różnice są bardziej, a które mniej relewantne: fonetyczne, morfologiczne, składniowe czy leksykalne. Zdolność wzajemnego porozumiewania się jest w praktyce trudna do zastosowania, zależy od wielu czynników, takich jak temat rozmowy, szybkość i czystość artykulacji, dobór słownictwa, inteligencja rozmówców. Wszystko to razem powoduje, iż wszelkie podziały na języki i dialekty oparte zostały wyłącznie na kryteriach nielingwistycznych, mianowicie socjologicznych, a ściślej: socjologiczno-polityczno-kulturowo-historycznych” (Tortosa 1986:7). Tortosa w swoich badaniach językowych dochodzi do wniosku, że jedynym sensownym kryterium wydaje się poczucie przynależności językowej użytkowników. Użytkownicy języka nie zawsze są zgodni co do tego, czy mówią odrębnym językiem, czy dialektem. Z punktu widzenia socjolingwistycznego wszystkie żywe, współcześnie używane języki można podzielić na znormalizowane i nieznormalizowane. „Znormalizowana wersja języka nazywana jest zwykle, niezbyt precyzyjnie, językiem literackim, kulturalnym lub ogólnonarodowym. [...] Nieznormalizowane warianty języków noszą nazwy gwar, dialektów, narzeczy, żargonów” (Tortosa 1986:8–9).

Korzenie hiszpańszczyzny i pojęcie puryzmu – próba analizy etnolingwistycznej

Z uwagi na heterogeniczność języka hiszpańskiego, istotne jest poznanie wpływów nań innych języków. Jerzy Szałek (2013:117) za Concepción Otaolą Olano wymienia trzy źródła zasobu leksykalnego języka hiszpańskiego: wyrazy pochodzące z łaciny ludowej (ok. 23%), zapożyczenia leksykalne z języków arabskiego, greckiego i łacińskiego, a także pozostałych języków romańskich (ok. 41%) oraz nowopowstałe wyrazy (ok. 35%). Mimo że zjawisko przenikania się języków nie ominęło mowy hiszpańskiej, na przestrzeni wieków podnoszono argumenty o konieczności zachowania etymologicznej czystości zasobu leksykalnego, co związane było między innymi ze zjawiskiem⁷ kastycyzmu (Magis 1986:481). Ángel Rosenblat (1970:483), zajmując się różnicami występującymi w obrębie języka hiszpańskiego, stwierdził, że mówienie o puryzmie językowym w takim rozumieniu nie tylko jest błędne, ale także nosi znamiona szowinizmu: „[...] qué quiere decir pureza castellana? El castellano es un idioma evolucionado que adoptó elementos ibéricos, visigóticos, árabes, griegos, franceses, italianos, ingleses y hasta indígenas de América. Cómo se puede hablar de pureza castellana, o en qué momento podemos fijar el castellano y pretender que toda nueva aportación constituye una imputeza nociva? La llamada pureza es en última instancia una espe-

⁷ Kastycyzm to postawa ideologiczna, która pojawiła się w Hiszpanii w XVII wieku. Zakładała między innymi uwolnienie się hiszpańskiej kultury i języka od wpływów zagranicznych.

cie de proteccionismo aduanero, de chauvinismo lingüístico, limitado, mezquino y empobrecedor, como todo chauvinismo”⁸.

Zjawisko voseo

Pod względem gramatyczno-socjolingwistycznym voseo stanowi jedną z najbardziej wyraźnych różnic występujących między europejską a amerykańską odmianą języka kastylijskiego. Występuje ono w różnych wariantach w Argentynie, Urugwaju, Paragwaju, części Boliwii, w wenezuelskim stanie Zulia, w kolumbijskiej Antioquii oraz całej Ameryce Środkowej. W praktyce voseo polega na zamianie zaimka drugiej osoby liczby pojedynczej *tú* na jego dawny odpowiednik *vos*. Chociaż obie formy bywają używane w mowie i w piśmie, częściej spotyka się zaimek *vos*. Ponadto w liczbie pojedynczej zjawisko voseo powoduje wprowadzenie specyficznej odmiany dla zaimka w drugiej osobie, co skutkuje zmianą akcentowania lub pojawieniem się zupełnie nowych form. Odnośnie do liczby mnogiej, zaimek *vosotros* zasadniczo nie jest używany – został zastąpiony przez trzecią osobę liczby mnogiej: *ustedes*. Zastępowanie w liczbie mnogiej *vosotros* przez *ustedes* jest cechą charakteryzującą wszystkie warianty latynoamerykańskiej odmiany języka hiszpańskiego (Guillermo-Sajdak 2013:120).

Dialekt rioplatense

Odmiany języka hiszpańskiego w Argentynie i Urugwaju wykształciły rozmaite zmiany w leksyce, fonetyce i gramatyce. W zależności od regionu geograficznego i pochodzenia społecznego użytkowników języka, wzmiankuje się dialekt rioplatense, hiszpański porteño w odmianie oficjalnej oraz potocznej – lunfardo (Guillermo-Sajdak 2013:120). Istnienie tego specyficznego, opartego na języku włoskim dialektu tłumaczone jest przewagą w społeczeństwie argentyńskim emigrantów włoskich (45%) nad hiszpańskimi (33%) (Sarramone 1999:12–13). Jorge Luis Borges w humorystyczny sposób skomentował to zjawisko: „A veces pienso que no soy argentino, ya que no tengo sangre ni apellido italianos”⁹ (zob. Kaganiec-Kamińska 2012:57). Wymowa dialektu rioplatense przypomina akcentem

⁸ „[...] kto chce mówić o hiszpańskiej czystości językowej? Język hiszpański to wyewoluowana łacina, która przyjęła elementy iberyjskie, wizygockie, arabskie, greckie, francuskie, włoskie, angielskie i nawet indiańskie. Jak można mówić o hiszpańskiej czystości językowej lub w którym momencie możemy ustalić ostateczny język hiszpański i udawać, że każde nowe zapożyczenie stanowi szkodliwą nieczystość? Tak zwana czystość językowa to ostatecznie rodzaj ochrony celnej, szowinizmu językowego, ograniczonego, podłego i zubożającego, jak każdy szowinizm” (tłum. własne).

⁹ „Czasami myślę, że nie jestem Argentyńczykiem, bo nie mam włoskiej krwi ani nazwiska” (tłum. własne).

i intonacją język włoski. Jest to tak zwana intonacja wznosząco-opadająca, która charakteryzuje się rosnącym konturem na początku wypowiedzi oraz jego spadkiem na ostatniej sylabie.

Materiał badawczy i metodologia

Prowadzone przez nas badania zakładały wskazanie różnic w leksyce i konstrukcjach gramatycznych występujących pomiędzy odmianami języka hiszpańskiego w Hiszpanii i krajach Ameryki Łacińskiej. W tym celu zorganizowaliśmy trzyosobowe grupy respondentów z sześciu krajów: Argentyny, Chile, Hiszpanii, Kolumbii, Meksyku oraz Wenezueli. Chcąc uzyskać jak najbardziej miarodajny materiał, zdecydowaliśmy się na dobór państw ze względu na ich położenie geograficzne, a także przewidywane wpływy innych języków, wynikające z procesów migracyjnych. Respondenci biorący udział w badaniu to osoby pomiędzy dwudziestym a trzydziestym rokiem życia, studiujące lub aktywne zawodowo, używające na co dzień języka hiszpańskiego:

1. Argentynę reprezentowali dwie kobiety i jeden mężczyzna, zamieszkujący północną i wschodnią część kraju; wszyscy wywodzili się z rodzin pochodzenia włoskiego.

2. Chile reprezentowało trzech mężczyzn, w tym dwóch zamieszkujących centralny region Metropolitana i jeden pochodzący z północnej Ariny y Parinacoty; jeden z respondentów był metysem¹⁰, dwóch pochodziło z rodzin europejskich emigrantów.

3. Hiszpanię reprezentowali dwie kobiety i jeden mężczyzna, wszyscy byli mieszkańcami Madrytu, spośród których jedna osoba urodziła się i wychowała w Andaluzji.

4. Kolumbię reprezentowało dwóch mężczyzn i jedna kobieta, w tym dwie osoby pochodzące z południowo-zachodniego departamentu Huila i jedna wywodząca się z graniczącego z Brazylią departamentu Vaupés. Wszyscy respondenci to osoby pochodzenia metyskiego.

5. Meksyk reprezentowały trzy kobiety, zamieszkujące środkowozachodni stan Jalisco; jedna z nich deklarowała pochodzenie indiańskie, kolejna metyskie, trzecia urodziła się w Hiszpanii, a wychowała w Guadalajarze.

6. Wenezuelę reprezentowało dwóch mężczyzn i jedna kobieta. Mężczyźni byli mieszkańcami Dystryktu Stołecznego, kobieta pochodziła z zachodniej prowincji Táchira.

Przygotowaliśmy sześć wypowiedzi, których tematyka dotyczyła żywności i życia codziennego. Dzięki wykorzystaniu jednostek leksykalnych związanych

¹⁰ Określenie metys (hiszp. *mestizo*), oznaczające osobę mieszanego pochodzenia europejsko-indiańskiego, na ogół nie jest uznawane przez Latynosów za obraźliwe. Bywa jednak używane w charakterze pejoratywnym (jako ‘mieszaniec’) i wówczas jest niepożądane.

z uniwersalnymi, powszednimi praktykami, udało nam się podjąć próbę zbudowania obrazu języka codziennego w poszczególnych krajach, z zaakcentowaniem różnic na poziomie leksykalnym i gramatycznym. Respondenci otrzymali przygotowane frazy w języku angielskim. Zadaniem badanych było przetłumaczenie wypowiedzi na język hiszpański zgodnie z jego odmianą używaną przez nich na co dzień.

1. *Thanks to using this pan, you guys can make an excellent popcorn.*
(‘Dzięki użyciu tej patelni, możecie zrobić doskonały popcorn’).
2. *It’s good to keep onions and lemons together in a fridge.*
(‘Dobrze jest trzymać cebule i cytryny razem w lodówce’).
3. *I’m going to make a cake with pineapple, I have to buy more flour.*
(‘Zamierzam zrobić ciasto z ananasem, muszę kupić więcej mąki’).
4. *If I don’t catch this bus, I won’t be on time at the grocery store and I will not be able to prepare the dinner.*
(‘Jeżeli nie złapię tego autobusu, nie będę na czas w sklepie i nie będę mógł przyrządzić kolacji’).
5. *Peaches, bananas and grapes cost a lot.*
(‘Brzoskwinie, banany i winogrona kosztują dużo’).
6. *Do not touch this pot! It’s hot and the soup is not ready yet.*
(‘Nie dotykaj tego garnka! Jest gorący, a zupa nie jest jeszcze gotowa’).

Wyniki przeprowadzonego badania i ich analiza

Pierwsze zdanie w każdym przypadku rozpoczyna się w ten sam sposób.

Argentyna

1. *Gracias por utilizar esta paila, hacen un buen pochoclo.*
2. *Gracias por usar este sartén, hacen un buen pochoclo.*
3. *Gracias por usar este sartén, hacen un buen pororó.*

Chile

1. *Gracias por utilizar esta paila, ustedes hacen un muy buen maíz.*
2. *Gracias por utilizar este sartén, hacen unas buenas cabritas.*
3. *Gracias por usar este sartén, hacen buenas cabritas.*

Hiszpania

1. *Gracias por usar esta sartén, hacéis unas buenas palomitas.*
2. *Gracias por utilizar esta sartén, vosotros podéis preparar unas buenas rosetas.*
3. *Gracias por usar esta sartén, podéis preparar unas buenas rosetas.*

Kolumbia

1. *Gracias por usar esta paila, ustedes hacen un excelente maíz pira.*
2. *Gracias por usar este sartén, ustedes pueden hacer muy buen maíz pira.*
3. *Gracias por usar la paila, ustedes pueden hacer un excelente popcorn.*

Meksyk

1. *Gracias por usar esta sartén, hacen un tremendo pop.*
2. *Gracias por utilizar esta sartén, hacen un excelente popcorn.*
3. *Gracias por usar esta sartén, ustedes hacen un tremendo popcorn.*

Wenezuela

1. *Gracias por utilizar este sartén, hacen unas buenas cotufas.*
2. *Gracias por usar este sartén, hacen un buen popcorn.*
3. *Gracias por usar este sartén, hacen unas cotufas perfectas.*

Wyrażenie *gracias por* ('dzięki temu') jest powszechnie używane we wszystkich badanych krajach. Respondenci różnie tłumaczyli wyrażenie *usar* – zaobserwowaliśmy dwa czasowniki: *usar* i *utilizar*. Oba te wyrazy są synonimami i nie występują między nimi żadne różnice znaczeniowe. Mimo to czasownika *usar* używa się częściej w mowie potocznej, *utilizar* natomiast spotykany bywa w języku specjalistycznym. Badane przez nas osoby stosowały oba słowa zamiennie, niezależnie od kraju pochodzenia.

W przypadku słowa *patelnia* zaobserwowaliśmy natomiast różnice zarówno na poziomie gramatycznym, jak i leksykalnym. Okazało się, że leksem *sartén* w zależności od państwa występuje w innym rodzaju. Hiszpanie używają formy *la sartén* (*esta sartén* – 'ta/tej patelni'), wśród Latynosów dominuje rodzaj męski – *el sartén* (*este sartén*). Wyjątek stanowili respondenci z Meksyku, gdzie również *sartén* reprezentuje żeński rodzaj gramatyczny. Należy podkreślić, że Stowarzyszenie Akademii Języka Hiszpańskiego (Asociación de Academias de la Lengua Española) zaleca jednak formę *la sartén* (Real Academia Española 2014). Argentynczycy, Chilijczycy i Kolumbijczycy myśląc o patelni, posługiwali się też leksemem *paila*. Jest to typ sprzętu kuchennego, kształtem i funkcjonalnością przypominający standardową patelnię, jednak większych rozmiarów i służący nie tylko do przyrządzania, ale i serwowania potraw. Mieszkańcy krajów, w których używane są *paile*, nazywają w ten sposób również podobne akcesoria. Co ciekawe, w Chile i Kolumbii leksem *paila* ma też konotacje negatywne i bywa używany jako określenie czegoś brzydkiego, niewłaściwego¹¹.

W kwestii popcornu można zauważyć, że potrawa ta, w Polsce określana zażyczeniem z języka angielskiego, w krajach hiszpańskojęzycznych występuje

¹¹ Zob. <https://cnnespanol.cnn.com/2019/07/12/diccionario-de-colombianismos-que-significan-chino-pelado-napa-y-mermelada/> (dostęp: 25.01.2021).

pod różnymi nazwami. W samej Hiszpanii popularnymi terminami są *rosetas* ('rózyczki') i *palomitas* ('gołąbki'), co ma nawiązywać do niewielkich rozmiarów i kształtu tej przekąski. Chilijczycy również wykorzystują skojarzenia animalne; używany przez nich leksem *cabritas* tłumaczy się dosłownie jako 'kózki'. W Argentynie najczęściej spotyka się termin *pochoclo*, będący połączeniem leksemów *pop* (zapożyczonego z języka angielskiego) i *choclo*, który lokalnie oznacza kolbę kukurydzy. W północnej i wschodniej części kraju, z których pochodzili nasi respondenci, używane jest też określenie *pororó*, wywodzące się z języka Avañe'ẽ – mowy plemienia Guaraní¹². Meksykanie posługują się amerykańskim *popcorn*, podobnie jak Kolumbijczycy, u których określenie to jest używane zamiennie z *maíz pira* ('prażona kukurydza'). W Wenezueli natomiast dominuje określenie *cotufas*, którego etymologia nie jest jasna¹³, choć niewykluczone są wpływy arabskie, łacińskie, a nawet niemieckie¹⁴.

Najbardziej widoczną różnicą między europejską a latynoamerykańską odmianą języka hiszpańskiego na poziomie gramatycznym, jaką możemy zaobserwować w tym przykładzie, jest kwestia drugiej osoby liczby mnogiej. We wszystkich przykładach od respondentów pochodzących z Ameryki Łacińskiej użyto trzeciej osoby liczby mnogiej *ustedes* (w europejskim hiszpańskim używanej wyłącznie jako forma grzecznościowa – 'panowie, panie, państwo'), zastępującej hiszpański zaimek *vosotros* ('wy'). Jak można zauważyć, odmiana czasownika *hacer* ('robić'), odbywa się z pominięciem obecnego w oryginalnym języku hiszpańskim sufiksu *-áis/-éis* na rzecz formantu *-an/-en*, charakterystycznego dla trzeciej osoby liczby mnogiej. Tendencja ta, związana z omówionym wcześniej zjawiskiem *voseo*, dotyczy zaimka *vosotros* (jak również zaimka *vos*, przymiotnika dzierżawczego *vuestro* i nieakcentowanego zaimka w funkcji dopełnienia *os*) i pojawiła się w samej Hiszpanii, a konkretnie na jej południowo-zachodnim wybrzeżu. Można było obserwować ją między innymi w miastach takich jak Cádiz, Huelva czy Sevilla, będących od wieków ważnymi ośrodkami handlowymi, co tłumaczy jej obecność w Ameryce Łacińskiej.

Drugie zdanie eksponuje przede wszystkim kolejne różnice w leksyce.

Argentyna

1. *Es bueno tener cebollas y limones juntos en el frigorífico.*
2. *Es bueno tener cebollas y limones juntos en la heladera.*
3. *Es bueno tener cebollas y limones juntos en la heladera.*

¹² Guaraní to plemię południowoamerykańskich Indian, zamieszkujących głównie Boliwię, Paragwaj i północno-wschodnie obszary Argentyny. Kilka słów wywodzących się z ich języka, weszło do powszechnego użytku w hiszpańszczyźnie, między innymi *carpincho* ('kapibara'), *maracas* ('marakasy' – popularny instrument perkusyjny) i *yaguar* ('jaguar').

¹³ Zob. <https://www.academiacanarialengua.org/consultas/36/> (dostęp: 25.01.2021).

¹⁴ Zob. <http://etimologias.dechile.net/?cotufa> (dostęp: 25.01.2021).

Chile

1. *Es bueno mantener cebollas y limones todos juntos en el refrigerador.*
2. *Es bueno mantener cebollas y limones juntos en el refri.*
3. *Es bueno mantener cebollas y limones juntos en el refri.*

Hiszpania

1. *Es bueno mantener las cebollas y los limones juntos en la refrigeradora.*
2. *Es bueno mantener las cebollas y los limones juntos en el refrigerador.*
3. *Es bueno mantener cebollas y limones juntos en la refrigeradora.*

Kolumbia

1. *Es bueno tener cebollas y limones juntos en la nevera.*
2. *Es bueno tener las cebollas y los limones juntos en la nevera.*
3. *Es bueno tener cebollas y limones en la nevera.*

Meksyk

1. *Es bueno mantener juntos cebollas y limones en el refrigerador.*
2. *Es bueno mantener juntos cebollas y limones en la nevera.*
3. *Es bueno mantener cebollas y limones juntos en el refrigerador.*

Wenezuela

1. *Es bueno tener cebollas y limones juntos en la nevera.*
2. *Es bueno tener cebollas y limones juntos en la nevera.*
3. *Es bueno tener cebollas y limones juntos en la nevera.*

Choć *onions* i *lemons* w każdym przypadku tłumaczone były tak samo, to w zależności od kraju obserwowaliśmy użycie czasownika *tener* ('mieć, trzymać') lub *mantener* ('utrzymywać, zachowywać'). Pierwszy z nich wykorzystywany był w Argentynie, Kolumbii i Wenezueli, w pozostałych krajach respondenci konsekwentnie tłumaczyli *to keep* jako *mantener*. Słownik Hiszpańskiej Akademii Królewskiej (2001) wskazuje, że *mantener* określa czynność trzymania czegoś w taki sposób, aby się nie przewróciło, co uzasadnia wykorzystanie tego czasownika w kontekście przechowywania żywności. Hiszpańskie słowo *refrigeradora* ('lodówka')¹⁵, wywodzące się od łacińskiego *frigus* ('zimno'), nie jest powszechnie używane przez mieszkańców Ameryki Łacińskiej, poza Chile, gdzie zaobserwowaliśmy również skróconą formę *refri*, należącą do mowy potocznej. W większości przypadków respondenci z Ameryki Łacińskiej posługiwali się leksemem *nevera*, wywodzącym się z łacińskiej nazwy *nivaria*, której etymologia z kolei

¹⁵ Obserwuje się również użycie tego rzeczownika w rodzaju męskim – *el refrigerador*. Słownik Hiszpańskiej Akademii Królewskiej zaleca jednak używanie rodzaju żeńskiego (Real Academia Española 2014).

sięga słowa *nivis* ('śnieg'). Dawniej określano tak miejsce magazynowania śniegu służącego do konserwowania żywności. Zaadaptowanie go jako nazwę urzędnia służącego do przechowywania produktów żywnościowych jest więc logiczne i uzasadnione. W Argentynie dominują dwa określenia: *frigorífico*, pochodzące od łacińskiego *frigorificus* ('urządzenie wytwarzające zimno'), oraz *heladera*, oparte na leksemie *helado* ('lód').

Trzecia fraza była tłumaczona w podobny sposób.

Argentyna

1. *Voy a hacer la tarta de ananá, y compraré más harina.*
2. *Voy a hacer la tarta de ananá, y tengo que comprar más harina.*
3. *Voy a hacer la tarta de ananá, y tengo que comprar más harina.*

Chile

1. *Voy a hacer un pastel de piña, y compraré más harina.*
2. *Voy a hacer un pastel de piña, y tengo que comprar más harina.*
3. *Voy a hacer un pastel con piña, y compraré más harina.*

Hiszpania

1. *Voy a hacer el pastel de piña, y tengo que comprar más harina.*
2. *Voy a hacer la tarta de piña, y tengo que comprar más harina.*
3. *Voy a hacer el pastel de piña, y tengo que comprar más harina.*

Kolumbia

1. *Voy a hacer una torta con piña, y tendré que comprar más harina.*
2. *Voy a hacer una torta con piña, y tendré que comprar más harina.*
3. *Voy a hacer una torta de piña. Tengo que comprar más harina.*

Meksyk

1. *Voy a hacer un pastel con piña, tengo que comprar más harina.*
2. *Voy a hacer un pastel de piña, tengo que comprar más harina.*
3. *Voy a hacer un pastel de piña y tengo que comprar más harina.*

Wenezuela

1. *Voy a hacer una torta de piña, y compraré más harina.*
2. *Voy a hacer la torta de piña, y tengo que comprar más harina.*
3. *Voy a hacer una torta de piña, tengo que comprar más harina.*

Z nadesłanych odpowiedzi wydobyliśmy dwie istotne różnice na poziomie leksykalnym. Hiszpańskie słowo *pastel* ('ciasto') używane było wyłącznie wśród respondentów z Meksyku. Pozostali uczestnicy badania posługiwali się słowami *tarta* i *torta*, które do hiszpańszczyzny przeniknęły z języka włoskiego. *Pineapple*

natomiast zarówno w Hiszpanii, jak i Ameryce Łacińskiej tłumaczony był jako *piña*, za wyjątkiem Argentyńczyków, którzy posługują się słowem *ananá*, opartym na łacińskim *ananas*, ale zmodyfikowanym pod wpływem wspomnianego języka Avañe'ẽ. Pozostałe różnice obserwowane w tłumaczeniu tego zdania uznać można za błahę; na przykład część respondentów frazę *I have to buy* ('muszę kupić') przetłumaczyła dosłownie jako *tengo que comprar*, a część zdecydowała się na użycie czasu przyszłego *compraré* ('kupię').

Materiał uzyskany z tłumaczeń czwartego zdania prezentuje popularną różnorodność znaczeniową związaną z czasownikiem *coger*.

Argentyna

1. *Si no agarraré este colectivo, no llegaré a tiempo al comercio, y no podré preparar la cena.*
2. *Si no agarraré este ómnibus, no llegaré a tiempo al comercio, y no prepararé la cena.*
3. *Si no tomo este colectivo, no llegaré a tiempo a la tienda, y no podré preparar la cena.*

Chile

1. *No agarraré el bus, y no llegaré a tiempo al supermercado, y no haré la comida.*
2. *Si no agarraré el micro, no llegaré a tiempo al supermercado, y no prepararé la comida.*
3. *Si no agarraré este liebre, no llegaré a tiempo al supermercado, y no prepararé la cena.*

Hiszpania

1. *Si no cojo este autobús, no llegaré a tiempo a la tienda, y no podré preparar la cena.*
2. *Si no cogeré este autobús, no llegaré a tiempo a la tienda, y no prepararé la cena.*
3. *Si no cojo este autubús, no estaré a tiempo en la tienda, y no prepararé la cena.*

Kolumbia

1. *Si no cojo esta guagua, no llegaré a tiempo al supermercado, y no podré preparar la comida.*
2. *Si no cojo el colectivo, no llegaré a tiempo a la tienda, y no prepararé la comida.*
3. *Si no cojo el colectivo, no llegaré a tiempo a la tienda, y no prepararé la comida.*

Meksyk

1. *Si no alcanzo este autobús, no estaré a tiempo en el súper, y no podré preparar la cena.*
2. *Si no alcanzo este camión, no estaré a tiempo en el supermercado, y no podré preparar la cena.*
3. *Si no alcanzo el camión, no llegaré a tiempo al supermercado, y no prepararé la cena.*

Wenezuela

1. *Si no tomo este autobús, no llegaré a tiempo a la tienda, y no prepararé la comida.*
2. *Si no tomo esta buseta, no estaré a tiempo en el abasto, y no prepararé la comida.*
3. *Cuando no tomo la buseta, no llegaré a tiempo al abasto, y no podré preparar la comida.*

W Hiszpanii czasownik ten znaczy ‘chwycić’, nie budzi więc wątpliwości konstrukcja *coger el autobús*. W większości krajów Ameryki Łacińskiej *coger* jest używany jako wulgarne określenie aktu seksualnego. W związku z tym, „złapanie” jakiegokolwiek środka transportu w latynoamerykańskiej odmianie języka hiszpańskiego tłumaczy się przy użyciu czasowników *agarrar* (‘łapać, chwycić’) i *tomar* (‘brać’). Respondenci z Meksyku wykorzystali w tłumaczeniu czasownik *alcanzar* (‘dosięgnąć/uchwycić’). Różnice na poziomie słownictwa skupiają się wokół leksemów *bus*, *shop* oraz *dinner*. Hiszpanie tłumaczyli je kolejno jako: *autobús*, *tienda* i *cena*. Wyrazy te są znane w latynoamerykańskiej odmianie języka hiszpańskiego, jednak mają w Ameryce Łacińskiej rozmaite synonimy. Począwszy od autobusu, w Argentynie i Kolumbii popularne jest pochodzące z łaciny określenie *colectivo*, którego znaczenie nawiązuje do zbiorowości (*collectivus*). Jeden z mieszkańców Argentyny wykorzystał słowo *ómnibus*, które użytkownikom języka polskiego może wydać się archaiczne, natomiast dla Argentyńczyków jest powszednim określeniem autobusu. W Kolumbii natomiast, podobnie jak w Ameryce Środkowej (między innymi w Portoryko, na Dominikanie oraz na Kubie), pojawia się leksem *guagua*, który w języku mapudungun¹⁶ oznacza ‘dziecko’ – prawdopodobnie pod wpływem angielskiego *wagon*¹⁷. Chilijczycy posługują się określeniami *bus* i *micro* (będącym skrótem od *microbús*), ale jeden z badanych wykorzystał słowo *liebre*, oznaczające zającą. W Chile *liebre* oznacza nie tylko zwierzę, ale również specyficzny rodzaj małogabarytowych autobusów. W Wene-

¹⁶ Jest to język używany przez członków grupy etnicznej Mapuche, należący do rodziny języków araukańskich, spotykany najczęściej w środkowej części Chile oraz zachodniej Argentynie.

¹⁷ Zob. <http://etimologias.dechile.net/?guagua> (dostęp: 25.01.2021).

zueli taki pojazd nazywa się *buseta* i ten właśnie rzeczownik podawali w badaniu Wenezuelczycy. Odnośnie do frazy *grocery store*, wśród użytkowników latynoamerykańskiej odmiany języka hiszpańskiego najczęściej pojawiały się tłumaczenia: *tienda*, *comercio* i *supermercado* (oraz derywat wsteczny *súper*), których używa się zamiennie w całej Ameryce Łacińskiej. Wyjątkiem jest Wenezuela, gdzie dodatkowo funkcjonuje rzeczownik *abasto*, pochodzący od czasownika *abastar*, oznaczającego ‘dostarczać’, ‘zaopatrywać’. Ostatnia z leksykalnych różnic widocznych w tym przykładzie to tłumaczenia rzeczownika *dinner*. Badani z Argentyny, Hiszpanii i Meksyku przekładali go jako *cena* (‘kolacja’). Pozostali respondenci wskazywali na rzeczownik *comida*, będący synonimem słów ‘jedzenie’ i ‘posiłek’.

Tłumaczenia kolejnego zdania uwydatniły następujące różnice w zasobie leksykalnym poszczególnych odmian języka kastylijskiego.

Argentyna

1. *Duraznos, plátanos y uvas son costosos.*
2. *Duraznos, bananas y uvas son costosos.*
3. *Duraznos, bananas y uvas son costosos.*

Chile

1. *Duraznos, plátanos y uvas cuestan mucho.*
2. *Duraznos, guineos y uvas son costosos.*
3. *Duraznos, guineos y uvas son costosos.*

Hiszpania

1. *Melocotones, plátanos y uvas son caros.*
2. *Melocotones, plananos y uvas son caros.*
3. *Melocotones, bananas y uvas son caros.*

Kolumbia

1. *Duraznos, bananos y uvas son muy costosos.*
2. *Duraznos, bananos y uvas son muy costosos.*
3. *Duraznos, bananos y uvas son muy caros.*

Meksyk

1. *Duraznos, plátanos y uvas son muy caros.*
2. *Duraznos, plátanos y uvas son muy caros.*
3. *Duraznos, plátanos y uvas son muy caros.*

Wenezuela

1. *Melocotones, bananos y uvas son caros.*
2. *Melocotones, plátanos y uvas son caros.*
3. *Melocotones, plátanos y uvas son caros.*

Dla przykładu, zwrot *costs a lot* tłumaczony był jako *caro* ('drogi') lub *costoso* ('kosztowny'). Tylko jeden z respondentów, Chilijczyk, posłużył się kalką *costar mucho* ('kosztować dużo'), co pozwala przypuszczać, że zwrot ten nie jest powszechnie wykorzystywany przez użytkowników języka hiszpańskiego. Jeśli chodzi o nazwy owoców: *peaches*, *bananas* i *grapes*, tylko ostatnia z nich tłumaczona była we wszystkich przypadkach jednakowo – jako *uvas* ('winogrona'). *Brzoskwinia* tłumaczona jest jako *melocotón* lub *durazno*. Pierwszy z tych leksemów wywodzi się od łacińskiej nazwy *malum cotoneum*, oznaczającej owoc pigwy¹⁸, jednak przez rzymską metodę szczepienia brzoskwiń na odnóżach drzew pigwowych rzeczownik *melocotón* przyjął się jako określenie brzoskwini. Nazwy tej używa się przede wszystkim w Hiszpanii, jednak jest znana w krajach Ameryki Łacińskiej. *Durazno* opiera się natomiast na łacińskim leksemie *dura* ('twarda, szorstka'), co stanowi nawiązanie do specyficznej skórki brzoskwini. Rzeczownik *durazno* bywa używany w niektórych regionach Hiszpanii, między innymi na Wyspach Kanaryjskich, jednak zdecydowanie częściej spotykany jest w Ameryce Łacińskiej. W przypadku rzeczownika *bananas* również spotkaliśmy się z kilkoma różnymi tłumaczeniami. Nazwa dominująca w Hiszpanii to *plátano*, co oznacza zarówno owoc, jak i drzewo bananowca. Etymologia tego określenia sięga greckiego słowa *πλάτανος* (*plátanos*), określającego rodzaj rozłożystych drzew z rodziny platanowatych. Latinoamerykanie używają rzeczownika *plátano* wymiennie z *banana* lub jego odpowiednikiem w rodzaju męskim – *banano*. Drugi z tych wariantów jest popularny zwłaszcza w centralnej i północnej części Iberoameryki. Respondenci z Chile wskazywali również słowo *guineo*, które – jako przymiotnik funkcjonujący zamiennie z *guineano* – określa osobę lub rzecz pochodzącą z Gujany. *Guineo* jako rzeczownik nazywa niedojrzałe, zielone banany, popularne zwłaszcza w kuchni dominikańskiej i portorykańskiej.

Ostatni z przykładów uwypuklił przede wszystkim różnicę w leksyce związanej z zupą.

Argentyna

1. *No toques esta olla, está caliente, el hervido no está listo todavía.*
2. *No toques esta olla, está caliente, la sopa no está lista.*
3. *¡No toques esta olla! Está caliente, y la sopa aún no está lista.*

Chile

1. *No toques esta olla, está caliente, y la sopa no está lista todavía.*
2. *No toques la olla, está caliente, y la sopa aún no está lista.*
3. *¡No toques la olla! Está caliente, y la sopa no está lista.*

¹⁸ Zob. <http://etimologias.dechile.net/?melocoto.n> (dostęp: 26.01.2021).

Hiszpania

1. *¡No toques esta olla! Está caliente, y la sopa no está lista todavía.*
2. *No toques esta olla. Está caliente, y la sopa aún no está lista.*
3. *No toques esta olla. Está caliente, y la sopa no está lista.*

Kolumbia

1. *No toques esa olla, está hirviendo, el caldo todavía no está listo.*
2. *No toques esa olla que está caliente, y la sopa ahora no está lista.*
3. *No toques la olla que está caliente, y la sopa aún no está lista.*

Meksyk

1. *No toques esta olla, está caliente, la sopa no está lista todavía.*
2. *No toques esta olla, está caliente, y la sopa no está lista todavía.*
3. *No toques la olla que está caliente, la sopa no está lista todavía.*

Wenezuela

1. *No toques la cacerola que está hirviendo, la sopa no está lista todavía.*
2. *No toques la olla, está caliente, y el sancocho no está listo todavía.*
3. *No toques esta cacerola que está caliente, el sancocho aún no está listo.*

W Hiszpanii, podobnie jak w większości krajów Ameryki Łacińskiej, słowo *soup* było tłumaczone jako *sopa*. Leksem ten hiszpańszczyzna zapożyczyła z germańskiego *Suppe*. Jeden z argentyńskich respondentów posłużył się słowem *hervido*, które dosłownie tłumaczy się jako ‘wrzątek’, jednak w niektórych krajach Iberoameryki jest też ogólnym określeniem płynnej potrawy. Wskazane przez wenezuelskich respondentów słowo *sancocho* jest nazwą własną kolumbijskiej potrawy na bazie bulionu i – podobnie jak *hervido* – w części krajów ma charakter uniwersalny. Inne określenie zupy, na które powołali się z kolei probandzi z Kolumbii, to *caldo*, pochodzące z łacińskiego *caldus* (‘ciepło’). Leksem *pot* tłumaczono natomiast jako *olla*, co jest kalką z łaciny (łac. *olla* oznacza ‘garnek’ lub ‘słów’). Dwóch badanych z Wenezueli posłużyło się słowem *cacerola*, które wywodzi się od francuskiego *casserole* (‘rondel’). Główną różnicą pomiędzy *olla* i *cacerola* jest rozmiar naczynia – większy w przypadku pierwszego z nich. Można też zauważyć, że w części przykładów *yet* tłumaczone jest jako *aún* lub *todavía*. Oba te słowa są synonimami używanymi zamiennie zarówno w Hiszpanii, jak i w krajach Ameryki Łacińskiej.

Konkluzja

Powyższe przykłady potwierdzają różnorodność języka hiszpańskiego, spowodowaną najczęściej względami geograficznymi, emigranckimi oraz terytorialno-so-

cyjnymi. Przeprowadzone przez nas badanie wykazało różnice leksykalne, gramatyczne i socjolingwistyczne między poszczególnymi odmianami. Jak zaznacza José María Tortosa (1986:77), różnice pod względem stopnia industrializacji i zjawisk migracyjnych między regionami pozwalają przypuszczać, że pojawiające się w każdym z nich „konflikty językowe” mają różne podłoże społeczne. Z tego też powodu w jednym miejscu będą innym instrumentem politycznym niż w drugim. „Zrozumienie kwestii językowych w Hiszpanii zakłada zrozumienie różnic gospodarczych, społecznych, kulturowych i politycznych między różnymi regionami kraju. Te różnice są zmiennymi niezależnymi od różnych warunków językowych, ale zarazem te różnorodne warunki językowe są instrumentem i zmienną niezależną od poprzednich”. Według badacza przyszłość języków jest kwestią wartości, procesów i problemów wykraczających poza teren ściśle językowy. Różnice i konflikty w obrębie jednego języka wywodzą się z wielu źródeł, implikując między innymi opisane w artykule zjawiska lingwistyczne i dialekty, przez co jednoznaczne skategoryzowanie problemu jest trudnym zadaniem.

Bibliografia

- GUILLERMO-SAJDAK Marta, 2013, Język hiszpański – język argentyński – język polski. Charakterystyka języka polonijnego używanego w Argentynie, w: *Amerika Łacińska* 2 (80), s. 116–133.
- HAENSCH Günther, 2002, Español de América y español de Europa (2.ª parte), w: *Revista de Medicina, Lenguaje y Traducción* 7, s. 37–64.
- KAGANIEC-KAMIEŃSKA Anna, 2012, Polityka migracyjna wybranych państw Ameryki Łacińskiej na przełomie XIX i XX wieku, Kraków.
- MAGIS Carlos, 1986, Unidad y diversidad del español, w: Zea L. (red.), *América Latina y sus ideas*, Madrid, s. 467–485.
- Real Academia Española, *Diccionario de la Lengua Española*, edición electrónica, <http://www.rae.es>.
- ROSENBLAT Angel, 1970, *El castellano de España y el castellano de América*, Madrid.
- SARRAMONE Alberto, 1999, *Los abuleos inmigrantes: historia y sociología de la inmigración argentina*, Buenos Aires.
- SPINA Guillermo, 2011, *Historias de inmigrantes italianos en Argentina*, Buenos Aires.
- SZALEK Jerzy, 2013, Neologia we współczesnym języku hiszpańskim, w: *Scripta Neophilologica Posnaniensia*, t. 3, s. 117–127.
- TORRES Torres Antonio, 2013, Del Castellano de „Un pequeño rincón” al Español internacional, w: *Normas: Revista de Estudios Lingüísticos Hispánicos* 3, s. 206–217.
- TORTOSA José María, 1986, *Polityka językowa a języki mniejszości*, Warszawa.

The diversity of the Spanish language: A comparative study on the material of the Spanish language and its varieties spoken in Latin American countries

The authors of this article aimed to point out the differences in lexis and grammatical constructions between the varieties of Spanish spoken in Spain and Latin American countries. In order to obtain the most authoritative material the authors used the answers of respondents from six countries: Argentina, Chile, Spain, Colombia, Mexico, and Venezuela. They made this choice because of the mentioned countries' geographical location as well as the anticipated influence of other languages due to migration processes. This allowed the authors to show a lot of variety in the respondents' choice of specific words and sentence constructions. The article also discusses the *voseo* phenomenon, the *rioplatense* dialect, and phonetic differences between them. They demonstrated the lexical, grammatical, and sociolinguistic differences between the varieties of Spanish.

Keywords: language diversity, Spanish, Latin America, ethnolinguistics, comparative study.

Rezensionen

Monika Bielińska (red.), 2020: *Leksykografia. Słownik specjalistyczny*, Kraków: TAIWPN UNIVERSITAS, 478 s., ISBN 978-83-242-3670-1.

DOI: <https://doi.org/10.19195/0137-1169.40.10>

„Leksykografia. Słownik specjalistyczny” pod redakcją Moniki Bielińskiej wydany w 2020 roku w Krakowie jest owocem współpracy zespołu autorów haseł: Moniki Bielińskiej, Aleksandry Chrupały, Agnieszki Frączek, Marka Gładysza, Barbary Komendy-Earle, Aleksandry Łyp-Bieleckiej, Anny Martowicz, Mirosławy Podhajeckiej i Włodzimierza Wysoczańskiego. Omawiana pozycja jest próbą przedstawienia najważniejszych pojęć z zakresu leksykografii, a tym samym pierwszym opracowaniem tego rodzaju przeznaczonym dla polskojęzycznego odbiorcy, odpowiadającym na zapotrzebowanie na słowniki fachowe z tego zakresu. W monografii najwięcej uwagi poświęcono leksykografii językowej – celem publikacji jest wyeksponowanie interdyscyplinarnego charakteru tej dziedziny, a szczególnie jej ścisłego związku z językoznawstwem.

W artykule „Status i istota leksykografii. Stanowiska i kontrowersje” przedmiotem rozważań Moniki Bielińskiej jest zróżnicowanie stanowisk, jakie na przestrzeni lat wykształciły się wokół terminu leksykografia. Artykuł poświęcony został praktycznemu i teoretycznemu wymiarowi leksykografii, stosunkowi leksykografii do językoznawstwa oraz stanowisku przedstawiającemu leksykografię jako odrębną dyscyplinę. Autorka zauważa, że podział stanowisk przedstawiających leksykografię jako teorię, praktykę lub ich połączenie jest podziałem uproszczonym. Mylące okazać się może zredukowanie leksykografii do nauki o metodach opracowywania słowników, co tylko nieznacznie odbiega od utożsamiania jej wyłącznie z działaniami praktycznymi. Właściwym wydaje się rozumienie leksykografii jako połączenie komponentu praktycznego i teoretycznego z uwzględnieniem dorobku współczesnej metaleksykografii (Bielińska 2019:115). Bielińska zauważa, że w opracowaniach na temat stosunku leksykografii do językoznawstwa termin leksykografia jest niekiedy redukowany w swoim znaczeniu do leksykografii językowej (Bielińska 2019:115). W omawianym słowniku autorka konsekwentnie rozgranicza leksykografię językową i leksykografię w rozumieniu całościowym. Ponadto w artykule przytoczone zostały argumenty przemawiające za istnieniem powiązań leksykografii językowej z językoznawstwem przy jej równoczesnej dyskwalifikacji jako części językoznawstwa. Bielińska przytacza również stanowiska uznające autonomiczność leksykografii jako dyscypliny. Definiując pojęcie dyscypliny, dochodzi do wniosków, że za dyscyplinę naukową uznana zostać może metaleksykografia, natomiast leksykografia w rozumieniu całościowym jest dyscypliną akademicką (Bielińska 2019:135–136). Rozważania zawarte w artykule oraz przyjęte przez Bielińską stanowisko na temat natury i statusu leksy-

kografii korespondują z zarysem problematyki oraz próbą zdefiniowania leksykografii w czwartym rozdziale słownika.

Książka ma przejrzystą strukturę, składa się z dwóch części: wstępnej i hasłowej. Część wstępna zbudowana jest z czterech rozdziałów (1. „Wstęp”, 2. „Budowa artykułu hasłowego”, 3. „Wykazy skrótów”, 4. „Leksykografia. Zarys problematyki”). W rozdziale pierwszym zwrócono uwagę na to, jak niewiele istnieje słowników fachowych z zakresu leksykografii (Bielińska 2020:9). Dalej przedstawiono cel publikacji, wyjaśniając, do jakich tradycji nawiązuje oraz jakiego typu leksykografii poświęca najwięcej uwagi. Znaczna część tego rozdziału przedstawia resztę zawartości monografii – wymienia między innymi rodzaje haseł pojawiających się w słowniku, przedstawia typy omawianych słowników oraz uwzględnia aspekty związane z ich opracowywaniem i użyciem. We „Wstępie” zamieszczono również informacje o bazie materiałowej opracowania – są to publikacje polsko- i obcojęzyczne, to jest artykuły z czasopism i tomów zbiorowych, monografie, podręczniki, kompendia, leksykony, strony internetowe projektów słownikowych, wstępy do słowników (Bielińska 2020:10). Adresatami tej publikacji są leksykografowie, językoznawcy i naukowcy zajmujący się obszarami pokrewnymi, a także osoby, których aktywność zawodowa związana jest z językiem i pracą z tekstem.

Rozdział drugi zawiera szczegółowy opis budowy artykułu hasłowego – graficzny układ tekstu nawiązuje do schematu stosowanego w artykułach tekstowych. Komponenty artykułu hasłowego, między innymi wyraz hasłowy, objaśnienie znaczenia, opis uzupełniający, inicjały autora bądź autorów hasła, określenia synonimiczne, pozycja odsyłacza czy dane bibliograficzne, ułatwiają czytelnikowi sprawne korzystanie ze słownika.

Rozdział trzeci to wykaz skrótów używanych w hasłach, skrótów nazw słowników stosowanych w hasłach oraz w listach literatury sekundarnej.

Rozdział czwarty jest wprowadzeniem do leksykografii i ogólnym zarysem problematyki. Jest próbą odpowiedzi na pytanie, czym jest leksykografia, odnosi się do literatury przedmiotu (por. m.in. Wiegand 1984, Miodunka 1989, Bańko 2001, Piotrowski 2001), w której prezentowane są zróżnicowane stanowiska na ten temat, od zaliczenia leksykografii do językoznawstwa stosowanego (Bielińska 2019:116) po jej wykluczenie jako działu nauki (Piotrowski 2001:27).

Bielińska ustosunkowuje się do panujących wśród językoznawców przekonań i stwierdza, co następuje: „Leksykografia językowa nie jest częścią językoznawstwa bądź językoznawstwa stosowanego czy leksykologii, a teoria leksykograficzna nie jest tożsama z teorią językoznawczą ani ściślej: leksykologiczną” (Bielińska 2020:19).

W literaturze przedmiotu obecne są także przeciwstawienia leksykografii jako praktyki i jako teorii. Leksykografia definiowana jest jako słownikarstwo, nauka o słownikach bądź nauka łącząca oba te elementy. Na potrzeby recenzowanej publikacji przyjęto, „że leksykografia obejmuje opracowywanie słowników wszelkiego rodzaju oraz nauk o nich, czyli metaleksykografię” (Bielińska 2020:17).

W rozdziale czwartym sporo uwagi poświęcono również powiązaniu leksykografii z innymi dyscyplinami naukowymi, przedstawione zostały ponadto zadania metaleksykografii. Część rozdziału poświęcona została historii kształtowania się leksykografii językowej z uwzględnieniem najważniejszych dzieł na przestrzeni wieków. W opisie uwzględniono również poszczególne etapy rozwoju leksykografii, a także zmiany postrzegania jej roli, co finalnie umożliwiło charakterystykę współczesnej leksykografii. Rozważania na temat istoty leksykografii, przedstawienie historii jej rozwoju, a także zasygnalizowanie

istnienia różnych stanowisk obecnych w literaturze przedmiotu pozwala czytelnikowi zrozumieć motywację i cel powstania recenzowanej publikacji.

Część hasłowa obejmuje 693 hasła, w tym 355 haseł samodzielnych i 338 odsyłaczowych. Każdy artykuł hasłowy zawiera: wyraz hasłowy, objaśnienie znaczenia, opis uzupełniający oraz inicjały autora bądź autorów hasła. Pozostałe elementy, takie jak określenia synonimiczne, pozycja odsyłaczowa, dane bibliograficzne słowników oraz wykaz literatury sekundarnej, są fakultatywne i nie występują we wszystkich hasłach. Pierwszy akapit każdego artykułu hasłowego stanowi zwięzłe przedstawienie danego pojęcia, następnie hasło rozszerzane jest o opis uzupełniający, zwykle obszerniejszy od objaśnienia znaczenia.

Omawiana publikacja jest ważną pozycją na liście opracowań z zakresu leksykografii. Zarys problematyki oraz rozważania na temat jej istoty dają odpowiedź na postawione w rozdziale czwartym pytania i stanowią ważny wkład w naukę dyskusję na ten temat. Próba przedstawienia najważniejszych pojęć leksykograficznych jest próbą udaną. Klarowny podział dzieła na części i rozdziały oraz układ graficzny tekstu w przypadku artykułów hasłowych w dużej mierze ułatwiają korzystanie ze słownika. „Leksykografia. Słownik specjalistyczny” skutecznie wypełnia lukę istniejącą w tym obszarze badawczym i jest pozycją godną polecenia językoznawcom, leksykografom oraz naukowcom zajmującym się gałęziami pokrewnymi. Warto zwrócić uwagę na innowacyjność tej publikacji: wybrane hasła obejmują również takie pojęcia, które w języku polskim nie mają jeszcze utrwalonych nazw. Autorzy proponują zatem własne określenia, które celem rozróżnienia od tych rozpowszechnionych oznaczono znakiem + w indeksie górnym, co wskazuje na pilną potrzebę dalszych rozważań, analiz i porównań w tej dziedzinie.

Bibliografia

- BAŃKO Mirosław, 2001, *Z pogranicza leksykografii i językoznawstwa*, Warszawa.
- BIELIŃSKA Monika, 2019, Status i istota leksykografii. Stanowiska i kontrowersje, w: *Polonica* 39 (1), s. 111–148.
- MIODUNKA Władysław, 1989, *Podstawy leksykologii i leksykografii*, Warszawa.
- PIOTROWSKI Tadeusz, 2001, *Zrozumieć leksykografię*, Warszawa.
- WIEGAND Herbert Ernst, 1984, On the structure and contents of a general theory of lexicography, w: Hartmann R.R.K. (red.), *LEXeter '83 Proceedings. Papers from the International Conference on Lexicography at Exeters*, s. 13–30.

Aleksandra Molenda

ORCID: 0000-0001-9309-9289

Uniwersytet Wrocławski, Polska

Paweł Mecner (2020): Układ scalony. Gramatyka faz i etykiet, Kraków: Universitas, 148 s., ISBN 978-83-242-3576-6.

DOI: <https://doi.org/10.19195/0137-1169.40.11>

„Układ scalony. Gramatyka faz i etykiet” Pawła Mecnera jest próbą przedstawienia polskiemu czytelnikowi szerokiej agendy badawczej biolingwistyki – interdyscyplinarnej dziedziny naukowej badającej język z perspektywy matematyczno-przyrodniczej. Biolingwistyka obejmuje niezwykle rozbudowany zakres badań: począwszy od zachowań komunikacyjnych w świecie biologicznym, przez ewolucję języka naturalnego, aż po procesy umysłowe związane z produkcją i percepcją mowy (Nowakowski 2006:144). Takie spojrzenie na język naturalny jest bliższe naukom ścisłym i przyrodniczym niż naukom humanistycznym, w obrębie których – przynajmniej w Polsce – językoznawstwo lokuje się ze względu nie tylko na zakres badań, lecz także na metody badawcze, to jest użycie procedur nauk przyrodniczych, umożliwiających falsyfikację, oraz wykorzystanie modelowania i dedukcji. Rozwój biolingwistyki związany jest z mentalistycznym spojrzeniem na język naturalny wyrażonym w nowszych pracach Noama Chomskiego (2000, 2007), w których poświęca on uwagę „stanom językowym umysłu” i ich biologicznym uwarunkowaniom (Stalmaszczyk 2018:53). W ujęciu biolingwistycznym język rozumiany jest jako zdolność umysłowa, charakterystyczna dla gatunku ludzkiego, umożliwiająca tworzenie struktur hierarchicznych teoretycznie nieskończenie rozbudowanych. Zdolność językowa współpracuje z innymi modułami umysłu, takimi jak: system myślowy, system sensoryczno-motoryczny oraz pamięć, tworząc tytułowy „układ scalony”, umożliwiający człowiekowi komunikację za pomocą języka naturalnego.

Praca Mecnera ma układ modułowy i składa się z trzech części, które – zgodnie z intencją autora – mogą być czytane niezależnie od siebie. Pierwsza część jest wprowadzeniem do biolingwistyki, w którym autor skupia się na wrodzonej zdolności człowieka do tworzenia struktur hierarchicznych o dyskretnej nieskończoności. Tak pojmowany język jest bytem mentalnym (tak zwany I-language / internal language, czyli język wewnętrzny) właściwym gatunkowi ludzkiemu. To właśnie perspektywa języka wewnętrznego wyznacza główne kierunki badań biolingwistycznych, takie jak: wykształcenie zdolności językowej człowieka w procesie ewolucji, różnice pomiędzy językiem człowieka a komunikacją w świecie zwierząt, uwarunkowania genetyczne i neurofizjologiczne pozwalające na produkcję i recepcję mowy oraz współdziałanie języka wewnętrznego z innymi modułami ludzkiego umysłu. W części drugiej autor prezentuje podstawy składni kartograficznej ze szczególnym uwzględnieniem rozbudowania opisu tak zwanej lewej peryferii zdania poprzez rozbicie projekcji CP na pomniejsze projekcje funkcjonalne przedstawiające strukturę tematyczno-rematyczną zdania (zob. Rizzi 1997). Rozważania o projekcjach funkcjonalnych stanowią punkt wyjścia do wprowadzenia najnowszego modelu składni generatywnej, czyli modelu fazowego. Paweł Mecner szczegółowo przedstawia najnowszy w nurcie generatywnym model składniowy, skupiając się na najważniejszych jego elementach: definicji i roli faz w procesie derywacji oraz podstawowych operacjach składniowych, to jest scalaniu Merge i systemie zgody Agree. Opis składni fazowej ma formę chronologicznego przeglądu najnowszych prac Noama Chomskiego, w których ten model został zaproponowany, a następnie w pełni rozwinięty. Ostatnia część książki poświęcona jest analizie struktur składniowych w językach polskim, niemieckim i jidysz,

w której autor pokazuje różnice między realizacjami podmiotu i dopełnienia w porównywanych językach.

Zaletą książki jest niewątpliwie umożliwienie polskiemu czytelnikowi zapoznanie się z najnowszymi badaniami w obrębie składni generatywnej, które do tej pory dostępne były jedynie w języku angielskim. Autor podjął się trudnego zadania, gdyż oryginalne opisy modelu fazowego zawarte w pracach Chomskiego charakteryzują niezwykle hermetyczny język i terminologia, którą trudno odnieść do terminologii tradycyjnych gramatyk opisowych. Paweł Mecner wykonał ogromną i pionierską pracę zaproponowania nowych polskich terminów, które w jego pracy tworzą spójny obraz modelu fazowego. Zachowują one techniczną naturę oryginałów – mamy zatem podzieloną na fazy derywację, w której podstawowe procesy scalania i zgody operują na elementach leksykalnych (pierzwiastkach) i cyklicznie transferują poszczególne części zdania do łączników, czyli modułu semantycznego i fonologicznego. Wszystkie te terminy są nowością w polskim językoznawstwie, chociaż trzeba wspomnieć, że wielu językoznawców w naszym kraju pracuje w nurcie generatywnym, badając język polski, ale publikują oni głównie w języku angielskim. Dopełnieniem polskiej terminologii w omawianej pracy są przykłady z języka polskiego ilustrujące poszczególne elementy modelu. Jednak nasuwa się pytanie, czy we wszystkich przypadkach autor powinien proponować zupełnie nowy termin. Mam tu szczególnie na myśli część książki poświęconą składni kartograficznej, gdzie autor posługuje się terminami „topik” i „fokus” w odniesieniu odpowiednio do informacji znanej i nowej. Zamiast zaproponowanych przez autora nowych terminów można wykorzystać już ugruntowany podział na „temat” i „remat” lub też posługiwać się terminami „frazy rematycznej” i „frazy tematycznej” (zob. Grochowski 1986). Podobnie w przypadku tłumaczenia terminu „force” zamiast proponowanej przez autora „mocy zdania” można się posłużyć już funkcjonującym terminem „siły illokucyjnej” (zob. Austin 1962), który określa, czy dana propozycja jest stwierdzeniem, wykrzyknieniem, czy pytaniem.

Niezaprzeczalną wartością pracy jest zastosowanie omawianych narzędzi teoretycznych w praktyce w ostatniej części książki, w której autor wykorzystuje model fazowy do porównania wybranych struktur składniowych w językach polskim, niemieckim i jidysz. Autor wprowadza rozróżnienie typologiczne na systemy językowe o „silnym T” i „słabym T”, gdzie T odnosi się do projekcji funkcjonalnej obejmującej czas oraz cechy związku zgody (tak zwane „phi features”, czyli osoba, liczba i rodzaj). Języki o silnym T są bogatsze fleksyjnie i pozwalają na opuszczenie podmiotu (na przykład język polski), natomiast języki o słabym T charakteryzują uboższa fleksja i konieczność realizacji fonetycznej podmiotu, chociażby w formie podmiotów ekspletycznych (na przykład języki niemiecki i angielski). Interesująca z tego punktu widzenia jest zaprezentowana analiza konstrukcji abiernikowych w jidysz, który łączy w sobie cechy składniowe języków germańskich i słowiańskich. Analiza ta nie tylko wprowadza badanie składni jidysz w nurcie generatywnym na grunt językoznawstwa polskojęzycznego, lecz także pokazuje, jak uniwersalne zasady rządzące składnią języka wewnętrznego mogą tłumaczyć różnice składniowe w poszczególnych gramatykach. Porównanie tych trzech języków pokazuje, że składnia fazowa nie jest jedynie „ćwiczeniem teoretycznym”, ale też praktycznym narzędziem opisu różnic typologicznych.

Wspomniana już modułowa konstrukcja książki pozwala czytelnikowi zgłębić interesujące go zagadnienia bez konieczności czytania całej pracy, jednak przekłada się ona na pewne braki w spójności całego wywodu. Wydaje się, że czytelnik może nie zrozumieć

związku pomiędzy ujęciem języka jako pewnego obiektu mentalnego a przedstawianymi w pracy abstrakcyjnymi modelami składni. Związek ten powinien zostać bardziej podkreślony na przykład poprzez przedstawienie aspektu psychologicznej rzeczywistości omawianych modeli składni, a więc pokazanie, że poszczególne jednostki analizy językoznawczej odpowiadają mentalnym procesom tworzenia i rozumienia mowy (Ratner et al. 2005:22). W tym miejscu należy odesłać do badań pokazujących, że mechanizm przetwarzania i rozumienia zdań, czyli „parser”, kieruje się regułami składni generatywnej. Przykładem może być praca Sadeh-Leicht (2007), który pokazuje, jak tak zwane kryterium tematyczne (Theta Principle) – to jest zasada, że jeden argument czasownika może mieć jedną rolę semantyczną (na przykład agensa), a jedna rola semantyczna może być przypisana jednemu argumentowi (Witkoś 2004:81) – pozwala przewidzieć problemy w przetwarzaniu zdań z wieloznacznością składniową. Innymi słowy, jeśli przetwarzając zdanie, parser nie jest w stanie lokalnie przypisać ról semantycznych argumentom czasownika, to pojawiają się mierzalne trudności w rozumieniu zdania (Sadeh-Leicht 2007:161). Przywołanie podobnych badań psycho- i neurolingwistycznych (zob. Pereplyotchik 2017) w osobnym rozdziale pracy pozwoliłoby czytelnikowi lepiej zrozumieć związki między działaniem ludzkiego umysłu a proponowaną w nurcie generatywnym architekturą języka wewnętrznego.

Podsumowując, „Układ scalony. Gramatyka faz i etykiet” jest pouczającym polskojęzycznym wprowadzeniem do biolingwistyki i najnowszego modelu składni generatywnej. Paweł Mecner omawia różnorodne aspekty badań biolingwistycznych, a także przedstawia model składni fazowej oraz jego zastosowanie w językoznawstwie porównawczym. Dzięki bogatej literaturze przywołanej w tekście książka stanowi też dobry przewodnik po anglojęzycznych pracach badających język ludzki z perspektywy mentalistycznej. Recenzowana praca wraz z poprzednią książką tego autora (Mecner 2007) również wyczerpująco pokazują rozwój językoznawstwa generatywnego od lat pięćdziesiątych XX wieku po drugą dekadę XXI wieku.

Bibliografia

- AUSTIN John, 1962, *How to Do Things with Words*, Oxford.
- CHOMSKY Noam, 2000, *New Horizons in the Study of Language and Mind*, Cambridge.
- CHOMSKY Noam, 2007, *Bilingualistic explorations: design, development, evolution*, w: *International Journal of Philosophical Studies* 15(1), s. 1–21.
- GROCHOWSKI Maciej, 1986, *Polskie partykuły. Składnia, semantyka, leksykografia*, Wrocław.
- MECNER Paweł, 2007, *Elementy gramatyki umysłu*, Kraków.
- NOWAKOWSKI Paweł, 2006, *Emocjonalne podłoże wypowiedzi językowych. Zarys problematyki z perspektywy biolingwistyki*, w: *Język, Komunikacja, Informacja* 1, s. 143–155.
- PEREPLYOTCHIK David, 2017, *Psychosyntax. The Nature of Grammar and its Place in the Mind*, Cham.
- RATNER Nan Bernstein / GLEANSON Jean Berko / NARASIMHAN Bhuvana, 2005, *Wprowadzenie do psycholingwistyki – wiedza użytkowników języka*, w: Gleason J.B. / Ratner N.B. (red.), *Psycholingwistyk*, Gdańsk, s. 15–64.
- RIZZI Luigi, 1997, *The fine structure of the left periphery*, w: Haegeman L. (red.), *Elements of Grammar*, Dordrecht, s. 281–337.
- SADEH-LEICHT Oren, 2007, *The Psychological Reality of Grammar. The Theta Principle in Parsing Performance*, Utrecht.

- STALMASZCZYK Piotr, 2018, O paradygmatach w językoznawstwie (na przykładzie językoznawstwa generatywnego), w: *Linguistica Copernicana* 15, s. 37–59.
- WITKOŚ Jacek, 2004, *Movement Rules. Foundations of GB Syntax of English*, Poznań.

Marcin Orszulak
ORCID: 0000-0002-6771-8485
Uniwersytet Wrocławski, Polska

Informacje dla Autorów

1. Redakcja przyjmuje niepublikowane wcześniej teksty naukowe z zakresu językoznawstwa. Redakcja nie zwraca tekstów niezamówionych.

2. Przesłanie przez Autora tekstu do redakcji czasopisma jest równoznaczne z a) jego oświadczeniem, że przysługują mu autorskie prawa majątkowe do tego tekstu, że tekst jest wolny od wad prawnych oraz że nie był wcześniej publikowany w całości lub części ani nie został złożony w redakcji innego pisma, a także b) z udzieleniem nieodpłatnej zgody na wydanie tekstu w czasopiśmie **Studia Linguistica** oraz jego nieograniczone co do czasu i terytorium rozpowszechnianie, w tym na wprowadzenie do obrotu egzemplarzy czasopisma oraz odpłatne i nieodpłatne udostępnianie jego egzemplarzy w Internecie.

3. Objętość: artykuł – 60 000 znaków ze spacjami, recenzja krytyczna – 25 000 znaków ze spacjami.

4. Wymagania formalne tekstu: czcionka Times New Roman 12, interlinia 1,5, przypisy dolne. Autor jest zobowiązany do przedstawienia tekstów zgodnych z wymogami stawianymi przez czasopismo **Studia Linguistica**, zamieszczonymi na stronie <http://www.ifg.uni.wroc.pl/magazine/studia-linguistica/> w zakładce Dla Autorów. Tytuły, nazwiska i imiona autorów opracowań powoływanych w kierowanych do wydania artykułach, które są w oryginale zapisane w alfabetych innych niż łacińskie, muszą być podane w tekstach w transkrypcji na alfabet łaciński.

5. Sposób przesłania pracy: artykuły należy przesyłać w wersji elektronicznej (dokument MS Word: DOC/DOCX lub tekst sformatowany RTF) e-mailem pod adresem: wroc.linguistica@gmail.com. Teksty odbiegające od podanych standardów mogą nie być uwzględniane w procesie kwalifikacyjnym.

6. O przyjęciu tekstu do wydania w czasopiśmie **Studia Linguistica** Autor zostanie poinformowany za pośrednictwem poczty elektronicznej pod wskazanym przez niego adresem w ciągu 7 dni roboczych.

7. Artykuły są recenzowane poufnie i anonimowo (tzw. *double-blind review*). Lista recenzentów jest publikowana w każdym numerze czasopisma. Uwagi recenzyjne są przysyłane Autorowi, który zobowiązuje się do uwzględnienia zasugerowanych poprawek lub nadesłania uzasadnienia w wypadku ich nieuwzględnienia. Przy dwóch recenzjach negatywnych redakcja odmawia przyjęcia tekstu do druku.

8. Redakcja czasopisma przeciwdziała wypadkom *ghostwriting*, *guest authorship*, które są przejawem nierzetelności naukowej. Zjawisko *ghostwriting* oznacza sytuację, gdy ktoś wniósł istotny wkład w powstanie publikacji, bez ujawnienia swojego udziału, jako jeden z autorów lub bez wymienienia jego roli w podziękowaniach zamieszczonych w publikacji. Z *guest authorship* (*honorary authorship*) mamy do czynienia wówczas, gdy udział autora jest znikomy lub w ogóle go nie było, a pomimo to osoba taka jest autorem/współautorem publikacji. Zaporą dla wymienionych praktyk jest jawność informacji dotyczących wkładu poszczególnych autorów w powstanie publikacji (podanie informacji, kto jest autorem koncepcji, założeń, metod itp., wykorzystywanych przy przygotowaniu publikacji).

9. Wszystkie artykuły prezentujące wyniki badań statystycznych są kierowane do redaktora statystycznego.

10. W przesłanym tekście w lewym górnym rogu strony tytułowej powinny być zapisane dane autora/autorów publikacji (adres poczty elektronicznej oraz numer telefonu, miejsce pracy autora publikacji; w wypadku pracowników naukowych należy podać afiliację). Zaleca się również stworzenie profilu ORCID (*Open Research and Contributor ID*), umożliwiającego śledzenie dorobku naukowego autora w sieci, oraz wskazanie nr ORCID pod danymi autora/autorów.

11. Do tekstu w języku polskim należy dołączyć krótkie (maksymalnie 10 zdań) streszczenie i tytuł artykułu w języku angielskim oraz 5-6 słów kluczowych w języku angielskim. Do tekstu

w innym języku niż polski należy dołączyć streszczenie w języku angielskim i w języku polskim. Streszczenie powinno określać temat, cele oraz główne wnioski opracowania.

12. Wydawnictwo zastrzega sobie prawo dokonywania w tekstach poprawek redakcyjnych.

13. Autor jest zobowiązany do wykonania korekty autorskiej w ciągu 7 dni od daty jej otrzymania. Niewykonanie korekty w tym terminie oznacza zgodę Autora na wydanie tekstu w postaci przesłanej do korekty.

14. Przesyłając tekst, Autor wyraża zgodę na umieszczenie w internetowej bazie Czasopisma Naukowe w Sieci (CNS) i innych bazach, z którymi współpracuje Wydawnictwo, oprócz samego tekstu także podstawowych danych o artykule, m.in. jego streszczenia w języku angielskim wraz z danymi personalnymi autora (imię i nazwisko, miejsce zatrudnienia, adres e-mail) i słowami kluczowymi.

15. Autor nie otrzymuje honorarium autorskiego za artykuły.

16. Po opublikowaniu artykułu autor otrzymuje nieodpłatnie 1 egzemplarz drukowany czasopisma **Studia Linguistica**. Wszystkie udostępniane przez Wydawnictwo artykuły, w formacie PDF, znajdują się na stronie www.wuwr.pl.

Information for authors

1. The Editorial Board accepts previously unpublished scholarly papers in **linguistics**. The Editorial Board does not return non-commissioned submissions.

2. By submitting their articles to the journal's Editorial Board the authors a) state that they hold the copyright rights to the articles, that the articles are free from any defects of title and that they have not been previously published elsewhere in their entirety or in part nor have they been submitted to any other journal, and b) grant their consent, free of charge, to have their articles published in **Studia Linguistica** and disseminated without any limitation as to the time and territory, including by marketing copies of the journal as well as making them available on the internet free of charge and in exchange for a fee.

3. Length: article – 60 000 characters including spaces, review article – 25 000 characters including spaces.

4. Formal requirements: font – Times New Roman 12, line spacing – 1.5, footnotes. Authors are obliged to submit texts conforming to the requirements of **Studia Linguistica** available on <http://www.ifg.uni.wroc.pl/magazine/studia-linguistica/> and on Dla Autorów The titles, names and surnames of authors cited in the submissions originally written in alphabets other than the Latin alphabet must be transliterated into the Latin script.

5. Manner of submission: articles should be sent in electronic form (MS Word document: DOC/DOCX or RTF) via e-mail sent to: wroc.linguistica@gmail.com. Submissions not conforming to the required standards may not be taken into account in the selection process.

6. The authors will be informed about whether their articles have been accepted for publication in **Studia Linguistica** within seven weeks days via e-mails sent to the addresses provided by them.

7. Articles submitted for publication are reviewed, and the reviews are confidential and anonymous (double-blind review). A list of reviewers is published in every issue of the journal in a given year. The reviewers' comments are sent to the author who is obliged to take into account the corrections suggested by the reviewers or to send an explanation if he or she decides not to take them into account. The Editorial Board refuses to accept an article for publication in the case of two negative reviews.

8. The Editorial Board seeks to prevent cases of ghostwriting and guest authorship, which are manifestations of scholarly dishonesty. Ghostwriting is a situation when someone has made a significant contribution to an article without revealing his or her role as one of the authors or without being mentioned in the acknowledgements. We are dealing with guest authorship when an individual's contribution is very limited or non-existent and yet he or she is listed as the author/co-author of an article. Such practices are combatted by making open the information about the contributions of the various authors to an article (information about the author of the concept, assumptions, methods, protocol etc. used when writing the article).

9. All articles presenting results of statistical research are submitted to the statistical editor.

10. The top left-hand side corner of the title page of the submission should contain details concerning the author/authors (e-mail addresses and telephone numbers, work place, affiliation in the case of academics). What is also recommended is an ORCID (Open Researcher and Contributor ID) profile making it possible to follow the author's work online. The ORCID number should be indicated under the author's/authors' details.

11. Each submission in Polish should be accompanied by a short (maximum 10 sentences) summary and title of the article in English as well as 5-6 key words in English. Texts in a language other than Polish should be accompanied by a summary in English and Polish. The summary should specify the subject matter, aims and main conclusions.

12. The publishing house reserves the right to introduce editorial changes into submitted articles.

13. Authors are obliged to make corrections to their articles within 7 days of receiving the relevant comments. A failure to make the corrections within the deadline signifies that the author agrees to have his or her article published in the form submitted for proofreading.

14. By submitting the article, the author agrees for it as well as its basic data, including its summary in English and the author's details (name and surname, institution, e-mail address) and key words to be included in the online database Czasopisma Naukowe w Sieci (CNS) [Academic Journals on the Web].

15. Authors do not receive any fee for their articles.

16. After an article has been published, its author receives one printed copy of **Studia Linguistica** free of charge. All articles made available by Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego in PDF format can be found on www.wuwr.pl.

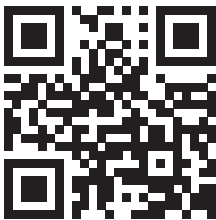

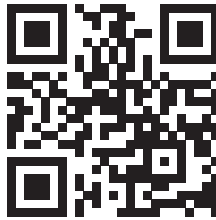

Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego sp. z o.o.
pl. Uniwersytecki 15
50-137 Wrocław
uniwersytecka@uwur.com.pl

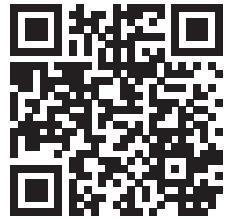
Wrocław University Press
pl. Uniwersytecki 15
50-137 Wrocław
uniwersytecka@uwur.com.pl

Księgarnia internetowa
Online bookshop
sklep.uwur.com.pl

Strona główna
Website
uwur.com.pl

Facebook
[@wydawnictwouwr](https://www.facebook.com/wydawnictwouwr)

